

SOSIAL ØKONOMEN

NR. 1 – JANUAR 1986 – 40. ÅRG.

Verneplan for vassdrag er samfunnsøkonomisk lønnsom

INNHold:

Verneplan for vassdrag – Statsgjeld

Arbeidsløshet og disiplin

Oljeformue – Lønnsstatistikk

SIVILØKONOMUTDANNINGEN i BODØ.

PROFESSORSTILLINGER/UTDANNINGSSTIPEND

Ved Siviløkonomutdanningen i Bodø som startet høsten 1985, skal det besettes professorater innen følgende områder:

■ Bedriftsøkonomisk analyse med vekt på finansiering/investering	■ Informatikk/informasjonsbehandling relatert til økonomisk/administrative problemstillinger	■ Markedsføring, markedsanalyse og produktutvikling

Fullstendig kunngjøring er inntatt i Norsk lysingsblad den 16. januar 1986. Søknadsfrist 3. februar 1986. Nærmere opplysninger om stillingene, studiet og utbyggingsplanene fås ved henvendelse til høgskolen.

**SIVILØKONOMUTDANNINGEN
i BODØ.**

Postboks 6003 8016 MØRKVED
Tlf.: 081-17 200

FYLKESRÅDMANNENS KONTOR

SPESIALKONSULENT/FØRSTEKONSULENT

Fra 1. januar 1986 er det ledig nyopprettet stilling som spesialkonsulent ved fylkesrådmannens kontor.

Stillingen er tillagt kontorets økonomiseksjon. Arbeidsoppgavene vil omfatte budsjettering, finansiering, økonomiske analyser, styrings- og kontrolloppgaver og resultatvurderinger. Stillingen er også tillagt andre oppgaver.

Fylkeskommunen står overfor betydelige utviklingsoppgaver, og den som ansettes kan regne med interessante utfordringer.

For stillingen kreves høyere økonomisk utdanning, administrativ erfaring og innsikt i EDB. Det legges vekt på personlige egenskaper og evne til samarbeid. Fylkeskommunen har få kvinnelige ledere og saksbehandlere, og vi vil derfor spesielt oppfordre kvinner til å søke.

Stillingen er avlønnet i lønnstrinn 29/30 i det offentlige regulativ, f.t. kr. 199 842,-/207 974,- pr. år. Vanlige fylkeskommunale ansettelsesvilkår.

Dersom stillingen skulle bli besatt ved internt opprykk, vil det bli ledig stilling for førstekonsulent i ltr. 27, f.t. kr. 183 892,- pr. år. Søkere bes derfor opplyse om søknaden bare gjelder spesialkonsulentstillingen, eller om den også gjelder eventuell ledig førstekonsulentstilling.

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til fylkesrådmann Øyvind Gustavsen eller økonomisjef Theis Theisen, tlf. 041-25 860.

Søknad sendes

**FYLKESRÅDMANNEN I AUST-AGDER,
Fylkeshuset, 4800 Arendal
innen 31. januar.**

Betalingsformidling og gebyrer

Innhold

Nr. 1 1986 – 40. årg.

2

ARILD HERVIK,
MARTIN RISNES
OG JON STRAND:
Betalingsvillighet for vern
av vassdrag i forbindelse
med Samlet Plan

8

MÅNEDENS BØKER:
A Financial History
of Western Europe
av Charles P. Kindleberger

11

MICHAEL HOEL OG
JAN F. QVIGSTAD:
Statsgjelden – et problem
når veksten er lav og
renten høy?

15

KARL O. MOENE:
Arbeidsløshetens disipliner-
ende funksjon

21

STEINAR STRØM:
Oljemilliardene –
Pengegalopp til sorg
eller glede?

30

CATHRINE HAGEM:
Lønnsstatistikk for
sosialøkonomer

36

Forskningsrapporter

FORSIDEBILDE:
Samfoto

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

De aller fleste økonomer vil være enige i at betalingsformidling er en tjeneste som bør være prislagt. Gratis betalingstjenester betyr en kryss-subsidiering av storbrukerne av sjekker og bankgiroer, og fører til for stor ressursbruk i betalingsformidling. Det er heller ikke noen umiddelbar grunn til å tro at gratis banktjenester innebærer noen jevnere inntekstfordeling. Gebyrer i betalingsformidlingen gir derfor en samfunnsøkonomisk gevinst, som kan komme publikum til gode ved lavere utlånsrenter i bankene, høyere innskuddsrenter eller ved bedret service.

Likevel har det vært mye uro omkring bankenes innføring av gebyrer. Mye av reaksjonen kan nok tilskrives psykologiske årsaker. Når folk i lang tid har vært vant til å få utført en tjeneste gratis, kan det være vanskelig å venne seg til at tjenesten plutselig får en pris. Dessuten har det nok også vært en del tvil om hvordan den samfunnsøkonomiske gevinsten fordeles mellom bankene og publikum. Fra enkelte hold er det blitt hevdet at bankene tar hele gevinsten, mens det fra bankhold derimot er blitt sagt at konkurransen mellom bankene sørger for at publikum får hele gevinsten. Sannheten ligger nok et sted imellom. For at det siste skulle ha vært riktig, måtte det ha hersket frikonkurranse mellom bankene. Selvom konkurransen i banksektoren er blitt hardere de siste årene, er det neppe riktig å karakterisere bankmarkedet som et vanlig frikonkurranse-marked. Forholdet mellom en bank og dens enkelte kunder vil ofte være av mer varig karakter enn i andre markeder. Det er jo lettere for en bank å vurdere kredittverdigheten hos lånsøkere den kjenner fra før enn hos helt nye kunder. Dermed kan det være forbundet med en del kostnader å bytte bankforbindelse. Bankmarkedet vil da heller ha karakter av monopolistisk konkurranse, og bankene ha mulighet for å beholde noe av gevinsten ved innføringen av gebyrer. Imidlertid vil høyst sannsynlig også publikum nyte godt av at bruken av betalingstjenester blir mer effektiv. Her må det imidlertid tilføyes at fordelene kan bli nokså ulikt fordelt mellom de høyst forskjellige grupper bankkunder.

En vesentlig del av betalingsformidlingen foregår nå via postgiro, hvor det i hovedsak ikke gis rente på publikums innskudd og heller ikke kreves noe gebyr for betalingstjenestene. Det er derfor grunn til å regne med at publikum vil flytte mange av sine betalingsoppdrag fra banksystemet over til postgiro. Men da vil også en del av ressursinnsparingen i bankenes betalingsformidling motvirkes av økt ressursbruk i postgiro, og noe av den samfunnsøkonomiske gevinsten ved innføring av bankgebyrene forsvinne. For å få en mest mulig effektiv bruk av betalingsformidlingstjenestene i Norge bør det derfor også innføres gebyrer ved bruk av postgiro. Samtidig må naturligvis også postgiro kunne gi sine kunder renter på innskuddene. Dersom postgiro innførte innskuddsrenter uten å innføre gebyrer, ville postgiro ha blitt enda mer attraktivt for storbrukerne av betalingstjenester. Dette ville ha redusert den samfunnsøkonomiske gevinsten ved innføring av bankgebyrer ytterligere.

Redaktøren

Betalingsvillighet for vern av vassdrag i forbindelse med Samlet Plan

Her beskrives resultater fra to intervjuundersøkelser for å finne ut om den norske befolkning er villig til å betale de implisitte merkostnader som er knyttet til et hovedalternativ for vassdragsutbygging under Samlet Plan. En landsomfattende undersøkelse og en lokal undersøkelse knyttet til Rauma/Ulvåa, ble gjennomført i 1985. I den landsomfattende undersøkelsen var den gjennomsnittlige uttrykte betalingsvillighet pr. husstand pr. år ca. 500–1 000 kroner, mens de implisitte kostnader er anslått til 100–450 kroner. Det synes dermed som om bevaring av vassdrag i det omfang planen foreskriver, er samfunnsøkonomisk lønnsomt.

AV
ARILD HERVIK, MARTIN RISNES
OG JON STRAND¹⁾

1. Innledning

Mange har vært kritiske til sosialøkonomers forsøk på å sette «prislapper» på naturen som uttrykk for dens verdi. Man godtar ikke at opplevelsen av natur lar seg måle i kroner og øre. Denne type verdidebatt har lange tradisjoner i sosialøkonomisk litteratur. Begrepsparet bruksverdi og bytteverdi ble anvendt allerede hos David Ricardo i forrige århundre, og innebærer at man skal kunne sette opplevelsen av å bruke en vare, bruksverdien, opp mot den verdien varen får når den byttes mot andre varer i markedet, bytteverdien. Ut fra samme begreper kan et vassdrag ha

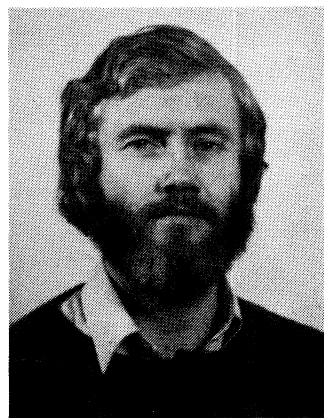
en bruksverdi som rekreasjonskode, men det kan også ha en implisitt bytteverdi ved at det alternativt kan tjene som kraftkilde. Produksjonen fra vassdraget kan da måles i kroner og øre ut fra markedspris på kraften.

Hovedformålet med den undersøkelsen som artikkelen beskriver, er å vurdere Samlet Plan for Vassdrag, ut fra et slikt skille mellom «bruksverdi» og «bytteverdi». Denne planen skal opp til behandling i Stortingets vårsesjon. Hvis alle de foreslått vernede vassdragene skal unntas utbygging, innebærer dette at man til gitt totalt omfang på kraftutbyggingen i mange tilfeller må velge forholdsvis dyre utbyggingsalternativer, noe som i sin tur vil føre til høyere framtidig strømpris enn ved billigste alternativ.

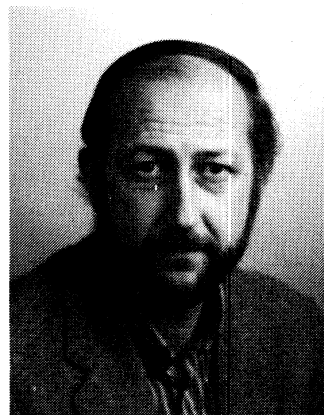
Knyttet til arbeidet med Samlet Plan er det utført en rekke beregninger av slike implisitte kostnader ved ulike utbyggingsprogrammer. Dersom vi velger å verne 37% av de mest konfliktfylte vassdrag, og bygge ut de minst konfliktfylte først, vil dette føre til at elektrisitets-

kostnadene øker med ca. 100–450 kroner pr. år pr. husstand, eller ca. 1–5% av en gjennomsnittlig elektrisitetsregning, ifølge beregninger gjort av Hervik, Strøm og Aaheim (1985). Det er således av interesse å få rede på om bruksverdien av de vassdrag som er foreslått vernet er stor nok til at den norske befolkning er villig til å gå med på økte strømudgifter i et slikt omfang.

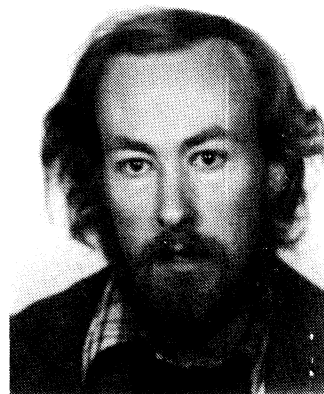
For å forsøke å svare på dette spørsmålet gjennomførte vi våren 1985 en landsomfattende spørreundersøkelse, der den enkelte husstand ble bedt om å uttrykke sin betalingsvillighet i form av høyere priser på elektrisk kraft, ved at et dyrere utbyggingsalternativ velges og en rekke verneverdige vassdrag bevarer. Resultatene fra undersøkelsen, som gjengis i større detalj nedenfor, tyder på at denne betalingsvilligheten ligger i området 500–1 000 kroner pr. år, altså klart høyere enn de anslåtte økninger i elektrisitetsutgiftene. Dette er et interessant resultat. For første gang i forbindelse med

Arild Hervik

Martin Risnes

Jon Strand

¹⁾ Arild Hervik og Martin Risnes er henholdsvis førstemanuensis i sosialøkonomi, og amanuensis i matematikk, ved Møre og Romsdal distriktshøgskole, Molde. Jon Strand er førstemanuensis ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

Samlet Plan har vi en noenlunde «håndfast» indikasjon på naturverdiens størrelse og at disse kan mer enn oppveie gevinstene ved å velge billigste utbyggingsrekkefølge.

I tillegg til den landsomfattende undersøkelsen ble det også gjort en noe mindre, lokal undersøkelse i Møre og Romsdal fylke, der spørsmålet gjaldt bevaring av et lokalt vassdrag som kommer inn under verneplanen, nemlig Rauma/Ulvå.

Vi vil i det følgende presentere resultater fra de to undersøkelsene. Vi vil begynne med en relativt fylldig omtale av den landsomfattende undersøkelsen, og deretter diskutere den lokale noe kortere.

2. Resultater fra den landsomfattende undersøkelsen

Den landsomfattende undersøkelsen ble gjennomført i mars og april 1985, som del av Norsk Opinionsinstitutt's månedlige «omnibus-undersøkelse». I hver av disse månedene ble et representativt utvalg på vel 1 000 personer, valgt ut tilfeldig blant den norske befolkning, spurt ut om henholdsvis maksimal betalingsvillighet for bevaring av de aktuelle vassdrag (i mars), og minste kompensasjon for å godta utbygging av dem (i april). De mest interessante deler av spørreskjemaene er gjengitt i appendiks; vi vil her bare kommentere hovedtrekkene i disse.

I mars-undersøkelsen ble folk stilt overfor den problemstilling at man vurderer å verne ca. 50 vassdrag fra utbygging i forbindelse med Samlet Plan, og at hvis disse ikke bygges ut, vil prisen på elektrisk kraft til alminnelig forsyning kunne bli høyere enn ellers. Det ble understreket at denne prisøkningen var usikker. Hvert in-

terbjuobjekt ble så stilt overfor et «utgangsbud» som skulle representere et anslag på ekstrakostnadene til elektrisk kraft for en gjennomsnittlig husstand. Hvis vedkommende var villig til å godta dette beløpet, ble et noe høyere beløp antydnet, hvis ikke et noe lavere. Til slutt ble personen spurt om husstandens *maksimale* betalingsvillighet, i form av høyere strømutfgifter. Utvalget ble delt i 3 like store deler. Den ene delen ble stilt overfor en initial kostnad eller «utgangsbud» på 200 kroner, den andre 500 kroner og den tredje 1 000 kroner.

I april-undersøkelsen ble spørsmålene og budprosedyren utformet omtrent på samme måte, bortsett fra at utbygging av de kontroversielle vassdrag nå ble forutsatt å føre til en *nedgang* i elektrisitetskostnadene, med beløp som tilsvarte dem ovenfor. Spørsmålet som ble stilt var da om folk gikk med på utbygging av de enkelte vassdrag, hvis de fikk en slik reduksjon i strømutfgifter som erstatning. Det endelige svaret som her framkom var dermed en *minste erstatning* for å godta utbygging. Merk at vi i tillegg til å bruke de 3 startpunktene som ble brukt i mars, nå lot en del av utvalget oppgi utelukkende en enkelt minste erstatning, uten noen veiledning.

Vår metode er helt tilsvarende de metoder som tidligere er brukt ved flere norske spørreundersøkelser om miljøspørsmål, for eksempel av Hylland og Strand (1983) og Strand (1985). Metodene innebærer en rekke kilder til usikkerhet, som er omtalt i disse arbeidene og ellers blant annet i Hervik og Risnes (1983) og Strand (1982). Vi vil komme tilbake til noen av disse kildene nedenfor. Den mest opplagte av dem er vel at folk ikke er vant til å reflektere over den

pengemessige nytte som er knyttet til naturgoder av denne typen og at svarene av den grunn vil bli usikre eller skjeve. Det vil ellers a priori være å forvente at maksimalbeløpene gjennomgående er høyere ved spørsmål om erstatning enn ved betalingsvillighet, blant annet fordi enkelte kan ha generell motvilje mot selv å betale, mens de samtidig ikke vil «la seg bestikke» til å godta utbygging. Vi kan også forvente en viss «startpunktsskjevhet», ved at et høyere startpunkt for budgivningen (altså en høyere indikert «normalkostnad» forbundet med utbyggingen) vil gi en høyere endelig uttrykt betalingsvillighet eller minstekompensasjon i gjennomsnitt. Merk også at en slik verdsettingsmetode fanger opp ikke bare «bruksverdien» som er nevnt ovenfor, men også andre verdielementer som opsjons- og bevaringsverdi, som er diskutert blant annet i Strand (1982).

I tabell 1-2 har vi presentert noen hovedresultater. I tabell 1, maksimal betalingsvillighet, merker vi oss at andelen som ikke er villig til å betale noe ligger rundt 22% uavhengig av utgangsbud. Vi ser at det kun er 6-7% som svarer vet ikke, dvs. ikke er istand til å svare på spørsmålet om betalingsvillighet. Når anslaget på merkostnader er 200 kroner, blir den gjennomsnitt-

lig høyeste betalingsvillighet pr. husstand kr. 600. Når merkostnadene anslås til 500 kroner, blir gjennomsnittlig betalingsvillighet 830 kroner pr. husstand, og 970 kroner når merkostnadene anslås til 1 000 kroner. Det er altså en ganske betydelig «startpunktsskjevhet» i dette materialet, men dog slik at maksimal betalingsvillighet øker mindre enn utgangsbudet. Ved utgangsbud 1 000 kroner er de to størrelsene omtrent identiske i gjennomsnitt, noe som indikerer at dette er et «heldig valgt» startpunkt. Spredningen i svarene viser at det er andelen av de svært lave (mindre enn 100 kroner) og de svært høye svar (over 2 000 kroner) som endres mest når utgangspunktet endres.

Tabell 2, for minimal kompensasjon, viser at den ligger noe høyere enn maksimal betalingsvillighet. Dette er i overensstemmelse både med økonomisk teori og med kommentaren ovenfor. Forskjellen er imidlertid ikke særlig stor. Med minimal kompensasjon er det en noe større andel som ikke er istand til å svare, 12-16%, men også nå er denne andelen lav. Vi merker oss at en andel 14-18% svarer at de ikke vil godta noen kompensasjon. Det er i mot utbygging uansett og lar seg ikke kjøpe. Hvis denne

Tabell 1: Maksimal betalingsvillighet, Samlet Plan

	Utgangsbud 200 kr %	Utgangsbud 500 kr %	Utgangsbud 1 000 kr %
0	22,9	21,4	22,8
< 100 kr	11,7	11,5	1,6
100- 300 kr	20,2	15,4	18,9
300- 500 kr	18,1	13,8	15,0
500-1 000 kr	13,3	14,1	14,7
1 000-2 000 kr	9,1	16,8	14,3
> 2 000 kr	4,4	7,6	12,8
Gjennomsnitt i kr	600,-	830,-	970,-
Andel vet ikke	5,7	8,2	7,5

Tabell 2: Minimal kompensasjon, Samlet Plan

	Utgangs- bud 200 kr %	Utgangs- bud 500 kr %	Utgangs- bud 1 000 kr %	Uten utgangs- bud %
0	8,3	8,5	8,1	14,1
< 100 kr	6,5	6,2	1,0	1,5
100- 300 kr	16,3	6,6	8,2	5,3
300- 500 kr	18,1	15,0	8,1	10,2
500-1 000 kr	22,3	21,2	24,4	14,7
1 000-2 000 kr	8,8	16,0	18,1	18,9
> 2 000 kr	5,6	8,7	15,4	20,4
Gjennomsnitt i kr	700,-	900,-	1 050,-	1 090,-
Andel vet ikke	16,3	12,1	13,9	16,3
Andel mot utbygging	13,9	18,6	16,9	15,0

gruppens minstekompensasjon «egentlig» er svært høy, vil dette naturligvis bidra til at gjennomsnittstallene i tabell 2 skal være høyere og forskjellen til tabell 1 større. Med minimal kompensasjon får vi det høyeste resultatet ved fri budgivning. Det kan indikere at man har forventning om merkostnad som ligger en del over det som er aktuelt, rundt 100-450 kroner. Andelen som svarer null ved minimal kompensasjon ligger på 7-8% for de ulike utgangsbud. Det vil altså si at det er en atskillig mindre andel som uttrykker null verdsetting av vassdragsvern når de får kompensasjon for å gå med på utbygging enn når de må betale for å avverge utbygging. Ut fra de psykologiske momenter som ble nevnt innledningsvis, er dette naturligvis ikke overraskende.

3. Variasjoner i betalingsvillighet

Tabell 3 viser sammenhengen mellom opptatthet av naturvernsspørsmål og betalingsvillighet. Merk at tabellene 3-9 bare omhandler mars-utvalget, som gir den laveste verdsetting. Vi skal belyse alle variasjoner i betalingsvillighet etter ulike bakgrunnsvariable med andelen som svarer 0 kroner i betalings-

villighet og andelen som svarer over 1 000 kroner. I tabell 3 oppgir ca. 10% at man har gått for langt i naturvernet, og i denne gruppen uttrykker også hele 61,6% null betalingsvillighet og bare 7,4% over 1 000 kroner. Gruppen som er aktiv i naturvernsaker er på 2,9%, og i denne gruppen svarer bare 5% null betalingsvillighet og hele 65,6% over 1 000 kroner. Gruppen som er sterkt opptatt av eller aktiv i naturvernsaker (ca. 27%) er omtrent like stor som den som er lite opptatt eller mener man går for langt i naturvernet (ca. 29%). Den første gruppen dominerer andelen over 1 000 kroner, mens den siste gruppen dominerer andelen med 0 betalingsvillighet, dvs. at graden av opptatthet av naturvernsspørsmål er sterkt utslagsgivende for hva man svarer på betalingsvillighet. Dette er naturligvis som ventet, men det bekrefter i det minste inntrykket av at folk har svart noenlunde konsistent ved undersøkelsen.

Tabell 4 viser skader på friluftsliv ved utbygging og sammenhengen mellom vurdering av betalingsvillighet. Ca. 22% mener at en utbygging gir liten eller ingen skade på friluftslivet, mens vel 40% mener den gir ganske stor eller meget stor skade. Vi ser av tabel-

len at denne vurderingen samvarierer sterkt med svarene på betalingsvillighet, idet svar over 1 000 kroner dominerer i første og 0 kroner i den siste gruppen.

I tabell 5 går det fram at utdannelsesnivå betyr mye for betalingsvillighet. Jo høyere utdannelsesnivået er, jo høyere er betalingsvilligheten, og på universitets-

og høgs-kolenivå er det bare 4,3% som oppgir 0 i betalingsvillighet, mens hele 64,5% oppgir over 1 000 kroner.

Tabell 6 viser hvordan betalingsvillighet varierer med alder. Generasjonen under 40 år har en høyere betalingsvillighet enn den over 40 år og generasjonen over 60 år har enda lavere betalingsvillighet.

Tabell 3. Grad av opptatthet av naturvernsspørsmål og betalingsvillighet.

	Andel totalt	Andel med 0 bet villighet	Andel med mer enn 1 000 kr. bet villighet
Aktiv i naturvernsaker	2,9	5,0	65,6
Sterkt opptatt av naturvernsaker	23,9	12,6	53,5
Noe mindre opptatt av naturvernsaker	44,3	13,4	31,1
Lite opptatt av naturvernsaker	18,9	37,0	11,5
Synes man går for langt i naturvern	10,0	61,6	7,4

Tabell 4. Grad av skade på friluftsliv ved utbygging og betalingsvillighet.

	Andel totalt	Andel med 0 bet villighet	Andel med mer enn 1 000 kr. bet villighet
Meget stor skade	13,5	6,6	60,0
Ganske stor skade	27,9	6,7	43,8
Moderat skade	36,7	16,3	25,2
Liten skade	14,5	56,0	9,3
Ingen skade	7,4	70,0	0,1

Tabell 5. Variasjon i betalingsvillighet etter utdannelsesnivå.

	Andel totalt	Andel med 0 bet villighet	Andel med mer enn 1 000 kr. bet villighet
Grunnskolenivå	75,7	25,9	24,7
Gymnasnivå	13,5	16,2	37,0
Universitets- og høgs-kolenivå	10,9	4,3	64,5

Tabell 6. Variasjon i betalingsvillighet etter alder

	Andel med 0 bet villighet	Andel med mer enn 1 000 kr. bet villighet
Under 40 år	19,6	35,5
Over 40 år	25,3	27,4
Over 60 år	29,8	20,8

Tabell 7. Variasjon i betalingsvillighet etter inntekt.

	Andel med 0 bet villighet	Andel med over 1 000 kr. bet villighet
Under 160 000 kr	27,6	20,1
Over 160 000 kr	15,9	45,2

Tabell 8. Variasjon i betalingsvillighet og politisk tilhørighet

	Andel med 0 bet villighet	Andel med mer enn 1 000 kr. bet villighet
Arbeiderpartiet	25,4	23,1
Fremskr partiet	32,9	21,7
Høyre	15,4	40,9
Kr. Folkeparti	48,1	12,1
Senterpartiet	14,0	40,0
SV	13,6	52,7
Venstre	11,6	35,6

Tabell 9. Variasjon i betalingsvillighet etter bosted.

	Andel som oppgir 0 bet villighet	Andel som oppgir over 1 000 kr. bet villighet
Oslo	12,5	32,2
Bergen	10,3	14,6
Trondheim	6,1	46,9
By/tettstrøk > 2 000	17,5	38,6
By/tettstrøk < 2 000	32,6	31,8
Spredtbygd	32,1	23,2

Tabell 10. Maksimal betalingsvillighet Rauma/Ulvåa.

	Utgangs- bud 200 kr. %	Utgangs- bud 500 kr. %	Fri skala uten intervjuer %	
			Ålesund	Åndalsnes
0	17,9	11,7	24,5	32,2
< 100 kr.	10,7	-	11,3	12,4
100- 300 kr.	10,7	7,5	11,3	6,8
300- 500 kr.	26,0	20,2	13,2	8,9
500-1 00 kr.	27,0	30,6	26,4	31,5
1 000-2 000 kr.	7,0	23,0	-	3,4
> 2 000 kr.	-	6,0	2,0	2,1
Gjennomsnitt i kr.	525,-	1 080,-	400,-	500,-
Andel vet ikke	-	1,1	11,3	2,7

Fra tabell 7 ser vi også tydelig at det er forskjell i betalingsvillighet mellom ulike inntektsgrupper. Gjennomsnittlig maksimal betalingsvillighet pr. husstand (for alle utgangsbud) er beregnet til 570 kroner for dem som tjener under

160 000 kroner, og 1 100 kroner for dem som tjener over 160 000 kroner. I tabell 8 ser vi at det er klart høyere betalingsvillighet hos Høyre-velgerne enn hos Arbeiderparti-velgerne. Den laveste betalingsvilligheten finner vi i

Kristelig Folkeparti fulgt av Fremskrittspartiet, mens SV-velgerne kommer ut med den høyeste betalingsvilligheten. I tabell 9 går det fram at det er store geografiske forskjeller i betalingsvillighet. Folk i mindre byer, tettsteder og spredtbygde strøk har en klart lavere betalingsvillighet enn folk i større byer og tettsteder. Den høyeste betalingsvillighet for å verne vassdrag synes altså å ligge hos befolkningen i større byer og tettsteder og ikke i utkantene.

4. Rauma/Ulvåa-undersøkelsen

Som et supplement til den landsomfattende undersøkelsen ble det gjort en noe mindre lokal undersøkelse i Møre og Romsdal fylke, av betalingsvillighet for bevaring av det sentrale Rauma/Ulvåa-vassdraget. Her står debatten mellom 2 hovedalternativer og befolkningen er gjennom lang tids debatt godt informert om emnet. Et hovedmotiv med denne undersøkelsen var å til en viss grad få sjekket om det var samsvar mellom uttrykt betalingsvillighet for dette snevrere, men mer konkrete bevaringsalternativet, og den videre, men mer abstrakte Samlet Plan. I hovedtrekk var den lokale undersøkelsen helt tilsvarende den nasjonale, bortsett fra at en del av intervjuobjektene nå ble bedt om å fylle ut skjemaene selv, og merke av sin betalingsvillighet etter en åpen skala fra 0 til 2 000 kroner.

Hovedresultatene fra denne undersøkelsen er gjengitt i tabell 10. Vi ser at andelen som svarer 0 her gjennomgående ligger litt lavere enn for Samlet Plan. Med utgangsbud på 200 kroner får vi en gjennomsnittlig maksimal betalingsvillighet pr. husstand på 525 kroner, som er litt under til-

svarende for Samlet Plan. Når utgangsbudet er 500 kroner, får vi gjennomsnittlig 1 077 kroner pr. husstand, dvs. noe over de tilsvarende svar ved Samlet Plan. Vi merker oss nå at andelen som svarer null er noe høyere ved den frie skalaen, nemlig 32% i Åndalsnes. Gjennomsnittlig betalingsvillighet for Åndalsnes ligger nå i nærheten av det vi fant ved utgangsbud 200 kroner, dvs. rundt 500 kroner pr. husstand. Den samme undersøkelse er foretatt i Ålesund hvor avstanden til denne aktuelle utbygging er større, snaut 20 mil. Den gjennomsnittlige betalingsvillighet er da noe lavere, ca. 400 kroner.

Alt i alt må vi kunne si at det er brukbart samsvar mellom tallene fra de to undersøkelsene. Rauma-Ulvåa representerer en viktig kontrovers i et distrikt der folk har et særlig bevisst forhold til naturvernsspørsmål, noe som skulle trekke i retning av en spesielt høy verdsetting av dette vassdraget lokalt. På den annen side innebærer Samlet Plan at langt flere vassdrag skal bevares, og betalingsvilligheten her kan kanskje mer ses på som et uttrykk for en generell holdning til bevaring av vassdrag. Ut fra dette skulle en muligens også forvente høyest betalingsvillighet for Samlet Plan, men kanskje ikke nødvendigvis så mye høyere.

5. Mulige svakheter ved metoden

Det vil uvegerlig hefte en rekke kilder til usikkerhet ved undersøkelser av denne typen. De fleste av disse kildene er behandlet i detalj av Hervik og Risnes (1983) og Hylland og Strand (1983), slik at vi her bare skal knytte noen korte kommentarer til enkelte av dem. 1. Betaling for et natur-

gode av denne typen kan virke for abstrakt og uvant til å kunne fremtvinge fornuftige svar. I vårt tilfelle mener vi imidlertid at vi her er på relativt trygg grunn, idet Samlet Plan for det første var mye framme i mediedebatten like før undersøkelsen, og dessuten fordi det var mulig å formulere spørsmålet svært konkret og realistisk, som økt eller lavere elektrisk kostnad som det er lett å knytte til de ulike utbyggingsprogrammene. En mulig svakhet er nok likevel i den landsomfattende undersøkelsen at svarene kanskje like mye gir uttrykk for en generell holdning til vassdragsvern, som en verdsetting av akkurat de vassdrag som er kontroversielle under Samlet Plan.

2. Et litt annet, men relatert problem er at folk muligens ikke har særlig sterke insitamenter til å avgi sin korrekte betalingsvillighet, idet det ikke vil følge noen direkte betalingsforpliktelse med svaret. Erfaring med tidligere undersøkelser indikerer dog at dette problemet nok er mindre enn pkt. 1. ovenfor, særlig

idet folk i regelen *bestreber seg på* å svare så riktig som mulig. Man kan likevel ikke se bort fra et slikt problem.

3. Når man blir spurt om ett kollektivt gode separat, så er man ikke alltid tilstrekkelig bevisst sin egen budsjettskranke. Hvis man i stedet spurte om betalingsvillighet for en hel rekke kollektive goder samtidig og fikk knyttet betalingsforpliktelser til disse, ville budsjettskranken normalt innebære en strammere vurdering enn når man spør om ett gode separat uten betalingsforpliktelse. En slik simultan vurdering med betalingsforpliktelse var det umulig å få gjennomført i vårt tilfelle. Undersøkelser fra USA viser imidlertid at vi da vil kunne få en viss nedgang i svarene, med opp til ca. 20%. Hvis dette hadde vært tilfelle også i vår undersøkelse, ville det således ikke ha kunnet påvirke hovedkonklusjonen, om at bevaringsalternativet er å foretrekke.

6. Konklusjon

Som en hovedkonklusjon viser undersøkelsen at

merkostnadene ved implementering av Samlet Plan, beregnet til 100–450 kroner pr. husstand i Norge pr. år, vurderes som akseptabel hvis den fører til vern av de vassdrag det er snakk om. Svarene på betalingsvillighet i den nasjonale og lokale undersøkelsen varierer fra 500 til 1 000 kroner pr. husstand pr. år avhengig av den informasjon vi gir om hva vern vil koste. Hele 80% gir uttrykk for at de er villig til å betale noe for vassdragsvern.

Ut fra de usikkerhetsmomentene som ble nevnt blant annet i avsnitt 5, vil nok likevel de tallanslagene vi har kommet fram til neppe være noen eksakte mål for den *faktiske* verdsetting av de aktuelle miljøgoder. Resultatene kan heller sies å gi uttrykk for at befolkningen synes at de aktuelle merkostnadene som er knyttet til Samlet Plan er en pris man er villig til å betale for å få dette godet. Merkostnadene vurderes altså som «relativt lave», i forhold til denne betalingsvilligheten.

Det er i dag slik at det i langsiktige utbyggingsplaner inngår anslag på en

lang rekke priser og kostnader, og usikkerheten omkring mange av disse er meget stor. Hvis vi setter befolkningens betalingsvillighet for vassdragsvern til 600–800 kroner pr. husstand, og lar dette beløpet inngå i utbyggingsplanene, er det slett ikke sikkert at usikkerheten omkring den størrelsen er større enn for de fleste andre elementene som inngår i beslutningsprosessen.

REFERANSER:

- Hervik, Arild og Risnes, Martin (1983): Økonomiske metoder for å måle miljøkonsekvenser av vannkraftutbygging, Rapport nr. 2, NTNUs valg for miljøvern av vassdragsutbygging.
- Hervik, Arild, Strøm, Steinar og Aaheim, Asbjørn (1985): Implisitte kostnadsberegninger for Samlet Plan, Sosialøkonomen nr. 3.
- Hylland, Aanund og Strand, Jon (1983): Verdsetting av reduserte luftforurensninger i Grenlandsområdet, Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, nr. 12.
- Strand, Jon (1982): Verdsetting av miljøgoder i teori og praksis, Sosialøkonomen nr. 6.
- Strand, Jon (1985): Verdsetting av reduserte luftforurensninger fra biler i Norge, Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, nr. 1.

Appendiks:

Spørreskjema, landsomfattende undersøkelse om bevaring av vassdrag i forbindelse med Samlet Plan

Mars-utvalget (maksimal betalingsvillighet)

1.

I Samlet Plan for vassdrag, som skal behandles i Stortinget i løpet av våren 1985, er det foreslått å verne ca. 50 vassdrag over hele landet mot kraftutbygging. De viktigste av disse ligger på Vestlandet, i Trøndelag og i Nordland. Disse vassdragene representerer en betydelig mulig kraftmengde, som vi gir

avkall på når vi ikke bygger dem ut.

Når disse vassdragene spares, blir det mindre kraft til fordeling på den norske befolkning, noe som kan føre til høyere kraftpriser. Norske myndigheter er gjennom denne undersøkelsen interessert i å få rede på hvilken verdi den norske befolkning tillegger det å verne disse vassdragene. Et mål for denne verdien kan være den kostnadsøkning befolkningen

er villig til å gå med på, mot at vassdragene spares. Svarene på de følgende spørsmål vil således kunne få betydning for beslutningen om å bygge ut disse vassdragene.

Vi vet ikke nøyaktig hvor sterk økning i kraftprisene som da vil følge. Til opplysning kan det nevnes at en gjennomsnittlig norsk husstand i dag betaler ca. 5 000–8 000 kroner i året for sitt elektrisitetsforbruk.

Sett at kostnadsøkningen

vil være 200 kroner pr. år for en vanlig norsk husstand. Ville De gå inn for verneplanen da slik at disse vassdragene ikke ble utbygd?

2.

Hva er den absolutt største økningen i årlig elektrisk kostnad for Deres husstand som De kan godta, hvis det skulle bli nødvendig for å spare disse vassdragene?

April-utvalget (minimal kompensasjon), endret tekst f.o.m. 2. avsnitt:

Hvis disse vassdragene bygges ut, blir det mer kraft til fordeling på den norske befolkning. Dette kan føre til lavere kraftpriser enn ellers. Norske myndigheter er gjennom denne undersøkelsen interessert i å få rede på hvilket tap, i form av tapte natur- og rekreasjonsverdier, det innebærer for den norske befolkning at disse vassdragene bygges ut. Et mål for denne verdien er den minste erstatning, i form av reduserte strømutfgifter, folk må ha for å være villige til å godta utbyggingen. Svarene på de følgende spørsmål vil således kunne få betydning for beslutningen om å verne eller bygge ut disse vassdragene.

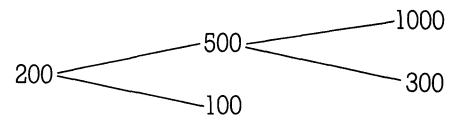
Vi vet ikke nøyaktig hvor stor reduksjon i strømutfgiftene som vil følge av en slik utbygging. Til opplysning kan det nevnes at en gjennomsnittlig norsk husstand i dag betaler ca. kr. 5 000–8 000 i året for sitt elektrisitetsforbruk. Vi vet ikke nøyaktig hvor store besparelsen vil bli, men sett at den blir kr. 200 pr. år for en gjennomsnittshusstand. Er De villig til å godta utbygging av disse ca. 50 vassdragene hvis Deres husstand får en slik kostnadsnedgang som erstatning?

2.

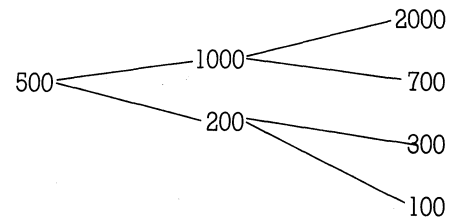
Hva er den minste erstatning i form av årlige reduksjoner i strømutfgiftene Deres husstand måtte få, for at De skal være villig til å godta at en slik utbygging finner sted?

Budrekkefølger:

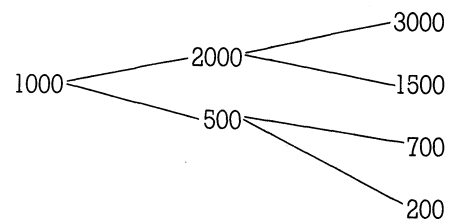
Alternativ 1

Alternativ 2

Alternativ 3

Abonnementsavgiften er forfalt til betaling.

Benytt tilsendte girotallong.

Abonnement gjelder til oppsigelse foreligger.

Penger, kreditt og finanser

CHARLES P. KINDLEBERGER:

A Financial History of Western Europe.

Allen & Unwin. London 1984.

Ca. kr. 360,-.

Charles Kindleberger har vært en flittig forfatter. Som emeritus fra MIT kan han se tilbake på et dusin større bøker, et par artikkelsamlinger og to lærebøker, hvorav International Economics foreløpig er kommet i 10 utgaver. (Forfatternavnet på tittelbladet er nå Peter Lindert. I tidligere utgaver var han medforfatter.) Kindlebergers forfatterskap hører heller ikke bare fortiden til. Han holder stadig koken, noe som denne siste boken er et vitnesbyrd om.

Ved MIT der Kindleberger var professor 1948–81, hadde han ansvaret for internasjonal økonomi. I den første tiden var han alene, men siden 1978 dekket han det sammen med Jagdish Bhagwati. De delte det slik mellom seg at Bhagwati hadde den teoretiske delen og særlig realøkonomiske problemer, mens Kindleberger spesialiserte seg på de finansielle sider og la særlig vekt på den historiske fremstilling. Dette var nok en naturlig deling, for

Kindleberger hadde helt fra sine første publikasjoner lagt stor vekt på den økonomiske historiens betydning for økonomien. Dette synet understreker han også i denne siste boken, der han i innledningen skriver:

Most of economics today is deductive in character, the construction of mathematical models of beauty and elegance, without in all cases a close approximation to the behavior of man. History can serve as a laboratory to test whether such theories are useful to the political economist, with his interest in policy, and comparative economic history can test for generality, to set aside the theories that fit only a single case.

Hvis man etter dette venter at forfatteren skal teste teorier i forbindelse med den historiske gjennomgåelsen av den pengehistoriske utvikling i Europa, blir noen kanskje skuffet. Det dreier seg ikke om testing i mer rigorøs betydning. Kindleberger skriver således: «The book is not statistical for two reasons: it is not my style, and statistics do not on most aspects of the subject go back far.» Men i en løser forstand er det testing. Forfatteren er nemlig uhyre godt orientert om de teorier som har vært fremsatt opp gjennom årene, og han gir en omfattende drøftelse av flere av disse. I den forbindelse feller han også dom om teoriene har «passet» eller ikke, m a o om de har forutsagt begivenhetene riktig eller ikke.

Kindleberger har delt sin bok i fem deler. De tre første handler om tiden før første verdenskrig, fjerde del om mellomkrigstiden, mens

etterkrigstiden frem til våre dager er behandlet i femte del. I de tre første delene gjennomfører forfatteren en tematisk disposisjon: hver av de tre emner pengevesen, bank- og kredittforhold, og offentlige finanser er drøftet i en del.

Det kan raskt slås fast at dette er en innholdsmettet bok som på hver side viser forfatterens enorme lesning og hans evne til å disponere et stort stoff. Fremstillingen er klar og lettest, og boken holder de høye standarder for amerikanske avhandlinger som man er vant til: Her er historiske tidstabler, omfattende bibliografi, tekniske appendikser, forfatter- og saksindeks. Alt dette gjør boken meget anvendelig som oppslagsverk.

Et emne som dukker opp flere ganger i denne historie som spenner over de siste 120–150 år, er finansieringen av kriger. I sin pamflett «How to pay for the war» (1939) sier Keynes at britene betalte første verdenskrig med skatter, franskmennene med obligasjoner og tyskerne med (nytrykte) sedler. Ved nærmere undersøkelse viser det seg at det ikke holder stikk. Kindleberger viser at Storbritannia maktet å finansiere halvparten av krigsutgiftene med skatter, mens de tilsvarende tall for Frankrike og Tyskland var 14 og 13 prosent. For øvrig blir man slått av hvor primitiv tenkningen om krigsfinansieringen var under første verdenskrig. Både i Tyskland og Frankrike mente finansministre og andre høytstående politikere at krigen ikke betydde noe alvorlig finansielt problem, fordi fienden ville betale.

«Le Boche paiera» var det franske uttrykket, og tyskerne hadde den tilsvarende oppfatning. De lån som disse krigførende land opptok under krigen, var bare forskudd på det fienden ville betale etterpå.

Lån i utlandet bød på spesielle problemer – særlig for Tyskland. De allierte hadde jo USA i ryggen for både forsyninger og kreditt. Av de små muligheter Tyskland hadde kan det være verd å merke et kort-siktig lån i dollar som byen Hamburg la ut i Stockholm. Men etter en tid ønsket ikke Sverige å selge varer mot fremmed valuta eller gull. De suspenderte derfor gullinnløsningen, men i begynnelsen var ordningen ikke vanntett. Tyskland solgte en del gull til Norge, som der ble myntet ut og innløst i Sverige som følge av myntunionen. Det krevde en egen avtale mellom Sverige og Norge å få tettet dette hullet.

Men når det gjelder første verdenskrig er kanskje erstatningsspørsmålet mer interessant fra et økonomisk synspunkt enn krigsfinansieringen. Frankrikes harde krav på Tyskland, som Keynes protesterte flammende mot, må nok forstås delvis som en reaksjon på Frankrikes krigsbetaling til Tyskland etter krigen 1870/71. Denne erstatningsbetalingen var stor, men den ble gjennomført smertefritt. Det siste skyldtes ikke minst at Tyskland lot krigsbetalingene påvirke pengemengden og dermed skapte sterk etterspørselsvekst og prisstigning. Frankrike levde derimot under depresjonstilstander og kunne holde lave priser på sine eksportprodukter.

Forholdene lå derfor godt til rette for at Frankrike kunne opparbeide det eksportoverskudd som erstatningsbetalingene gjorde nødvendig. Kindleberger understreker at økonomer og politikere ikke oppdaget transfereringsproblemet, fordi det ikke fremstod som noe problem. Det ble det først etter første verdenskrig, da det også ledet til den faglig interessante debatten mellom Keynes og Ohlin i *Economic Journal*.

Particularly noteworthy in the light of the subsequent transfer problem with German reparations after World War I was that with no Keynes to tell them that transfer was impossible, the recycling and subsequent real transfer took place without any banker, economist or government official giving thought to the question of whether transfer was feasible or not. (S. 251.)

De store vanskeligheter som de tyske erstatningsbetalingene skapte i 1920-årene, var sikkert en av grunnene til at de allierte etter annen verdenskrig nøyde seg med symbolske

erstatninger. Sovjetunionen inntok et annet standpunkt.

Etter siste krig fikk vi heller ingen repetisjon av problemet med tilbakebetaling av de lån de allierte hadde opptatt hos hverandre. Mens USA i 1920-årene var isolasjonistisk og nøye-regnende, var de i 1940-årene langt mer internasjonalt orientert og generøse av innstilling.

Av de mange andre temaer Kindleberger tar opp, kan det være grunn til å si noe om utviklingen av valutasystemet i Vest-Europa. Historisk inntok England en særstilling fordi landet så tidlig frigjorde seg fra bimetallisme og baserte sitt pengevesen på ren gullstandard. Men den dominerende stilling England gradvis kom til å innta i forrige århundre, var det ikke merkelig at dette systemet smittet til andre land. Etter at Tyskland fikk de store erstatningsbetalinger fra Frankrike i 1871/72, maktet riksbanken å skaffe en tilstrekkelig gullbeholdning til å kunne gjennomføre innenlandsk gullstandard. Et par år senere kom de skandinaviske land også over på gullstandard, og

omkring århundreskiftet hadde man en sammenhengende internasjonal valutaordning – gullstandard med pund sterling som nøkkelvaluta.

Mellomkrigstidens kaotiske valutaordninger vies bred omtale i boken. Det samme gjelder etterkrigstiden fra Bretton Woods til Washington-avtalen og videre til de flytende valuta-kurser.

I den delen av boken som omhandler tiden før første verdenskrig, er det spesielt verdifullt å få større kapitler om foretaksfinansieringen. Kindleberger gjør det klart at det var utbyggingen av jernbaner som mer enn noe annet gjorde aksjeselskapet nødvendig. Før den tid hadde en enkelt person eller en familie klart å skaffe tilstrekkelig kapital. Men jernbaneutbygging var så kapitalkrevende at man måtte «amass capital from many pockets». Med fremveksten av aksjeselskaper ble det også behov for børser og det utviklet seg markeder i egenkapital.

Disse små innhuggene i teksten har forhåpentligvis vist at det er en meget rik

bok Kindleberger har skrevet. En rekke hendelser i historien som det vises til i forskjellige økonomiske bøker, er her omtalt i større bredde. Det kan gjelde slike ting som currency- og bankingskolen i England, assignat-inflasjonen i Frankrike, imperialismebatten i England, betydningen av de franske investeringsbanker (Crédit Mobilier) for landets økonomiske utvikling i forrige århundre, svensk pengepolitikk i 1930-årene, Marshall-planen og OEEC-samarbeidet, osv.

Det er kanskje ikke så mange av Kindlebergers lesere som er interessert i å lese boken fra perm til perm, men det vil være mange som har bruk for hans veldokumenterte sammenfatning som oppslagsverk. Det kan heller ikke nektes at boken fra tid til annen blir preget av å være løse forelesningsnotater, og ikke helt ferdig. På den annen side fornekter ikke forfatterens vide orientering seg, og man får både Shakespeare- og Disraeli-sitater med på veien.

Preben Munthe

**Norske Sosialøkonomers forening
inviterer til 1-dags seminar om**

KONJUNKTURUTSIKTENE FOR NORSK ØKONOMI

Onsdag 5. mars 1986

Seminalet vil bli holdt i Kreditkassens lokaler i Oslo sentrum. Målgruppen er økonomer i næringsliv og offentlig forvaltning som utarbeider eller bruker konjunkturvurderinger i sitt arbeid.

På seminalet vil en gjennomgå og drøfte konjunktursituasjonen og -utsiktene framover, både for internasjonal og norsk økonomi. Dessuten vil en drøfte nærmere problemstillinger som vil være sentrale for utviklingen i norsk økonomi i året som kommer, slik som:

- pris og lønnsutviklingen og virkningene på konkurranseevne og sysselsetting
- utviklingen i oljeprisene videre og eventuelle tilpasninger i utenriksøkonomien.

Seminalet vil bli lagt opp med foredrag og forberedte innlegg, men det vil også bli avsatt rikelig tid til spørsmål og diskusjon. Som en del av seminalet vil det bli foretatt simuleringer for 1986 på Statistisk Sentralbyrås makroøkonomiske kvartalsmodell, KVARTS. Mer detaljert program med opplysninger om tidsplan, innledere og pris kan fås ved henvendelse til Norske Sosialøkonomers forening, Storgaten 26, tlf. 20 22 64. Kurset blir også annonsert i februarnummeret av *Sosialøkonomen*.

FYLKESMANNEN I BUSKERUD
søker

ØKONOMIKONSULENT

Hos fylkesmannen i Buskerud er det ledig engasjement som økonomikonsulent ved kommunal- og administrasjonsavdelingen.

Engasjementet gjelder ut året 1986, men påregnes omgjort til fast stilling fra 1987. Den er plassert som førstekonsulent (kode 0013) i ltr. 25, f.t. 169 657,- pr. år. Fra lønnen går 2% pensjonsinnskudd.

Arbeidsområdet er hovedsaklig kommunaløkonomiske saker, først og fremst års- og langtidsbudsjetter, fordeling av skjønnsmidler, søknader om lån m.v. Arbeidet omfatter bl.a. saksbehandling, veiledning overfor kommunene og analyser i forbindelse med oversiktsplanlegging. Konsulenten kan også bli pålagt andre arbeidsoppgaver. Stillingen forutsetter utstrakt samarbeid både med kommunene og med andre etater samt avdelinger og gir bred innsikt i kommunaløkonomiske spørsmål.

Fleksibel arbeidstid.

Søkere bør ha høyere økonomisk utdanning og interesse for offentlig forvaltning. Søkeren må kunne bruke begge målformer.

Nærmere opplysninger kan gis av avdelingsleder Kjell Arne Reistad eller fylkeskontorsjef Knut Halvorsen, tlf. (03) 83 81 50.

**Søknad med
bekreftede avskrifter av vitnemål og attester sendes
FYLKESMANNEN I BUSKERUD,
Fylkeshuset, Haugesgt. 89, 3000 Drammen,
innen 27. januar 1986.**

TELEMARK DISTRIKTSHØGSKOLE

FØLGJANDE STILLINGAR ER LEDIGE FRÅ 1. AUGUST 1986:

Amanuensis i økonomiske fag, Amanuensis i reiselivsfag,

Stillinga i økonomiske fag er tillagt arbeid med samfunnsøkonomiske emne på revisorstudiet. Undervisninga omfattar m.a. offentlig rekneskap og budsjett, offentlig økonomi og kommunaløkonomiske emne. I tillegg kjem rettleiing av studentar som skriv seminaroppgåver innan fagområdet til stillinga. Det krevst utdanning som sosialøkonom, siviløkonom eller tilsvarende utdanning. Det ein føremon med røynsle frå forskning/utgreiingsarbeid og undervisning på fagområde som er nemnde framanfor, og elles annan relevant praksis.

Stillinga i reiselivsfag er tillagt ansvar for undervisning, forskning og utgreiingsarbeid innan dette fagområdet. Det krevst høgre utdanning som er relevant for fagområdet og helst røynsle frå arbeid med undervisning, forskning og utgreiingsarbeid innan området.

Interesserte kan få nærare omtale av stillingane og generell orientering om undervisningsstillingar i distriktshøgskolane ved å vende seg til seksjonsleiar Hagen eller Lieungh, tlf. (036) 60 200.

Årslønna er f.t. frå kr. 141 141,- til kr. 176 567,- avhengig av tidlegare tenestetid. Etter nærare reglar er det høve til å gje 8 års antespert lønnsansiennitet. Etter særskilt vurdering kan det gjevast opprykk til førsteamanuensis med årslønn 191 610, og søkjarar kan setje slikt opprykk som vilkår for å ta stillinga.

**Søknad med rettkjende avskrifter av
vitnemål, attestar og publikasjonar – alt i 4 eksemplar – sender ein til
TELEMARK DISTRIKTSHØGSKOLE,
3800 Bø i Telemark.
Søknadsfrist 10. februar 1986.**

Statsgjelden – et problem når veksten er lav og renten høy?

Så lenge den økonomiske veksten er høy og større enn realrenten er det – fra et statsfinansielt synspunkt – som regel ikke så farlig med underskudd på statsbudsjettet. Hvis derimot veksten blir lavere enn realrenten – slik situasjonen i de fleste OECD-land har vært på 1980-tallet – blir systemet ustabil. Med mindre veksten tar seg opp

AV
MICHAEL HOEL* OG JAN F. QVIGSTAD**

Tidligere var det personer opptatt av økonomiske historie som beskjeftiget seg med statsgjeldsproblemet

På 1950- og 1960-tallet var det høy vekst og bare små konjunktursvingninger i de fleste OECD-land. Det ble skrevet artikler med titler av typen «Is the business cycle obsolete?» (Brofenbrenner, 1969). Offentlig sektor økte riktignok i omfang, men stort sett ble det ført en forsiktig budsjettpolitikk. I de land hvor det var underskudd på statsbudsjettet, var renten lav slik at renteutgiftene var en forholdsvis lite tyngende post på budsjettet. Veksten i økonomien var nemlig så stor at de øvrige inntekts- og utgiftsposter dominerte. Det var stort sett personer opptatt av økonomisk historie som var opptatt av statsgjelden som et problem.

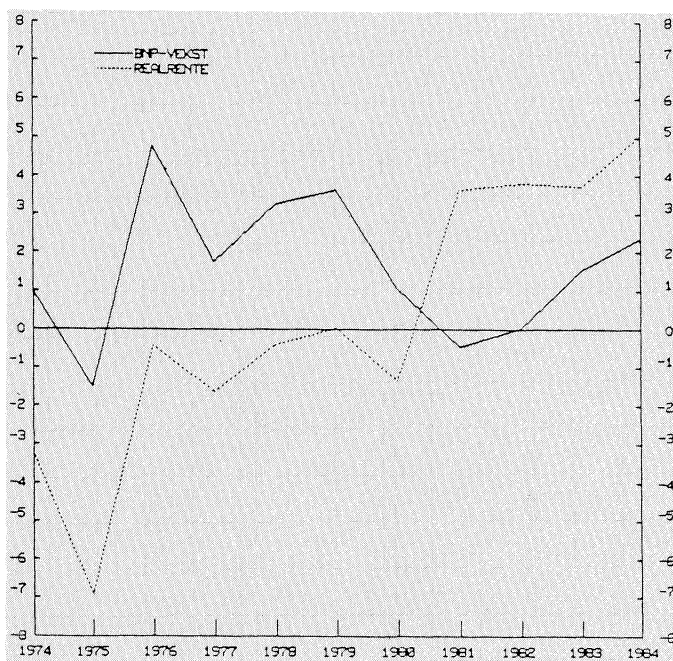
På 1970-tallet sank veksten og på 1980-tallet steg realrenten. Statsgjelden ble dermed et problem

Etter 1974 har imidlertid veksten vært lavere. Mens veksten i OECD-området var mer enn 5% pr. år på 1950- og 1960-tallet, var den bare omlag 2% fra 1974 til 1984. I mange OECD-land hadde det imidlertid utviklet seg en stor grad av stivhet i budsjettpolitikken. Det var stor treghet med å justere utgiftssiden til den lavere veksten. Enkelte land forsøkte å kompensere manglende finanspolitiske tilpasning med en strammere penge- og kredittpolitikk og rentenivået steg. Figur 1 viser utviklingen i realrentenivået i en del OECD-land. I samme figur har vi også tegnet inn veksten i bruttonasjonalproduktet. En ser at kurvene krysser hverandre tidlig på 1980-tallet. Hva betyr det for statsgjeldsutviklingen? Enkle formler og litt regning kan gi oss en viss innsikt. Analysen bygger på en modell som tidligere er brukt av Domar (1957) og Johansen (1965). En populær fremstilling er gitt i The Econo-

eller realrenten synker, må OECD-landene korrigere finanspolitikken. Det er særlig land med stor statsgjeld som må gjøre dette. Land som normalt fører en forsiktig finanspolitikk vil i perioder med lav vekst ha større statsfinansiell frihet i budsjettpolitikken.

mist (1985). En aktuell analyse er også gitt i Blanchard (1984). I stedet for underskudd på statsbudsjettet og statsgjeld, skal vi av pedagogiske grunner og fordi staten i Norge i dag (i 1985!) går med overskudd og har nettoformue, snakke om overskudd og formue. Formler og konklusjoner blir selvsagt likedan om vi snur fortegnet.

Figur 1: Vekst i bruttonasjonalproduktet (volum) og realrente etter skatt¹⁾ i en del OECD-land²⁾.

¹⁾ Nominell rente er beregnet som et veiet gjennomsnitt av lange renter (statsobligasjoner) og korte renter (statssertifikater). Den nominelle renten er deflatert med deflatoren for bruttonasjonalproduktet. En burde ha skilt mellom statens nettogjeld innenlands og til utlandet. For den førstnevnte sektor er det rente etter skatt som er det relevante begrep. For mange små land vil imidlertid en økning i nettogjelden (eller for Norges vedkommende – en økning i nettofordringene) måtte tas opp i utlandet – en sektor som ikke betaler skatt på renteinntektene. Det er vanskelig å få opplysninger om statsgjeldens fordeling på sektorer. Vi har derfor følgelig sett bort fra skatt på renteinntekter. Denne «sanne» kurven for realrente (etter skatt) ligger noe lavere enn det vår figur viser – men neppe vesentlig.

²⁾ Vest-Tyskland, Italia, Sverige og Storbritannia.

* Michael Hoel er professor ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

** Jan F. Qvigstad er assisterende direktør i Norges Bank.

Enkel regning på en dynamisk modell

Vi antar at overskuddet på statsbudsjettet *eksklusiv nettorenteinntekter* (S) er en fast andel av bruttonasjonalproduktet (Y), dvs. at

(1) $S = sY$

hvor s er en konstant. Både S og Y er funksjoner av tiden. Vi antar videre at vekstraten (g) i økonomien er konstant, dvs. at

(2) $\dot{Y} = gY$

Overskuddet på statsbudsjettet inklusive netto-
renteinntekter er dermed

(3) $\dot{W} = S + rW$

hvor r er rentenivå og W statens formue. Vi definerer

(4) $w = W/Y$

dvs. w er statens fordringer som andel av bruttonasjonalproduktet. Deriverer vi (4) mht. på tiden får vi

$$\dot{w} = \frac{Y\dot{W} - W\dot{Y}}{Y^2}$$

Dette uttrykket kan ved hjelp av ligningene (1) – (4) omformes til

(5) $\dot{w} = s + (r-g)w$

Vi ser at overskuddet på statsbudsjettet eksklusiv nettorenteinntekter vil være en konstant andel av bruttonasjonalproduktet dersom verdien av s er slik at

(6) $s = (g-r) \cdot w$

La oss kalle denne verdien s^* . Verdien omtales ofte som *den kritiske verdien* for budsjettbalansen. Innsatt i (5) får vi

(7) $\dot{w} = s - s^*$

I tabell 1 har vi regnet ut den kritiske verdien s^* for Norge i 1983. Vi ser at s^* er svakt negativ, men det faktiske (rentekorrigerte) budsjettoverskuddet var 3,7% dvs. det faktiske overskuddet var mye større enn den kritiske verdien. I dette året var således w positiv.

Tabell 1. Den kritiske verdien s^* for Norge i 1983.

Statsforvaltningen nettofordringer (W) ¹⁾	84 mrd kr.
Bruttonasjonalproduktet (Y)	401 » »
Nettofordringer som andel av bruttonasjonalproduktet (w=W/Y)	0,21%
Nominelt rentenivå ²⁾	13,0 %
BNP-deflator	6,7 %
Realrente (r) ³⁾	6,3 %
Vekst i bruttonasjonalproduktet, volum (g)	3,9 %

Den kritiske verdien $s^* = (g-r) \cdot w =$	
$(3,9 - 6,3) \cdot 0,21\% =$	-0,5%
Det faktiske budsjettoverskuddet ekskl. netto renteinntekter (s^*) ⁴⁾	3,7%

¹⁾ Vi har tatt gjennomsnittet av statsforvaltningen *nettofordringer* pr. 31.12.82 og 31.12.83. Nettofordringene er positive selv om statsforvaltningens fordringer på statsaksjeselskapene settes lik null. Trygdeforvaltningen er en undersektor av statsforvaltningen. Statens forretningsdrift og statsforetakene regnes ikke som en del av statsforvaltningen.
²⁾ Veid gjennomsnitt av pengemarkedsrenten (3 mnd) og statsobligasjonsrenten (17 år).
³⁾ Se fotnote 3 til figur (1).
⁴⁾ Statsforvaltningen inkl. trygdeforvaltningen. Bokførte verdier for subsidier, skatter og avgifter.

Kilde: Statistisk Årbok 1985, tabell 302 og 309. Statistisk Sentralbyrå.

I de fleste andre OECD-land var derimot situasjonen en annen. I 1983 var f.eks. den kritiske verdien i Danmark -2,2%, mens det faktiske (rentekorrigerte) budsjettover-

Michael Hoel

Jan Fr. Qvigstad

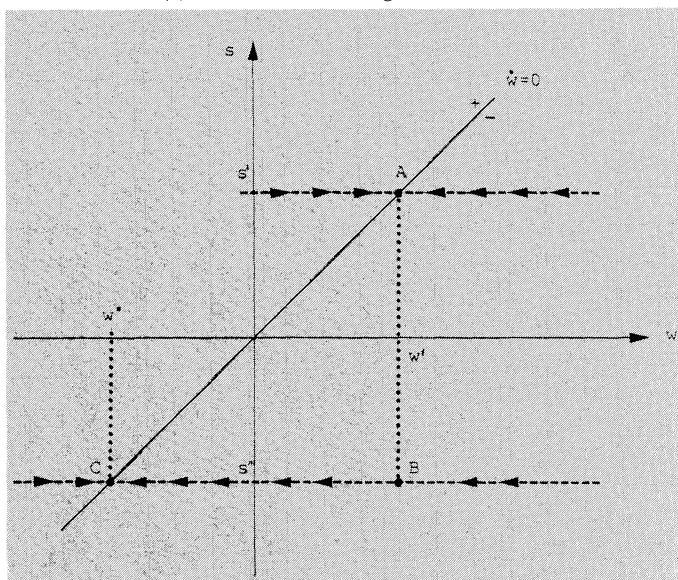
skuddet var $-3,5\%$. Verdien av w var dermed sterk negativ.

De dynamiske egenskapene avhenger av om veksten i økonomien er større enn realrenten

Mer interessant enn å bare regne ut verdien for s^* og s , er å se på de dynamiske egenskapene og stabilitetsegenskapene ved likevektsløsningen. Vil f.eks. nettofordringene som andel av bruttonasjonalproduktet vokse over alle grenser hvis det faktiske budsjettoverskuddet er større enn den kritiske verdien?

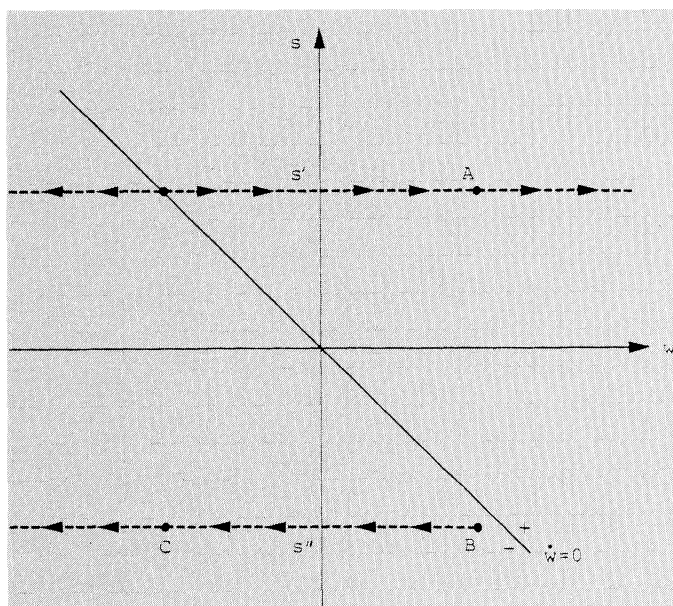
Figur 2 og 3 viser at situasjonen er fundamentalt forskjellig, avhengig av om veksten i økonomien (g) er større eller mindre enn realrenten (r). I figur 2 har vi antatt at *veksten i økonomien er større enn realrenten*, og har tegnet inn en linje som angir alle punktene for $\dot{w} = 0$, som er betingelsen for at formuen vokser i takt med bruttonasjonalproduktet. I området nord-vest for denne linjen vil nettofordringene øke og i punkter syd-øst for linjen vil nettofordringene avta som andel av bruttonasjonalproduktet. Punkt A viser f.eks. en likevektssituasjon med overskudd på statsbudsjettet ($= s'$) og en positiv formue ($= w$). Punkt C viser en annen likevektssituasjon med overskudd på statsbudsjettet ($= s''$) og statsgjeld ($= w''$), men både underskuddet og statsgjelden vokser i takt med bruttonasjonalproduktet. Det trivelige i denne situasjonen er at så lenge s er konstant, vil vi gå mot en stabil likevektsløsning uansett initialverdi av statsformuen (-gjelden). Hvis en f.eks. initialt er i situasjon B med et rentekorrigert underskudd på statsbudsjettet og positive nettofordringer, vil formuen etterhvert svinne hen og staten vil komme i en nettogjeldssituasjon. Men siden veksten i økonomien er større enn realrenten, vil denne veksten på sikt være dominerende og statsgjelden vil gå mot en bestemt grense (w'' i figuren).

Figur 2. *Veksten i økonomien (g) er større enn realrenten (r). Likevektsløsningen er stabil.*

Linjen gjennom origo angir alle punktene hvor statens nettofordringer vokser i takt med bruttonasjonalproduktet. I punkter nord-vest for denne linjen vil nettofordringene øke og i punktene syd-øst for linjen vil nettofordringene avta som andel av bruttonasjonalproduktet. Det er en tilfeldighet at linjen er tegnet med en helning på 45° .

Figur 3. *Veksten i økonomien (g) er mindre enn realrenten (r). Likevektsløsningen er ustabil.*

Linjen gjennom origo angir alle punktene hvor statens nettofordringer vokser i takt med bruttonasjonalproduktet. I punkter nord-øst for linjen vil nettofordringene øke og i punkter syd-vest vil nettofordringene avta som andel av bruttonasjonalproduktet. Det er en tilfeldighet at linjen er tegnet med en helning på 45° .

I figur 3 har vi imidlertid antatt at *veksten i økonomien er mindre enn realrenten*. Også her har vi tegnet inn punktene for likevekt, dvs. der $\dot{w} = 0$. Denne likevektslinjen har imidlertid negativ helning siden $(g-r)$ er negativ. Det ubehagelige er nå at utenfor likevekt vil systemet eksplodere dersom s holdes konstant. Enten vil statsgjelden som andel av bruttonasjonalproduktet vokse over alle grenser, eller så vil statens fordringer gjøre det. Skånland (1985) har gitt en nærmere drøfting av dette spørsmålet.

I 1983 var veksten i Norge ($g = 3,9\%$) lavere enn realrenten ($r = 6,3\%$), og det faktiske budsjettoverskuddet var som nevnt større enn den kritiske verdien. Norge falt således i 1983 inn under situasjon A i figur 3. Dersom s holder seg konstant vil statens nettofordringer som andel av bruttonasjonalproduktet øke. Det blir imidlertid argumentert sterkt mot realismen i denne forutsetningen bl.a. fra Finansdepartementet. Bl.a. forventes oljeskattene å bli vesentlig redusert, samtidig som veksten i statens utgifter i lengre tid har vært sterkere enn veksten i andre statsinntekter. Dessuten vil det på grunn av demografiske forhold være tendens til at utgiftssiden øker sterkt i årene fremover. Eksempelvis er det rentekorrigerede budsjettoverskuddet i 1986 anslått i Nasjonalbudsjettet 1986 til $-1,9\%$. Situasjonen kan således raskt endre seg.

I Danmark var veksten i 1983 2% mens realrenten var vel 4% . Det er derfor figur 3 som er relevant også for Danmark i 1983. I motsetning til i Norge, hadde staten gjeld (50% av BNP) og det rentekorrigerede budsjettoverskuddet var negativt ($s = -3,5\%$). Danmark var følgelig i situasjon C – statsgjelden var i ferd med å vokse eksplodivt. Siden 1983 er imidlertid betydelig budsjettpolitiske tiltak truffet samtidig som veksten har tatt seg opp og realrenten har falt.

Ifølge figur 1 gikk de fleste OECD-land over fra en stabil situasjon til en ustabil situasjon i begynnelsen av 1980-årene. Figur 3 illustrerer at de land som hadde ført

en forsiktig finanspolitikk med overskudd på statsbudsjettet lettere kunne «ta» en periode med lav vekst og høye realrenter. Ofte vil en overgang fra en høyvekstperiode til en lavvekstperiode falle sammen med et konjunkturtilbakeslag. I etterspørselspolitikken vil da mange land som er i situasjon B eller C av statsfinansielle grunner være tvunget til å føre en kontraktiv politikk, noe som vil forsterke tilbakeslaget ytterligere. Land i situasjon B eller C kan dermed lett komme inn i en lavvekstfelle. Kontraktiv politikk kan føre til lavere investeringer og dermed redusert vekstevne. Korreksjonen av finanspolitikken må bli kraftigere desto større statens nettogjeld er i utgangspunktet. Norge er i situasjon A – takket være en forsiktig budsjettpolitikk frem til midten av 1970-tallet og oljeinntektene siden.

Over tid vil situasjonen kunne variere mellom situasjoner med høy vekst og lav realrente og situasjoner med lav vekst og høy realrente. En vil ofte ha behov for å omstrukturere økonomien for å komme ut av en lavvekst-

situasjon. Situasjon A gir staten størst mulighet til å bidra i en slik omstrukturingsprosess, gjennom offentlige utgifter til forskning, utdanning, grunnlagsinvesteringer m.m., og gjennom skatteomlegninger som kan bidra til å stimulere produktive investeringer og bremse lønnsveksten.

LITTERATUR:

- Blanchard, O. J. (1984): «Current and Anticipated Deficits, Interest Rates and Economic Activity». *European Economic Activity*, North Holland, Amsterdam.
- Bronfenbrenner, M., ed. (1969): *Is the Business Cycle Obsolete?*, New York.
- Domar, E. D. (1957): *Essays in the Theory of Economic Growth*, New York.
- The Economist (1985): «The Burden of Public Debt Grows Heavier», February 2, 1985, pp. 65.
- Johansen, L. (1965): *Offentlig økonomikk*, Oslo, Bergen, Tromsø.
- Skånland, H. (1985): Industrilandenens gjeldsproblem, Neubergh-forelesning, Gøteborgs universitet 8.11.85, manuskript, Norges Bank. Kommer i Sosialøkonomen.

KONSULENT (OPPLÆRING/ØKONOMI) POSTDIREKTORATET

I Postdirektoratet, 3. opplæringskontor, er det ledig en stilling som konsulent.

Arbeidsoppgavene vil omfatte undervisning og fagutvikling ved høyere postale kurs, bl a kurs i saksbehandling og administrasjon på tilnærmet høyskolenivå, samt bistand ved utvikling av økonomistyringssystemer i Postverket.

Vi ønsker en medarbeider med høyere utdanning innen økonomiområdet og helst med undervisningsbakgrunn. Aktuell utdanningsbakgrunn kan være handelshøyskole, BI, Handelsakademiet eller embetseksamen i sosialøkonomi.

Lønn etter Statens lønnsregulativ, lønnstrinn 23 (f t kr 155.326,- pr år). Fra lønnen trekkes 2% innskudd til Statens pensjonskasse.

Nærmere opplysninger om arbeidsområdet, arbeidstid, arbeidssted, helsetjeneste mv kan fås ved henvendelse til kontorsjef Else Tusvik Gåsemyr, tlf (02) 40 87 41 / 40 87 42.

Søknader, vedlagt bekreftede kopier av attester og vitnemål, sendes Postdirektoratet, 1. personalkontor, postboks 1181 Sentrum, 0107 OSLO 1, innen 3.2.1986.

MMI/4148

Viking RRA 32

POSTVERKET

Arbeidsløshetens disiplinerende funksjon

Manglende lønnsfleksibilitet er syndebukken i mye av debatten om arbeidsløshet. Til stadighet får en høre at et fleksibelt lønnsnivå ville sikre full sysselsetting. Trolig er dette en overforenkling. Prisen på arbeidskraft bestemmer ikke bare bedriftenes etterspørsel etter arbeidskraft. Lønnsnivået virker også inn på arbeidsmotivasjonen til de sysselsatte.

Hovedpoenget i det følgende er at jo høyere lønn en bedrift tilbyr, jo lettere er det for bedriften å få dyktige arbeidere som jobber effektivt. I en økonomi med full lønnsfleksibilitet kan det følgelig være gode grunner for

AV
KARL O. MOENE*

Fast lønn og reservearméen

Et fastlønnssystem i en bedrift innebærer av lønna i lengre perioder er uavhengig av de økonomiske resultatene i bedriften. Lønna kan fastsettes ved sentrale oppgjør eller ligge fast i lengre perioder mellom hver lokal lønnsjustering. Lønnsarbeid av denne typen innebærer at forbindelsen mellom innsats og belønning er kuttet. Siden arbeidsproduktet tilfaller bedriften, har arbeiderne ingen egeninteresse i å produsere effektivt.

En markedsøkonomi, der en stor del av produksjonen er organisert ved fastlønnskontrakter, bygger følgelig på et dårlig insentivsystem for arbeidsinnsatsen.

Full sysselsetting med fastlønnskontrakter er trolig en ustabil situasjon. Også på arbeidsmarkedet innebærer nemlig selgers marked at tilbyderne får makt: Arbeiderne vil lett motsette seg «produksjonstyranniet», «det umenneskelige arbeidstempoet», «de kjedelige arbeidsrutinene» og «formannens vilkårlige ledelse», noe som lett kan lede til dårlig produktivitet og lav profitt. Dette gjelder ikke bare der arbeiderne kan variere arbeidstempoet. Selv der farten på samlebåndet bestemmer arbeidshastigheten vil kvaliteten på det utførte arbeidet kunne varieres. I typiske prosess-industrier vil arbeidernes årvåkenhet og kontroll ofte være avgjørende for hvor hyppig prosessene må stoppes og derved for hvor høy produktiviteten ved anleggene blir.

Men en viss arbeidsløshet i systemet kan, enten en liker det eller ei, øke arbeidsproduktiviteten, forbedre kvaliteten og skjerpe årvåkenheten.

Mange forfattere har opp gjennom tidene trukket fram arbeidsløshetens disiplinerende funksjon. Mest kjent er

bedriftene å by opp lønna over det nivået som skaper balanse i arbeidsmarkedet. Resultatet kan da paradoksalt nok være at hensynet til lønnsomhet i en markedsøkonomi med tradisjonell lønnsarbeid krever en viss sløsing i form av arbeidsløshet (eller en ineffektiv offentlig sektor) for at resten av arbeidskraften skal utnyttes effektivt. Artikkelen rendyrker dette synspunktet blant annet for å nyansere den vanlige oppfatningen om forholdet mellom lønn og sysselsetting og for å peke på begrensninger som tradisjonelt lønnsarbeid kan legge på mulighetene for full sysselsetting.

kanskje Karl Marx' analyse av den industrielle reservearmé i første bind av Kapitalen. En kapitalistisk samfunnsorganisering er ifølge Marx avhengig av periodevis arbeidsløshet for å dempe arbeidernes krav og holde på disiplinen i fabrikkene.

John M. Clark (1923) mente den «positive» funksjonen til reservearméen av arbeidsløse kunne samles i 9 punkter. Blant disse listet han «The fear of losing the job as an incentive to make labour put forth as much effort as industry has right to demand», (s. 366).

Michael Kalečki som allerede før Keynes hadde vist at full sysselsetting var oppnåelig gjennom aktiv etterspørselsregulering, var likevel pessimistisk på systemets vegne. I en artikkel fra 1943 pekte han på de sosiale og politiske konsekvensene av *vedvarende* full sysselsetting: Høye lønnskrav, inflasjon, disiplinproblemer på arbeidsplassene ville true den politiske stabiliteten. Som et svar på disse problemene ville det trolig danne seg en sterk allianse mellom storindustrien og rentierklassen for å presse regjeringen til å sette i verk en kontraktiv politikk. Dermed ville en kunstig lavkonjunktur bli utløst for å gjenopprette normale makt- og kommandoforhold i økonomien. På denne måten mente Kalečki at politisk induserte konjunkturbølger ville avløse de tradisjonelle svingningene.

Argumentene til disse forfatterne er (kanskje med et visst unntak for Kalečki) av typen: Arbeidsløshet spiller en viktig rolle for å bevare de kapitalistiske maktforholdene. Derfor har systemet arbeidsløshet. Men slike funksjonalistiske forklaringer duger ikke. En forklaring i dette tilfelle krever at en peker på hvordan arbeidsløsheten følger av aktørenes typiske atferd i en kapitalistisk økonomi. Ingen aktør har arbeidsløsheten som sin aksjonsparameter. Ei heller er det alltid slik at en tilstand som er bra for en gruppe (kapitaleierne) alltid følger som det samlede resultat av gruppemedlemmenes individuelle atferd.

I det følgende skal jeg med utgangspunkt i Calvo (1979), Salop (1979) og Shapiro og Stiglitz (1984) se nærmere på et mulig mikroøkonomisk grunnlag for arbeidsløshetens disiplinerende funksjon. Men jeg vil ikke føle meg spesielt bundet til det analytiske opplegget i denne

* Denne artikkelen ble egentlig skrevet og levert Sosialøkonomen i september 1984, men har siden det blitt liggende hos meg delvis på grunn av den usikkerhet som oppsto etter redaktørskiftet i Sosialøkonomen. Jeg vil gjerne takke daværende redaktør Asbjørn Rødseth for gode kommentarer og idéer til utvidelser. Takk også til Jens Chr. Andvig, Knut Moum og Tone Ognedal for nyttig kritikk.

litteraturen. Det er både mer formålstjenlig og realistisk (samtidig som det åpner for interessante utvidelser) å ha Leif Johansens årgangssopplegg i tankene (se Johansen (1972)). Produksjonen finner da sted i bedrifter med ulik produktivitet (selv når arbeiderne yter en gitt normert innsats) der produksjonsteknikken er fastlagt av tidligere investeringsbeslutninger.

Skoftemodellen til Shapiro og Stiglitz

Så lenge økt arbeidsinnsats innebærer et offer, vil mange arbeidere med fast lønn ønske å skifte unna så mye som mulig innenfor de kontrolltiltak som er iverksatt. De som sluntrer unna og blir tatt på fersk gjerning trues med sparken. Men en slik trussel vil være lite effektiv i en situasjon med full sysselsetting: Arbeiderne kan lett få jobb i en annen bedrift til omtrent like gode vilkår. Full sysselsetting med fast lønn vil derfor medføre disiplinproblemer med lav arbeidsproduktivitet, høyt sykefravær, dårlig kvalitet på det utførte arbeidet og dårlig service. Dette kan sees som et resultat av et veloverveid valg for den enkelte arbeidstaker der han tar hensyn til sannsynligheten for å bli oppdaget med de konsekvenser det medfører.

Hva kan den enkelte bedriftsledelse gjøre? Den kan øke kontrolltiltakene. Men dette løser neppe alle problemer. For det første må kontrollørene også kontrolleres. For det andre løses ikke problemet med at oppsigelse ikke medfører noe stort velferdstap når arbeidsmarkedet er stramt. Et annet alternativ for bedriftsledelsen er å prøve å sette opp lønna i forhold til andre bedrifter. Har en bedrift høyere lønn enn de andre, vil oppsigelse fra denne bedriften medføre et tap for den arbeideren det gjelder. Trusselen om sparken blir følgelig ikke lenger tom. Oppsigelse representerer en straff. Arbeiderne vil derfor jobbe hardt i frykt for å miste jobben i bedriften

Kalle Moene er cand. oecon. fra 1977, dr. philos. fra 1984 på en avhandling om investeringer og konjunktursikkerhet. Han har vært ansatt ved Sosialøkonomisk institutt siden 1977, fra 1984 som førstemanuensis. Viktigste arbeidsfelt er arbeidsløshetsproblemer og økonomiske systemer.

som lønner bedre enn gjennomsnittet. Problemet er bare at alle bedrifter kan ikke tilby bedre lønnsnivå enn gjennomsnittet for å få sine arbeidere til å yte full innsats. Den enkelte bedrift har likevel ikke noe valg: Dersom den ikke setter opp lønna, mens de andre gjør det, vil bedriftens arbeidere ha enda mindre å frykte: får de sparken kan de da få jobb i bedrifter som betaler bedre enn den lønna de nå har. Dersom bedriften vår ikke setter opp lønna, og de andre heller ikke gjør det, vil den lave arbeidsproduktiviteten vedvare. Det er selvsagt også en mulighet for at bedriften setter opp lønna, og at de andre ikke følger etter. Men dette er ingen dårlig situasjon for vår bedrift som da vil kunne ha løst disiplineringsproblemene sine siden den nå har et høyere lønnsnivå enn gjennomsnittet av de andre bedriftene.

Resultatet er altså at bedriftene vil se sine interesser tjent med å sette opp lønna inntil problemene med lav arbeidsinnsats er løst. Som nevnt vil ingen av bedriftene vinne i kappløpet om å ha høyere lønn enn de andre bedriftene. Men selve forsøket på å oppnå dette vil lede til en generell heving av reallønnsnivået slik at marginale produksjonseenheter blir ulønnsomme og må si opp arbeidsstokken sin. Følgelig vil arbeidsløsheten øke med lønnsnivået, og en nyoppsagt kan ikke lenger regne med å få nytt arbeid straks. Etter hvert som arbeidsløsheten stiger vil den forventede tiden som arbeidsløs etter en oppsigelse øke. Når lønnsnivået og derved nivået på arbeidsløsheten har blitt akkurat tilstrekkelig høyt til at arbeidere i jobb ikke lenger våger å skifte unna, har økonomien havnet i en likevektssituasjon. Denne likevekten innebærer ufrivillig arbeidsløshet. Folk vil mer enn gjerne ha arbeid til gjeldende lønn. Noen vil til og med være villige til å ta jobb for lavere lønn, men lavproduktive bedrifter som tar inn slik arbeidskraft, er dømt til å mislykkes. Oppsigelse fra lavlønsbedrifter medfører nemlig ikke tilstrekkelig drastiske konsekvenser til å få arbeiderne til å jobbe effektivt. Derfor vil arbeidsproduktiviteten i disse bedriftene etter en tid falle, og produksjonen vil bli ulønnsom.

For en gitt arbeidsløshetsprosent er det altså en viss minimumsreallønn som må til for å få arbeiderne til å jobbe effektivt. Jo lavere arbeidsløshet jo høyere må denne minimumslønna være. Reallønns størrelse bestemmer også hvor mange produksjonseenheter som er lønnsomme i drift. Jo høyere reallønn jo flere arbeidsløse. Likevekt har vi i skjæringspunktet der reallønna akkurat er høy nok til å skape tilstrekkelig stor arbeidsløshet til å disiplinere arbeiderne.

Mer generelt

Mekanismene i Shapiro og Stiglitz modell er relativt enkle: Arbeiderne jobber enten hardt eller skifter unna og bedriftsledelsen har bare oppsigelser og lønna som virkemidler til å øke arbeidsinnsatsen. Flere forhold kan modifisere analysen. Bedriftene kan f.eks. prøve å gi arbeiderne visse bedrifts-spesifikke fordeler, slik at det å bli sparket fra akkurat den bedriften vil innebære et stort tap. Men dette er posisjonelle goder: Hver bedrift prøver å tilby noe som skal være bedre enn de andre bedriftenes tilbud. Mer effektivt virker trolig ansiennitetsregler. Arbeiderne får da kumulative fordeler i bedriften som går tapt når en blir oppsagt og begynner i en annen bedrift. På den måten blir oppsigelse en mer

effektiv trussel. Dessuten finnes det akkordsystemer og bonusordninger som i seg selv stimulerer til innsats.

Men selv om modellen er en grov forenkling fanger den etter min mening inn et element av et mer generelt fenomen: For å få medarbeiderne i bedriften til å yte en tilstrekkelig høy arbeidsinnsats må de føle at det å bli i bedriften er klart bedre enn andre tilgjengelige alternativer.

(i) En trussel om nedlegging kan være riset bak speilet for å øke arbeidsinnsatsen, men bare dersom nedlegging og søking etter alternative arbeidsplasser innebærer en velferdsforverring som er alvorligere enn det offer som er knyttet til å øke arbeidsinnsatsen og effektiviteten i den nedleggingstruete bedriften.

(ii) Særlig i forbindelse med avansert produksjon er en avhengig av godt samarbeid og gjensidig tillit for å få til lønnsom drift. Medarbeiderne må koordinere sine aktiviteter og tenke på langsiktige gevinster. Det vil være lettere å få til slik identifikasjon med bedriftens interesser jo høyere inntekt arbeiderne har. Lav inntekt vil kunne lede særlig de beste arbeiderne til å se seg om etter annet arbeid og ikke i samme grad satse på sin nåværende jobb.

(iii) I tillegg kommer forhold som har med rettferdighet og psykologi å gjøre: En høy lønn kan gi medarbeiderne en følelse av å bli rettferdig behandlet noe som kan motivere til økt innsats.

I alle disse tilfellene vil innsatsen pr. arbeider normalt være høyere jo høyere lønna er. Følgelig har bedrifter med profittmotiv interesse av å øke lønna ut over det som gir balanse i arbeidsmarkedet. Arbeidsledigheten som dette medfører, vil i seg selv virke motiverende på innsatsen selv om de enkelte bedriftene ikke hadde tenkt på denne konsekvensen av å sette opp lønna.

En høyere reallønn enn den som ville gitt balanse i arbeidsmarkedet er altså logisk sett ikke betinget av manglende lønnsfleksibilitet. Dessuten: å begrense lønnsveksten ved offentlige inngrep (dersom det var mulig), ville ikke løse problemet. Arbeidsproduktiviteten ville da lett falle noe som igjen leder til at de minst effektive bedriftene går ut av drift. Arbeidsløsheten ville følgelig øke også i dette tilfellet inntil den var tilstrekkelig stor til å få de sysselsatte til å jobbe effektivt. Inngrep i lønnsdannelsen kan til og med gjøre ondt værre: Motivasjonselementet i et fastlønnssystem er avhengig av en viss differanse mellom velferden til de som er innenfor og de som er utenfor bedriftsportene. En lavere lønn enn den som ville blitt til ved fri lønnsdannelse, ville derfor kreve en høyere ledighet for å få til den motivasjonseffekten som vi rendyrker.

Fagforeninger

Over har vi betraktet bedriftene som lønnsfastsettere. Dette kan gjenspeile situasjoner med utstrakt «lønnsglidning». Men også sentralisert fagforeningsdominans i lønnsfastsettingen vil kunne gi liknende forhold.

En sentral fagforening vil betrakte både lønnsnivå og sysselsetting som goder. Fagforeningenes mål i lønnskampen kan derfor oppfattes som å maksimere en indikator der både lønna og antall jobber teller positivt. Begrunnelsen kan være en av flere: i) Fagforeningen kan være solidarisk og foreta en avveining mellom velferds-

nivået til de som har jobb og velferdsnivået til dem som står uten; ii) Fagforeningsledelsen kan være egennyttig og prøve å maksimere sin status der både lønnsnivå til medlemmene og antall sysselsatte medlemmer teller; iii) Fagforeningspolitikken kan være basert på ulike former for utilitarisme. Fagforeningene kan f.eks. prøve å maksimere det forventede velferdsnivået til et representativt medlem der sannsynligheten for å bli trukket ut med jobb avhenger av arbeidsløshetsraten.

I alle disse tilfellene vil fagforeningene prøve å øke lønna inntil arbeidsløsheten blir så stor at den marginale gevinsten av en lønnsøkning akkurat oppveies av det marginale tapet av arbeidsplasser som lønnsøkningen medfører. Normalt trengs det en viss arbeidsløshet før fagforeningene er villige til å moderere lønnskravene slik at arbeidsløsheten virker disiplinerende også i en fagforeningsdominert økonomi. Den arbeidsløsheten som følger kan være tilstrekkelig høy til å få arbeiderne til å jobbe effektivt (selv om fagforeningsledelsen ikke har tenkt i de baner). Dersom arbeidsløsheten er for lav, vil en få lønnsglidning via de mekanismene som er drøftet over. En kan også havne i den paradoksale situasjon at fagforeningen ut fra et sysselsettingsmotiv ønsker lavere lønnsvekst enn bedriftene ut fra deres insentivsynspunkt.

Arbeidsløshetstrygd

Vanligvis betraktes arbeidsløshetstrygden som en demper av krisen i en lavkonjunktursituasjon. Etterspørselsreduksjonen til dem som blir ledige blir ikke så stor som den ellers ville vært, og den samlede arbeidsløsheten blir følgelig mindre. Men mekanismene som er drøftet over innebærer at arbeidsløshetstrygden også kan ha en motsatt virkning: Hjelpen til de arbeidsløse kan isolert sett skape flere arbeidsløse. Jo høyere trygden er, jo mindre effektiv blir nemlig oppsigelse som disiplineringstiltak. Grunnen er at konsekvensene av å bli satt på porten blir mindre drastiske jo høyere inntekt de arbeidsløse får. Følgelig må likevektslønna og dermed arbeidsløsheten bli høyere jo høyere arbeidsløshetstrygden er for å få arbeiderne til å jobbe effektivt. Dette argumentet skiller seg fra det synet som hevder at høy trygd innebærer høy arbeidsløshet fordi mange arbeidere da vil velge å gå ledig. I vårt tilfelle er likevektsledigheten ufrivillig og en konsekvens av bedriftsinterne forhold.

Økt arbeidsløshetstrygd kan paradoksalt nok lede til økt arbeidsløshet også innenfor et system der fagforeningene har stor innflytelse på lønna. Fagforeninger både av type i) og type iii) over vil kjempe for høyere lønn jo høyere velferdsnivå de arbeidsløse har. Med utgangspunkt i et bestemt lønnsnivå vil det marginale velferdstapet av økt lønn som forårsaker økt arbeidsløshet bli mindre. Følgelig vil den lønna som maksimerer fagforeningens nytteindikator bli høyere og fagforeningene «aksepterer» større arbeidsløshet.

En kan dessuten merke seg at en indeksering av arbeidsløshetstrygden til lønnsnivået vil virke spesielt ille i denne sammenhengen: Når bedriftene eller fagforeningene byr opp lønna vil arbeidsløshetstrygden følge med og velferdsnivået for de arbeidsløse øker. Derfor vil en samlet reallønnsøkning som innebærer økt ledighet ikke virke like disiplinerende som i tilfellet uten indeksering. Resultatet blir at lønna må heves ytterligere

og arbeidsløsheten må øke tilsvarende før en når en likevektstilstand.

Keynesiansk arbeidsløshet

Over har vi sett bort fra salgsvansker og konsentrert oss om hvordan disiplineringsproblemene kan skape klassisk arbeidsløshet. Også ved Keynesianske etterspørselsproblemer kan de mekanismene vi har drøftet være i virksomhet. Den arbeidsløsheten som skyldes bedriftenes salgsvansker vil selvsagt ha en disiplinerende effekt i seg selv. Men dersom dette ikke er tilstrekkelig til å få arbeiderne til å jobbe effektivt, vil bedriftene også i dette tilfellet begynne å by opp lønna. Marginale produksjonsenheter vil da gå ut av drift og arbeidsløsheten vil øke til vi har oppnådd likevekt. (For en nærmere analyse av lønnsøkning i situasjoner med Keynesiansk ledighet se Moene (1984).) Generelt vil det være slik at likevektslønna isolert sett vil være lavere og arbeidsløsheten høyere i tilfellet med Keynesianske salgsvansker enn i tilfellet uten. (En mer formell analyse er gitt i Moene (1985).)

Økt offentlig etterspørsel etter varer og tjenester vil øke produksjonen og stimulere sysselsettingen i en situasjon med Keynesianske salgsvansker. Men effekten på sysselsettingen vil bli mindre enn vanligvis antatt som en følge av arbeidsløshetens disiplinerende funksjon. Økt etterspørsel medfører nemlig at likevektslønna vil øke, via de mekanismene som er beskrevet over, for at arbeiderne skal jobbe effektivt. Økningen i lønnsnivået innebærer igjen at marginale produksjonsenheter går ut av drift noe som isolert sett øker arbeidsløsheten. Men denne siste utstøtingseffekten av økt offentlig etterspørsel kan ikke være sterkere enn den positive sysselsettings-effekten. Grunnen er at utstøtings-effekten er et resultat av at lønna går opp på grunn av økt sysselsetting. Følgelig modereres sysselsettingsøkningen, men den kan ikke bli negativ. Økes den offentlige etterspørselen tilstrekkelig mye vil følgelig bedriftenes salgsvansker forsvinne, men ikke all arbeidsløsheten. Mekanismene vi har beskrevet ville fortsatt gi noe klassisk arbeidsløshet. Denne arbeidsløsheten er systembetinget normal i den forstand at ingen etterspørselsregulering kan redusere den innenfor den antatte motivasjons- og beslutningsstruktur i næringslivet.

Hva med norske forhold?

Argumentasjonen over kan unektelig virke litt virkelighetsfjern anvendt på norske forhold. I store deler av etterkrigstiden har vi hatt nærmest full sysselsetting uten store «disiplinproblemer».

Det er flere mulige forklaringer på dette som ikke nødvendigvis bryter med tankegangen i modellen over:

i) Det har vært lav arbeidsmobilitet i den norske økonomien. Det innebærer at når en først har blitt arbeidsløs kan en gå forholdsvis lenge ledig. På den måten kan selv en lav arbeidsløshetsprosent virke disiplinerende.

ii) Den lave mobiliteten innebærer også at en person som mister jobben samtidig signaliserer at han er «en udugelig arbeider som har fått fyken av den grunn». Dette kan lede til at vedkommende blir øremerket på arbeidsmarkedet og at han blir sosialt stigmatisert. Alt i

alt medfører dette at oppsigelse representerer en effektiv trussel selv uten stor arbeidsløshet.¹⁾

iii) Argumentasjonen over refererer seg til en slags «steady state» likevektsbane, mens vi kanskje burde trekke inn mer eksplisitte dynamiske betraktninger. Sann sett er det ikke nødvendigvis hvor høy arbeidsløsheten faktisk er i øyeblikket som virker disiplinerende på arbeidsinnsatsen, men hvor høy arbeiderne tror arbeidsløsheten kan bli. Usikkerhet om utviklingen vil også virke disiplinerende. Derfor kan en oppleve forholdsvis lange perioder med så godt som full sysselsetting og høy arbeidsinnsats som først vil avbrytes når arbeiderne har blitt oppgangsvante og har korrigert sine forventninger.

Disse tre argumentene tyder på at en kan ha to typer utviklingsbaner med «god disiplin» på fabrikkene: En med lav arbeidsløshet og én med betydelig arbeidsløshet. Banen med lav arbeidsløshet kan være ustabil. Ved ytre sjokk kan arbeidsløsheten øke noe slik at signaleffekten av å bli arbeidsløs på grunn av skoft o.l. svekkes. Ytre sjokk kan også innebære at utskiftningene på arbeidsplassene midlertidig går raskere slik at forventet tid som arbeidsløs reduseres. Følgelig kan forholdene i punkt i) og ii) over bli uvirksomme og en får arbeidsløshet via de mekanismene som er drøftet foran.

Utviklingsbanen med lav arbeidsløshet vil dessuten være ustabil overfor korrigeringer av arbeidernes forventninger (jfr. pkt. iii): Når arbeiderne lærer at forholdene egentlig er trygge, kan økonomien gli over i utviklingsbanen der en lav arbeidsproduktivitet og ulønnsomme bedrifter bare kan forhindres ved betydelig arbeidsløshet. Denne utviklingsbanen er stabil overfor ytre sjokk og individuell læring om de faktiske forhold.

Flere spesielle forhold er også av betydning:

(i) Det er et relativt godt vern mot individuelle oppsigelser i bedriftene i Norge. Dette kan isolert sett lede til lav produktivitet fordi bedriftene ikke har effektive nok tiltak mot dårlig disiplin. Men overfor grov skoft kan oppsigelsesvernet virke disiplinerende fordi alle vil vite at en som har blitt oppsagt virkelig må ha forbrudt seg.

(ii) I motsetning til forholdene i større økonomier har norsk arbeidsliv et relativt effektivt rullebladsystem dels formelt (skriftlig) og dels uformelt (muntlig). Dette innebærer at en arbeidsgiver i mange tilfeller lett kan sjekke en arbeidssøkers tidligere praksis og framferd. Dette systemet virker trolig disiplinerende på arbeidsinnsatsen.

(iii) Lokale fagforeninger synes å ha prioritert høyt både en effektiv arbeidsinnsats og en høy arbeidsproduktivitet. Dette innebærer imidlertid ikke at mekanismene over nødvendigvis er uvirksomme. Tvert om kan dette forholdet innebære at mekanismene over virker; ikke med individuelle arbeidere som aktører, men med hele gruppen av arbeidere på bedriften som en enhetlig aktør. Forhandlingsforholdet mellom sterke lokale fagforeninger og de respektive bedriftene kan imidlertid fungere som en implisitt bonusordning som motiverer til høy arbeidsinnsats uten betydelig arbeidsløshet.²⁾

(iv) Når det gjelder formelle bonus- og akkordavtaler har innslaget av slike vært synkende i alle fall etter 1972. NAF opplyser at mens andelen av akkord og bonusav-

¹⁾ Siden dette ble skrevet har Jon Strand uavhengig av mine spekulasjoner laget en modell med to typer arbeidskraft og med ulik holdning til skoft og sett på hvordan Shapiro og Stiglitz mekanismene vil arte seg i det tilfellet (se Strand (1984)).

²⁾ Dette har jeg drøftet mer formelt i et annet notat.

lønnete timeverk i norsk industri var på 54% i 1972, er denne falt til 22% i 1984. Overgangen til fast lønn skjedde først og fremst på midten av syttitallet. (En diskusjon av utviklingen av lønnsystemene i perioden 1976–82 er gitt i Arbeidsgiveren 6/83.)

Endelig er det viktig å nevne at den typen arbeidsmotivasjonsproblemer som er rendyrket foran, ikke trenger å være like relevant for alle sektorer. I noen sektorer vil det være lettere å overvåke og styre arbeidsinnsatsen enn i andre sektorer. Sektorer der produksjonsteknikkene muliggjør effektiv kontroll med arbeiderne kan spille samme rolle som arbeidsløsheten gjør i modellen foran. En kan da tenke seg en utvikling uten stor ledighet, men der det lave lønnsnivået i «samlebåndssektoren» virker avskrekkende nok til å få arbeiderne i andre sektorer til å arbeide effektivt.

Sektorer som ikke er underlagt et krav om lønnsom drift, kan spille en liknende rolle. Forholdet mellom privat og offentlig sektor er interessant i denne sammenheng:

Offentlig og privat sektor

Vi skal se litt prinsipielt på saken med en viss fare for å overdrive betydningen av de mekanismene vi skal drøfte. La oss dele økonomien i to sektorer; A og B.

I sektor A er det lønnsomhetsbasert produksjon. Bedriftene maksimerer profitten og står overfor harde budsjettsskranker i den forstand at kostnadene på sikt ikke kan overstige inntektene uten at den aktuelle bedriftens eksistens er truet. Følgelig er det nødvendig med høy arbeidsproduktivitet i sektor A og de problemene som er drøftet foran har relevans her.

I sektor B er det derimot ikke noe krav til lønnsom drift. Budsjettsskrankene er myke i den forstand at driftstap dekkes ved subsidier og tilskudd eller rett og slett ved at inntektene kommer i form av statlige bevilgninger. (I Norge kan en tenke på sektor B som offentlig og semi-offentlig virksomhet dvs. hele den offentlige sektor, interesse- og veldedighetsorganisasjoner, store deler av verkstedindustrien, jordbruk og fiske i tillegg til de fleste statsselskaper og andre bedrifter som mottar spesiell støtte.)

I sektor B er det ikke noe eksplisitt krav om høy produktivitet for å overleve. Tvert om vil det normalt være slakk i produktiviteten: med gitte ressurser kunne det vært produsert mer. (Ryktene går om folk som jogger i arbeidstiden!)

La oss videre for å rendyrke poenget gjøre en antakelse som bare er delvis dekkende for faktiske forhold: Alle som vil kan få jobb i sektor B til gjeldende lønnsnivå i den sektoren.

Lønnsnivået i sektor B er fastlagt utenfor vår «modell» f.eks. gjennom forhandlinger. I sektor A derimot fastlegges lønnsnivået gjennom de mekanismer som er drøftet foran. Men nå er alternativet til å jobbe i sektor A med høy innsats å bli sysselsatt i sektor B med slakk i arbeidsproduktiviteten. (Enten jobbe i A eller jogge i B.) En tilstrekkelig høy arbeidsinnsats i sektor A krever derfor et betydelig høyere lønnsnivå enn i sektor B: Å miste jobben i sektor A der en jobber hardt må fortone seg som en straff enda en automatisk blir sysselsatt i sektor B hvor kravet til effektiv innsats er mindre. Danskene sier at før måtte en være *enten* dum eller venstrevridd for å jobbe i offentlig sektor, mens en nå må være *både* dum

og venstrevridd. Selv om utsagnet er karakteristisk for utviklingen i lønnsforskjellene mellom offentlig og privat sektor, inneholder det ikke hele sannheten. Folk som er sysselsatt i sektor B kan være ufrivillig utestengt fra sektor A som en konsekvens av disiplineringsproblemer som følger av kravet om lønnsom drift.

Dersom lønna presses opp i sektor B, vil det (innenfor vårt tankeskjema) melde seg problemer med arbeidsinnsatsen og produktiviteten i sektor A. For å løse problemene med arbeidsmotivasjonen vil bedriftene presse opp lønna i sektor A. Resultatet blir at marginale enheter i sektor A går ut av produksjonen. De arbeiderne som blir ledige sysselsettes så i sektor B. Men denne overflyttingen skjer på grunn av utstøting i sektor A, og ikke fordi den høyere lønna i sektor B lokker folk over.

Økt slakk i sektor B har liknende virkninger: Mer fritid på jobben i offentlig sektor medfører at trusselen om oppsigelse fra sektor A ikke lenger virker like disiplinerende. Av den grunn vil lønna der bli presset opp slik at arbeidskraft støtes over til sektor B. Sysselsettingen i offentlig sektor kan derfor øke som en konsekvens av økt slakk i egen virksomhet og kravet til lønnsom drift i privat sektor.

Redusert slakk i sektor B vil selvsagt ha motsatt effekt: en trenger ikke lenger ha like høy lønn i private bedrifter med harde budsjettsskranker når de alternative sysselsettingsmulighetene ikke lenger vurderes som like gode. Lavere lønn i disse bedriftene innebærer igjen høyere sysselsetting i sektor A.

Privatisering av offentlig virksomhet kan betraktes som en overflytting av produksjonseenheter fra sektor B til sektor A. For at de deregulerte enhetene skal bli lønnsomme i drift må lønna settes opp for å møte produktivtetskravet som markedstesten innebærer.

En kan også merke seg at de som eventuelt går inn for å oppnå effektiv innsats i offentlig sektor gjennom trusler om oppsigelse som en følge av lav innsats, går i realiteten inn for noe mer i samme slengen: Vedvarende arbeidsløshet vil nemlig være en forventet konsekvens.

Avsluttende merknader

I økonomier med tradisjonelt lønnsarbeid er lønnsnivået blant annet bestemmende for arbeidsinntekten til de sysselsatte, etterspørselen etter arbeidskraft og arbeidsmotivasjonen til de sysselsatte. Dessuten burde lønna være likevektsskapende i arbeidsmarkedet. Men én pris kan ikke fylle alle disse oppgavene like godt på en gang.

En hovedtanke i drøftingen over er at konflikten mellom de ulike oppgavene som lønnsnivået skal fylle ofte vil tyte ut i form av ineffektivitet et eller annet sted i økonomien. I den sammenheng er det trolig bedre å ha slakken i form av en ineffektiv offentlig sektor enn i form av arbeidsløshet. Begge deler kan lede til en tilstrekkelig høy arbeidsmotivasjon i resten av økonomien.

Drøftingen over er først og fremst en kritikk av tradisjonelt lønnsarbeid som organisasjonsform. Implisitt kan en også betrakte den som en kritikk av «generelle» likevektsmodeller med full sysselsetting og lønnsarbeid. Slike modeller betrakter arbeidskraften på lik linje med råvarer av halvfabrikata. I oppsettet av disse modellene ser en helt bort fra arbeiderne som rasjonelle aktører *innenfor* bedriftsportene. Generelle likevektsanalyser blir derfor partielle i den forstand at de bare er gyldige dersom arbeidsmotivasjonsproblemer er løst uavhen-

gig av de variable som fastlegges i modellene. I modellen foran oppnår en ikke likevekt uten arbeidsløshet (eller slakk).

Mange radikale økonomer har sett seg lei på Friedmans og andres terping om «the natural rate of unemployment». Min oppfatning er at Friedmans konklusjoner på dette området (mer enn hans argumenter) er i slekt med Marx' betraktninger om den industrielle reserve-armé av arbeidsløse, og at en på dette området trenger en systemkritikk mer enn en fagkritikk. Friedman og andre burde slik sett inspirere oss til å tenke igjennom alternative eiendoms- og motivasjonsforhold i produksjonslivet som ikke krever arbeidsløshet e.l. for å virke effektivt.

REFERANSER:

Calvo, G. (1979), «Quasi-Walrasian Theories of Unemployment», *American Economic Review*, Vol. 69, No. 2, s. 102–107.

Clark, J. M. (1923), *Studies in the Economics of Overhead Costs*, The University of Chicago Press, Chicago 1929.

Johansen, L. (1972), *Production Functions*, North-Holland, Amsterdam.

Kalečki, M. (1943), «Political Aspects of Full Employment», trykt blant annet i M. Kalečki «*Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy*», Cambridge University Press, Cambridge 1971.

Marx, K. (1867), *Kapitalet*, Bind I, Bo Cavefors Bokförlag, Uddevalla 1970.

Moene, K. (1984), «Keynesian Unemployment and Wage Increases», *Memorandum from the Department of Economics, University of Oslo*, No. 8, 1. February, 1984.

Moene, K. (1985), «A Note on Keynesian Unemployment as a Worker Discipline Device», *Economics Letters* 18, 17–19.

Shapiro, C. and J. Stiglitz (1984), «Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device», *American Economic Review*, vol. 74, 433–443.

Salop, S. (1979), «A Model of the Natural Rate of Unemployment», *American Economic Review*, vol. 69, 117–125.

Strand, J. (1984), «Unemployment as a Discipline Device with Heterogeneous Labor», *Memorandum from Department of Economics, University of Oslo*, Oct. 22.

AUST-AGDER FYLKESKOMMUNE

SPESIALKONSULENT

Ved Aust-Agder fylkeskommune, Utbyggingsavdelingen, skal det ansettes spesialkonsulent i nyopprettet stilling.

Det søkes etter sosialøkonom, siviløkonom, bedriftsøkonom eller person med tilsvarende utdanning og god praksis fortrinnsvis fra næringslivet.

Arbeidet vil bestå i tiltaksrettet virksomhet med sikte på å styrke næringsgrunnlaget i fylket, herunder saksbehandling for Aust-Agder Næringssselskap A/S, vurdering av søknader til Distriktenes utbyggingsfond og annet utredningsarbeid. Det kreves initiativ og fantasi til å kunne sette igang nye tiltak.

Lønn etter kvalifikasjoner opp til l.tr. 29 for tiden kr 199 842,-. Stillingen er innlemmet i Kommunal Landspensjonskasse.

**Søknad med kopier av vitnemål og attester sendes
AUST-AGDER FYLKESKOMMUNE,
Utbyggingsavdelingen, Fylkeshuset, 4800 Arendal
innen 15. februar 1986.**

Oljemilliardene – Pengegalopp til sorg eller glede?¹⁾

Oljerenten er inntekter fra olje- og gassvirksomhet utover inntekter til arbeid og en «normal»-avlønning av kapital. Oljerenten er formuesanvendelse og flere har derfor hevdet at olje- og gassutvinningen tapper ned oljeformuen. For at et slikt formuesregnestykke skal bli komplett, må en imidlertid trekke inn andre endringer i

formue som verdistigning og verdien av nye funn. Gjør en dette, kan en ikke utelukke at formuestilveksten i norsk økonomi, har vært betydelig de siste åra. Alternative sparerater beregnes. Artikkelen avsluttes med en prinsipiell diskusjon av formuesforvaltning i en oljeøkonomi. Det trekkes inn at oljeinntektene er usikre.

AV
STEINAR STRØM

1. Produksjon og reserver

Norge har hatt olje som næringsgrunnlag bare i en kort tid av sin økonomiske historie. Den første oljen ble utvunnet i 1971, mens gassproduksjonen tok til i 1975.

I 1980-åra har produksjonen økt fra 49,5 millioner tonn oljeekvivalenter (mtoe) i 1980 til 61 mtoe i 1984. Fremdeles er altså produksjonen betydelig lavere enn det moderate utvinningstempoet på 90 mtoe som ble lansert for snart 10 år siden.

Gjenværende olje- og gassreserver er betydelige. Oljedirektoratets anslag på forventede gjenværende reserver i Nordsjøen er på ca 5 000 mtoe, dvs. nesten 100 ganger uttaket i 1984. Det er viktig å merke seg at alle reserver ikke er like gode. Utvinningskostnadene vil trolig stige etter hvert som reservene tømmes. Oljedirektoratets anslag er et anslag basert på geologisk informasjon og gjetninger.

Reservene påvist ved boring er lavere, vel 3 milliarder toe. Som følge av økt boreaktivitet har de påviste reservene økt i det siste. Det er i skrivende stund for tidlig å si hva Gullblokk (34/8) inneholder, men de første boringene indikerer mindre olje enn forventet. Et tredje reservebegrep som benyttes er reserver i et felt som er besluttet utbygd. Noen av disse feltene er i produksjon, men har gjenværende reserver. Andre er ikke i produksjon, men er besluttet å bli startet opp i nær fremtid. Reservene i henhold til denne definisjonen endrer seg over tid som følge av uttak, omvurderinger av reservene i felt under produksjon og tillegg av nye felt. I 1979 utgjorde reservene i besluttet utbygde felt vel 900 mtoe og er nå knappe 1 000 mtoe. Årene som oljenasjon – fra 1965 og frem til i dag – har vært preget av leting og oppbygging av oljevirksomheten, og denne perioden vil åpenbart bli karakterisert i historiebøkene som en periode hvor Norge fant et helt nytt næringsgrunnlag eller økte formuen betydelig i forhold til hva den var fra før.

2. Spiser vår generasjon av formuen?

Til tross for at uttaket av olje og gass har vært beskjedent i forhold til gjenværende reserver, utgjør oljeinntektene allerede en betydelig del av landets samlede inntekter. Inntektene fra salg av olje og gass utgjorde i 1984 nesten 20 prosent av den samlede inntekten i landet, og eksportandelen er nærmere 40 prosent. Norge er dermed på kort tid blitt svært avhengig av å selge en råvare til andre land.

Men er oljeinntektene inntekt eller reduksjon i formue? Og hvis det er det siste, spiser vi opp formuen? Eller for å si det med Hermod Skånland (1985): «Men når historien en gang skal skrives, vil man vanskelig komme unna at vi er en generasjon som lever av vår formue.» Som nevnt foran er min gjetning at vi i historiebøkene vil bli kjent som den generasjon som *fant* en betydelig formue eller et helt nytt livsgrunnlag for Norge. Selv om en kan hevde at mye av dette skyldtes flaks og internasjonale oljeprisøkninger, så er det også lagt ned en viss innsats i å finne ut hvor stor formuen er, hvor oljen og gassen befinner seg osv. Men gitt disse funnene, har vi da spist av lasset? Skånland mener tilsynelatende ja og i artikkelen sitert fra ovenfor sier han også: «Ser vi på oljerenten som en formuesanvendelse, faller Norges sparerate (landets sparing sett i forhold til landets disponible rente) fra forholdsvis imponerende 20 prosent til temmelig beskjedne fem prosent.»

Inntektene fra olje- og gassvirksomheten kan deles i to:

- Belønning til arbeid og kapital for den innsats de står for i denne virksomheten. Statistisk Sentralbyrå beregner denne inntekten bl.a. ved å forutsette en normalavkastning på 7 prosent på den realkapitalen som er i virksomhet i Nordsjøen.
- Inntekt utover dette, kalt oljerente.

Regnet på denne måten er oljerenten et produkt av løpende nettoppris på olje og gass (bruttopris minus beregnede kostnader inklusive avkastning på sysselsatt kapital) og kvantum solgt av olje og gass. Skånland ser på oljerenten som formuesanvendelse og trekker den derfor fra landets disponible inntekt, samt oppfatter den som negativ sparing.

Tabell 1 viser hvordan bruttoproduktet i oljeutvinning,

¹⁾ Utgangspunktet for artikkelen er et foredrag jeg holdt i Oslo Arbeidersamfunn 15. oktober 1985. Artikkelen er både i form og lengde forskjellig fra foredraget.

Tabell 1. *Bruttoprodukt i olje- og gassutvinning, belønning til arbeid og kapital og oljerenten 1980–1984. Milliarder kr, løpende priser.*

	1980	1981	1982	1983	1984
Bruttoprodukt	41,1	50,1	56,4	67,6	82,1
Belønning til arbeid og kapital ...	9,3	13,6	16,3	18,4	24,1
Oljerenten	31,8	36,5	40,1	49,2	58,0

Kilde: Bjerkholt, Offerdal og Strøm (1985), Nasjonalregnskapet.

belønning til arbeid og kapital og oljerenten har utviklet seg på 1980-tallet.

Oljerenten er utvilsomt formuesanvendelse, dvs. reduksjon i oljeformuen. Spørsmålet er imidlertid om den oljerenten Byrået beregner representerer et riktig anslag på formuesreduksjonen. Problemet er om den beregnede nettoprisen, dvs. oljerenten dividert med olje- og gassproduksjonen, gir en fullgod verdsetting av olje- og gassreservene. Jeg skal komme tilbake til dette problemet senere. Gitt at en aksepterer at den løpende, beregnede nettoprisen er en akseptabel verdimåler på formuesreduksjonen, så melder spørsmålet seg om andre endringer i verdien av oljeformuen. Det er to endringer som er interessante:

1. Verdien av nye funn.
2. Verdistigningen på gjenværende olje- og gassreserver.

Verdien av nye funn reiser både måleproblemer og filosofiske spørsmål. For det første er allerede noe med i tallene for landets sparing, nemlig investeringer i lete- og boreutstyr. Dersom en vil gå lenger i å verdsette hva leteaktiviteter frembringer, så må en for det første avgjøre hvilken pris en skal verdsette nye reserver til, og for det andre avklare hva som menes med å finne nye felt. Som nevnt foran har vi tre reservebegrep, forventede reserver (ca 5 000 mtoe), påviste reserver (ca 3 000 mtoe) og reserver i felt som er besluttet utbygd (ca 1 000 mtoe). Økning i den siste kategorien av reserver uten at de to andre reservestørrelsene endres, vil neppe bli akseptert som formuestilvekst. Omvurdering av reserver i eksisterende felt som følge av endrete priser/teknologi er imidlertid en reell formuesendring. Økning i påviste reserver uten at anslaget på forventede reserver endres, reiser også et vanskelig problem. Påvisningen bekrefter så å si hva vi forventet, og gir derfor intet grunnlag for å justere opp formuesanslaget. På den annen side bør en tillegge mer sikker viten en verdi.

Verdistigningen på gjenværende olje- og gassreserver er det samme som *kursgevinsten* oppnådd på naturkapitalen forårsaket av økte olje- og gasspriser. Oljepris-hoppet i 1973/74 og i 1979/80 er eksempler på prisøkninger som åpenbart har gitt store gevinster på de olje- og gassreservene vi har.

Verdistigningen (regnet netto) på gjenværende olje- og gassreserver er også lik avkastningen på denne naturkapitalen. Avkastningen av å forskyve utvinningen av en enhet olje et år i tid, er lik den realprisstigningen en forventer på oljen. Dersom den relative nettoprisstigningen uttrykt i prosent f.eks. er lik 2 prosent, så er avkastningen på oljeformuen 2 prosent. Denne avkastningen er en avkastning på lik linje med den avkastning en kan

oppnå ved å investere i realkapital innenlands eller i finanskapital utenlands. Som nasjon består vår formue av

- Realkapital
- Utdanningskapital
- Fordringer på andre land
- Naturkapital som olje- og gassreserver

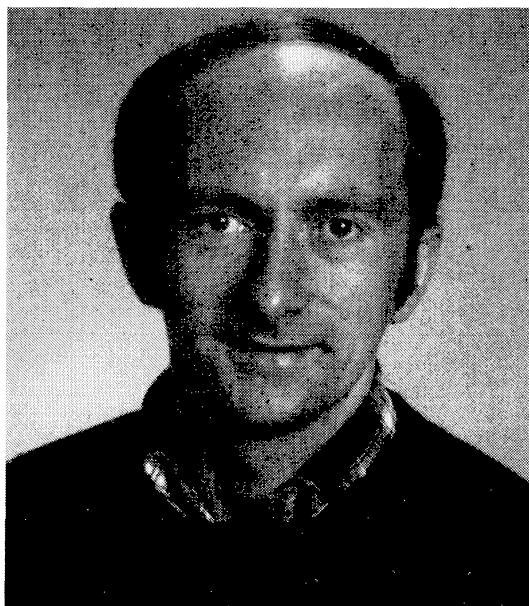
og som nasjon har vi derfor 4 hovedmåter å spare på:

- øke realkapitalen
- øke utdanningskapitalen
- øke fordringer på andre land
- øke realverdien på naturkapitalen.

Hvilken spareform vi velger, vil bl.a. avhenge av hva som kaster mest av seg. Avkastningen på formuen er lik landets inntekt eller bruttonasjonalproduktet (BNP). Hittil har en i beregningen av den disponible nasjonalinntekten tatt med avkastning av real- og fordringskapital samt utdanningskapital (arbeidskraft), mens avkastningen på petroleumsreservene hittil ikke er blitt tatt med. Oljerenten som er en formuesanvendelse er imidlertid med. Det ligger store oppgaver og venter her for nasjonalregnskapsførere (nasjonalregnskap utvidet med ressursregnskap).

Som oljenasjon må vi venne oss til tanken at deler av vår avkastning kommer av at vi venter – venter med å pumpe. Finner vi det riktig å spare på denne måten, krever dette låneopptak mens vi venter på gevinsten.

Tabell 2 gir tall for formuestilveksten i Nordsjøen i perioden 1980–84. For det første har jeg satt verdien av nye funn lik null. For det andre betrakter jeg, akkurat som Skånland, oljerenten som formuesanvendelse og altså som reduksjon i formuen. For det tredje blir verdistigningen satt lik endringer i løpende, gjennomsnittlig nettopris på olje og gass, i norske kr pr toe. Det betyr at oljerenten og formuen er verdsatt i samme priser. Det hefter selvfølgelig svakheter ved en slik fremgangsmåte. Oljepris i norske kr er et produkt av oljeprisen i dollar pr fat og valutakursen kr pr dollar. Noen vil nok reagere på at dollarkursutviklingen trekkes inn i verdsettingen av olje- og gassreservene. På den annen side kan en ikke se bort fra en sammenheng mellom oljepris i dollar pr fat og

Steinar Strøm er professor ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

dollarkursen. Faller f.eks. dollaren, vil dette redusere utgiftene til olje i lokal valuta. Etterspørselen kan bli stimulert og presse prisen på olje i dollar pr fat opp. Aller viktigst er imidlertid at i de nærsynte korreksjoner vi nå er inne på i den nasjonale regnskapsføringen, så er dollarkursendringer relevante for vurdering av oljeformuen. De kommer i samme klasse som omvurdering av gjeld som følge av valutakursendringer. Disse omvurderingene av gjeld er til en viss grad med i den nasjonale regnskapsføringen.

Ordet *nærsynt* er viktig. En verdsetting av oljeformuen basert på løpende nettopris i kr/toe kan gi store variasjoner i formuesanslaget. Hovedproblemet er å avgjøre hva som er prisendringer av mer langsiktig karakter og hva som skyldes forbigående fenomen. For eksempel vil de fleste være enige i at en oljeprisoppgang grunnet en ekstra kald vinter er et forbigående fenomen. Prisoppgangen vil øke landets (olje)inntekter og gi muligheter for et større totalt konsum nå og fremover, men de færreste vil være villige til å øke den forventede verdien av de gjenværende olje- og gassreservene. På den annen side vil nok mange mene at oljeprishoppene i 1973/74 og 1979/80 hadde innslag av skift av oljeprisene til et nytt og høyere nivå. At markedet i årene etterpå ikke var i stand til momentant å absorbere disse høyere prisene på oljeprodukter skyldes velkjente forhold som substitusjon bort fra olje og redusert aktivitetsnivå i flere land. Det første kan være et langsiktig motsvar på oljeprishoppet, det andre *kan* være – får vi håpe – et forbigående fenomen. Poenget er at det ikke er lett å avgjøre hva som er forbigående prisvariasjoner og hva som er permanente endringer. Det kreves grundige markedsanalyser og flere års tilbakegående observasjoner av priser for å kunne gi tilfredsstillende svar.

Det langsente alternativet i verdsettingen av oljeformuen kan kort skisseres som følger: En beregner verdien i dag av den fremtidige olje- og gassutvinningen. Denne nåverdien er lik olje- og gassformuen i dag. I NOU-rapporten, «Petroleumsvirksomhetens framtid», NOU 1983: 27 og i Bjerkholt, Offerdal og Strøm (1985) er denne nåverdien beregnet. Det er tatt hensyn til stigende utvinningskostnader, alternative utvinningstempo og til en langsiktig forventet prisutvikling på olje og gass. Ut fra den beste informasjonen en hadde i kalkulasjonsøyeblikket, endte en opp med en oljeformue i størrelsesorden 2 500 milliarder kr (i 1984-priser). En realavkastning på 3 prosent (som vel er beskjedent) gir en avkastning i 1984 på vel 75 milliarder kr (i 1984-priser). Dette tallet bygger på et usikkert kalkulasjonsgrunnlag (både m.h.t. gjenværende reserver, utvinningskostnader og i anslaget på forventet fremtid oljepris), men det gir likevel en indikasjon på nivået på den langsiktige avkastningen på oljeformuen.

Men tilbake til de nærsynte betraktningene. I anslaget på verdistigningene på gjenværende olje- og gassreserver har jeg benyttet utviklingen i reserver som er besluttet utbygd, dvs. det reservebegrepet som ga det laveste reservetallet, ca 1 000 mtoe i 1984. Det gir opplagt et for lavt anslag på gjenværende, utvinnbare reserver til forventede fremtidige priser, bl.a. utelates det store gassfeltet TROLL. På den annen side vet en i dag lite om utvinningskostnadene i reservene utover de som er besluttet utbygd.

Tabell 3 gir tall for utviklingen i samlet formuestilvekst og tabell 4 gir tall for den disponible inntekten i Norge

korrigert for formuesanvendelse (oljerenten), verdistigning på olje- og gassreserver samt omvurderinger av netto gjeld. Tabell 5 gir utviklingen i spareraten for Norge. For det første gis det tall for utviklingen i standard-spareraten definert som summen av realinvesteringer og driftsoverskuddet i utenriksregnskapet dividert med landets disponible inntekt. For det andre gis det tall for hva en kan kalle den nærsynte Skånlandraten hvor sparing og inntekt begge er redusert med oljerenten. For det tredje gis det tall for den nærsynte totalspareraten hvor en både i sparing og inntekt har lagt til verdistigningen på oljeformuen og omvurderingen av (kursgevinsten evt. tapet på) nettogjelda.

Tabell 2. *Endringer i oljeformuen i Norge, 1980–1984, løpende priser milliarder kr.*

	1980	1981	1982	1983	1984
Verdistigning	263.0	96.1	59.1	62.3	52.2
– Oljerenten	31.8	36.5	40.1	49.2	58.0
Samlet tilvekst	231.2	59.6	19.0	13.1	–5.8

Kilder: Verdistigning, forutsetninger se teksten, for øvrig se tabell 1 og Energifakta –85. Oljerenten, se tabell 1.

Verdistigningen i 1980 er dramatisk stor og skyldes selvfølgelig OPEC II, dvs. det store oljeprishoppet fra 1979 til 1980. Vi merker oss at det eneste år hvor oljeformuen reduseres er i 1984. Vi ser også at nærsynte betraktninger kan gi store variasjoner i endringene i oljeformuen. Faller oljeprisen uttrykt i norske kr vil f.eks. verdistigningen bli negativ.

Tabell 3. *Formuestilvekst i Norge, 1980–1984, løpende priser, milliarder kr.*

	1980	1981	1982	1983	1984
Tilvekst i realkapital	37.6	36.0	43.7	39.8	49.9
Tilvekst i netto fordringer					
på utlandet	5.6	12.5	4.1	15.0	26.3
Omvurderinger av netto gjeld	2.5	–5.9	–14.1	–9.5	–11.6
Tilvekst i oljeformue	231.2	59.6	19.0	13.1	–5.8
Samlet tilvekst	276.8	102.2	52.7	58.4	58.8

Kilder: Nasjonalregnskapet og tabell 2.

Vi ser at formuen har økt hvert år. Bortsett fra svakhetene ved beregningene av tilvekst i oljeformuen savner en anslag på tilvekst i utdanningskapital (utover de regnskapsførte investeringene i undervisningssektoren) og i andre naturressurser enn olje og gass.

Tabell 4. *Disponibel inntekt for Norge, løpende priser, milliarder kr.*

	1980	1981	1982	1983	1984
Disponibel inntekt uten					
korreksjoner	231.7	266.3	293.8	326.8	364.6
Disponibel inntekt fratrukket					
oljerenten	199.9	229.8	253.7	277.6	306.6
Disponibel inntekt fratrukket					
oljerenten tillagt omvurderinger					
av gjeld og verdistigning					
på olje	465.4	320.0	298.7	330.4	347.2

Kilde: Nasjonalregnskapet, tabellene 2 og 3.

Nærsynte korreksjoner av disponibel inntekter gir som vi ser svingende inntekter.

Tabell 5. *Alternative nærsynte sparerater. Prosent.*

	1980	1981	1982	1983	1984
Standard spareraten	18,6	18,2	16,3	16,7	20,9
Skånland spareraten	5,7	6,2	3,1	2,0	5,9
Total spareraten	59,5	32,0	17,7	17,7	16,9

Standard-spareraten er lik summen av tilvekst i realkapital og tilvekst i netto fordringer på utlandet dividert med landets disponible inntekt i henhold til standarddefinisjoner.

Skånland-spareraten trekker oljerenten fra både i sparing og i disponibel inntekt.

Total-spareraten foretar ytterligere korreksjoner ved å legge til kursgevinster på naturkapital og fordringskapital.

Standard-spareraten er omtrent på nivå med sparera-ten i Norge i åra forut for oljealderen. Fra 1965 til 1969 varierte spareraten fra 16,2 til 20,1 prosent. Justerer en standard spareraten utelukkende for oljerenten ser en at spareraten i 1984 faller «fra forholdsvis imponerende 20 prosent (20,9) til temmelig beskjedne fem prosent (5,9)». Foretar en mer fullstendige, nærsynte korreksjoner går spareraten opp igjen, og i 1984 er den på 16,9 prosent, dvs. omlag på nivå med hva den var før oljealderen satte inn. Den nærsynte totale spareraten ser vi varierer en god del, spesielt er den dramatisk høy i 1980. Årsaken er oljeprishoppet i 1979/80, OPEC II.

Hvis en istedet for de nærsynte korreksjonene gjort hittil, legger til grunn mer langsiktige vurderinger av oljeformuen, så vil den korrigerte spareraten vise større stabilitet. Med langsiktige vurderinger menes at en be- regner nåverdien av olje- og gassutvinningen fremover og beregner en avkastning av denne ut fra hva en i dag forventer på lang sikt. Som nevnt foran kan det gi en avkastning i 1984 på vel 75 milliarder kr. Spareraten korrigert på denne måten vil da holde seg svært stabil rundt 19–20 prosent i 1980-åra.

Det er ikke min mening å slå et slag for en bestemt utregningsmåte eller for et bestemt anslag på hva spare- raten er. Det jeg vil ha frem er visse prinsipielle sider ved sparing og sparerater i et land som har store deler av formuen plassert i olje og gass, samt at det er langt fra klart at vår generasjon lever av formuen. Tvert om, vil mange mene, vi er en generasjon som trolig sparer en god del for kommende generasjoner. Mange vil hevde at noe av denne sparingen er usikker. Hva hvis oljeprisen faller? Dette kommer jeg tilbake til nedenfor.

3. Konsumnivået og konsumveksten i Norge

Hvor mye et land bør spare er et spørsmål om valg av konsumnivå og konsumvekst. Det kan selvfølgelig ikke gis noe fagøkonomisk, objektivt svar på et slikt spørsmål.

Tabell 6 gir vekstraten for BNP, privat og offentlig forbruk. Om konsumveksten i Norge har vært hva den bør være bedømt ut fra tallene her, kan det altså ikke gis noe objektivt svar på. Det er imidlertid flere karakteri- stiske trekk som peker seg ut.

- 1. Store variasjoner, bl.a. med en sterk konsumvekst i årene 1974–1977, dvs. i årene rett etter OPEC I.
- 2. Bedømt ut fra veksten fra 2. halvår 1984 til 1. halvår 1985 overstiger forbruksveksten i 1985 veksten i alle andre år.
- 3. 1980-åra, bortsett fra 1985, er preget av lav og avtak- ende forbruksvekst, spesielt er veksten i privat forbruk lav. I 1984 er også veksten i offentlig forbruk lav og akkurat som i 1979 er veksten i BNP i 1984 høyere enn veksten i begge forbruksstørrelsene. Mens 1984/1985 er de åpne slusers år, er 1983/1984 innstrammingens år i norsk etterkrigstid. Arbeidsledigheten satte også norsk etterkrigsrekord våren 1984.
- 4. Bortsett fra i årene 1981 og 1982 har BNP-veksten vært mer stabil enn forbruksveksten.

Konklusjoner jeg vil trekke på bakgrunn av disse tallene er for det første at det både er menneskelig forståelig og samfunnsøkonomisk optimalt at OPEC I og verdistigningen på norske olje- og gassreserver ble fei- ret med en runde på by'n. Uten en slik runde ville fremtidige generasjoner arvet en større formue enn hva godt er.

Hva en feiret i 1985 er mindre klart.

Det virker også optimalt at en i årene etter feiringen på 1970-tallet la seg på en mer nøktern linje og lot BNP vokse sterkere enn forbruket.

Denne utviklingen gjenspeiler seg i gjeldsutviklingen. Nettogjelda steg faretruende sterkt etter 1974 og nådde en topp i 1978 med en andel på vel 45 prosent av BNP. Nettogjelda er nå langt lavere og er nå på nivå med hva den var før oljebonanzaen tok til i 1973/74, se figur 1. Det er viktig å være klar over at import av utstyr til sokkelen bidro sterkt til gjeldsøkningen på 1970-tallet. Både denne importen av oljeutstyr, konsumveksten rett etter oppda- gelsen av et nytt formuesgrunnlag, men også nedbetalin- gen av gjelda senere, har solid støtte i økonomiske resonnement.

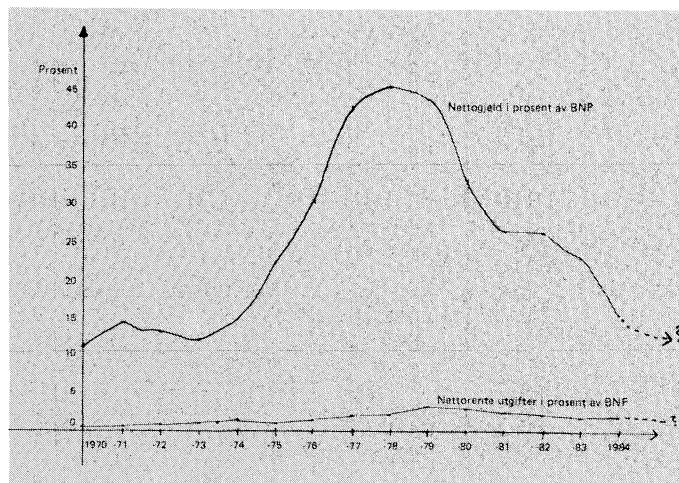
Figur 1 viser også utviklingen i nettorenteutgifter i prosent av BNP. Norge har trolig så stor kredittverdighet at avdrag på gjeld ikke er aktuelt å trekke inn for å finne den norske gjeldsbyrden. Gitt dette, så er verken gjelda i forhold til BNP eller renter og avdrag i forhold til BNP noen god indikator på gjeldsbyrden i Norge. Nettoen- teutgifter i forhold til BNP er trolig en bedre indikator og

Tabell 6. *Vekstrater for BNP, privat og offentlig forbruk 1960–1985. Prosent pr. år.*

	1960–1973	1974–1977	1978–1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985a
BNP	4,3	4,8	5,1	4,2	0,9	1,0	3,2	3,8	3,5
Privat forbruk	3,6	6,0	3,2	2,4	1,1	1,4	1,0	1,5	8,7
Offentlig forbruk	5,9	6,2	3,6	5,4	6,1	3,7	3,7	2,0	6,0

Kilde: Nasjonalregnskapet, Bjerkholt, Offerdal og Strøm (1985), Revidert nasjonalbudsjett for 1985, Økonomiske analyser nr. 6 1985.a. Vekstratene for 1985 er årlig rate basert på observasjoner fra 2. halvår 1984 til 1. halvår 1985.

Figur 1. *Nettorenter og nettogjeld i prosent av BNP.*

Kilde: Nasjonalregnskapet og Bjerkholt, Offerdal og Strøm (1985).

figur 1 viser at denne har variert lite de siste 15 år, gjeldspukkelen i 1977–79 til tross.

I NOU 1983:27, «Perspektivberegninger for norsk økonomi til år 2000» ble det argumentert for at en konsumvekst på 2,5 prosent var passe stor, bedømt ut fra kollektive/individuelle preferanser og avkastningsforhold. Det er intet som tyder på at noe vesentlig nytt har skjedd med hensyn til disse forutsetningene. På denne bakgrunn virker forbruksveksten i den siste tida, 1985 unnatt, å være i laveste laget. Dessuten svinger forbruksveksten for mye i forhold til hva som kan være en optimal utvikling i en økonomi som vår. Et forbehold må her tas for konsum av varige forbrugsgoder. Noe av den sterke forbruksveksten i 1985 skyldes økt kjøp av varige goder, f.eks. biler.

4. Formuesforvaltning og utvinningstempo

Hovedproblemstillingen i norsk økonomi fremover vil imidlertid ikke være hvordan vi skal få brukt oljeinntekter til økt forbruk, men hva vi skal investere i. Som nevnt har vi fire hovedalternativer; i realkapital, i utdanning, i fordringer på andre land og i naturkapital ved å la være å pumpe olje og gass.

Så langt har vi satset på naturkapital ved å la være å pumpe mer olje og gass enn det beskjedne uttaket vi nå har. Dessuten har vi i stigende grad satset på å bygge opp fordringer på andre land; jfr. netto gjeldsnedbetalingen i forrige avsnitt.

Hva vi bør satse på, er et spørsmål om forventet avkastning, risikospredning og landets evne til å øke og ta i bruk ny realkapital innenlands.

Nøkkelstørrelsene er forventet avkastning og risiko forbundet med å la være å pumpe olje og gass. Forventet avkastning er den (langsiktige) netto prisveksten på olje og gass. Hvis denne er større enn avkastningen på realkapital, utdanningskapital og utenlandsinvesteringer, så lønner det seg å spare i naturkapital. En likevektssituasjon er karakterisert ved at (risikokorrigerte) avkastningsrater er lik uansett hva en investerer i.

En slik likevekt er ikke økonomien i nå, og det som trekker i retning av fordeler med et høyere utvinningstempo i Norge er følgende momenter:

1. Avkastningen på andre kapitalplasseringer er høyere og sikkerheten minst like høy.
2. Norge er en liten oljeproducent og økt utvinning vil trolig ikke presse prisene for mye nedover, samtidig som eventuelle investeringer i utenlandske aktiva ikke påvirker avkastningen på disse.
3. Økt utvinning som monner tar lang tid å planlegge. Leting, prøveboring, uttesting av felt og etablering av produksjonsanlegg tar ofte mange år. Det betyr at produksjonsøkningen kan komme i perioder hvor markedsforholdene for olje og gass er bedre enn i dagens situasjon. Dagens marked er preget av betydelig overkapasitet på olje og gass. De fleste analyser peker imidlertid i retning av at dette kan bedre seg mot århundreskiftet. Spesielt betyr produksjons- og forbruksutviklingen i USA, Øst-Europa, derunder Sovjet og i utviklingsland mye for hvordan utviklingen kan bli.
4. Taket på olje- og gassprisen er kostnadene forbundet med å dekke energiforbruket på annen måte enn ved olje og gass. Hvor dette taket nøyaktig ligger, er det ikke enighet om. Et slikt tak tillater ikke at olje- og gassprisen stiger til det mangedobbelte av hva den er i dag. Jo høyere dagens olje- og gasspris er, jo sterkere motiver har også olje- og gassforbrukere til å forske i alternative energiformer. Taket er altså der og er under et visst forskningspress nedover. Et slikt tak øker lønnsomheten av et høyt utvinningstempo. For når taket en gang er nådd, er det ingen gevinster lenger å hente i å utsette olje- og gassproduksjonen.
5. Olje- og gassinntektene er usikre og det er ingen grunn til å vente at usikkerheten vil avta over tid. Et økt utvinningstempo vil da være en måte å forandre sammensetningen av vår formue på, med et mindre innslag av olje og gass og et større innslag av kapital med en mer sikker avkastning. På denne måten vil vi gjøre oss mindre avhengig av olje og gass og ikke motsatt som det ofte hevdes. Og for å gjøre det helt klart: Det er bare forventninger om stigende netto realpriser på olje og gass og/eller forventninger om mindre svingende oljepriser i fremtiden som kan trekke i retning av lavt utvinningstempo.

Tre forbehold må selvfølgelig tas: OPEC-kartellet kan bryte sammen. Markedet kan da bli oversvømt av billig Midt-Østen-olje og gjøre

- a) norske felt ulønnsomme
- b) det lønnsomt med å utsette olje- og gassproduksjonen til oversvømmelsene har gitt seg.

En første kommentar til b) er at det ideelle er selvfølgelig å selge olje når prisen er høy og ikke når den er lav. En slik «stop-go»-politikk er selvsagt umulig å få til i praksis, og den neglisjerer også hovedpoenget i dette markedet: Markedet er usikkert. Vi må innstille oss på tap – og på gevinster.

Mange tolker dagens oljemarked og OPEC-utspill som tegn på at OPEC er i ferd med å bryte sammen. Det er flere forbehold som da tas. For det første har mange en tendens til å legge for stor vekt på kortsiktige variasjoner. Umiddelbart etter OPEC I og II var det mange som mente at bare himmelen ville sette grenser for oljeprisen høyde. For det andre har OPEC-lederen, Saudi-Arabia, klare behov for å holde disiplin i rekkene. Kartellets hovedoppgave er å få til en disiplinert/koordinert

reduksjon i oljetilførslene for å holde oljeprisene oppe. Noen av uttalelsene fra Saudi-Arabia må forstås på denne bakgrunnen. I den senere tid har flere hevdet at Norge kan være tjent med å følge OPEC's anmodning om å innskrenke produksjonen for dermed å bidra til å holde oljeprisen oppe. Argumentet for dette er selvfølgelig at oljemarkedet ikke er et vanlig frikonkurransemarked, men et marked preget av innskrenket konkurranse, spill og strategiske overveielser. Det at Norge har en liten markedsandel spiller derfor mindre rolle i en slik sammenheng. Ved å vise velvilje kan vi oppnå mer enn hva vår lille markedsandel tilsier. Dessuten har vår markedsandel økt i det siste og er ikke lenger helt ubetydelig. Og det er heller selvfølgelig ikke slik at siden vi har investert så mye i Nordsjøen, så må vi av den grunn holde produksjonen oppe. «Sunk costs» er «sunk costs». På den annen side er det argumenter mot å «hjelp OPEC». For det første koster det mer i Norge enn i Midt-Østen-land å drive en stop-go politikk. Poenget er ikke de beløp vi har investert, men de oppstartingskostnader vi får med en slik politikk og den reduserte effektiviteten fremover i driften av Nordsjø-virksomheten. For det andre er det ingen grunn til å tro at hjelpen i dag vil være en engangshjelp, oljemarkedet er usikkert og etter alt å dømme vil denne usikkerheten vedvare. For det tredje er det et spørsmål hvor alvorlig en skal ta OPEC's trussel. En kan ikke se bort fra at de vil fortsette sin kartellpolitikk med en pris høyere enn en frikonkurranspris selv om vi nå sier nei til å «melde oss inn i OPEC» og selv om vi sier at dette vil vi heller ikke gjøre i fremtiden. OPEC selv er jo tjent med en høy kartellpris. Men uten tvil: Vi har alt å vinne på å øke innsatsen i forskningen av hva som kan komme til å skje fremover i internasjonale energimarkeder og vår rolle i dette markedet.

Det andre forbehold vis a vis forslaget om økt utvinning er at det vil synliggjøre avkastningen. En slik synliggjøring kan gi krav om økt forbruk, mens hovedoppgaven altså er å omgjøre olje- og gassformuen til annen kapital. På den annen side reiser dette filosofiske spørsmål om optimalt konsumnivå og konsumvekst: Hvem skal foreta valget og hva skal sentrale politikere gjøre hvis «folket» har en annen mening om ressursbruk enn de folkevalgte. De politiske valgene gir også en sikkerhet for at folket kan skifte politikere hvis mange nok er enige. Men paternalisme har lang tradisjon i norsk økonomi. Det har «alltid» vært slik at samlet sparing har vært «overlatt» til politikere. Paternalistiske økonomer og politikere får dermed oppgaven ved synliggjøring av avkastning og formue å fortelle folket akkurat som nå – men kanskje på et høyere nivå – hva som er deres eget beste.

Til slutt: selv om økt utvinningstempo til f.eks. 110 mto ved århundreskiftet kan begrunnes ut fra avkastningsforhold, kan problemer med å investere oljeinntektene hjemme eller ute sette en demper på utvinningstempoet. Det er fysiske grenser for hva et lite land som Norge med 4 mill innbyggere kan makte å investere pr år, spesielt hvis en også skal bruke landets egne ressurser i investeringsaktivitetene. Det kan også være institusjonelle forhold som gjør det vanskelig å håndtere betydelige finansielle plasseringer i utlandet. En skal imidlertid ikke overdrive problemene og det er heller ikke foretatt noen overbevisende analyse av den evne eller kapasitet norsk økonomi har til å absorbere økte oljeinntekter brukt til investering hjemme og ute.

Et moment er viktig i forbindelse med omdanning av

oljeformuen til realkapital, utdanningskapital eller fordringer på andre land. Omdanningen skal gi oss en langsiktig avkastning til erstatning for den langsiktige avkastning økte oljereserver ville ha gitt oss. Samtidig som oljeformuen bygges ned skal det altså bygges opp annen kapital. Denne andre kapitalen skal ikke bare stå klar til å overta etter at oljereservene er tømt, men skal gi oss løpende avkastning til erstatning for den nedtappede oljen.

5. Hva bør oljeformuen plasseres i?

Hvor mye vi bør plassere i utlandet og hvor mye vi bør investere hjemme, er et spørsmål om avkastning, risikospredning, kontroll og den kapasitet norsk økonomi har til å bygge opp/betjene ny kapital innenlands.

Investeringer i utlandet kan enten være i form av direkte foretaksetableringer og aksjekjøp i utenlandske bedrifter (aktiv kapitalist) eller i form av mer passiv kapitalisme som plassering i valuta, obligasjoner og liknende verdipapirer. Det siste alternativet setter trolig Norges Bank i en nøkkelrolle og flere enn Skånland vil nok være enig i at det kan være den sikreste vegen å gå. Sporene skremmer fra den måten private, norske bedriftsledere har gått frem ved etableringer ute. Problemet har ikke bare ligget i kontroll med avkastningen og kanaliseringen av inntekter hjemover, men også i kontrollen med hvor selve formuen har tatt vegen. Rollen som passiv kapitalist er mer kontrollerbar og kledelig, men ulempen er åpenbart en lav avkastning. Et problem fremover vil derfor bli hvordan en skal få spedd på med direkte investeringer i utlandet som er kontrollerbare, som gir en akseptabel avkastning og som også gir en rimelig risikospredning. Volvo-avtalen som gikk i vasken var et godt eksempel på hva vi bør strebe mot. Andre langsiktige bilaterale avtaler med u-land, Øst-Europa og Kina bør heller ikke være uprøvd.

Som vist i figur 1 har Norge hatt betydelige overskudd i utenriksregnskapet de siste åra. Nettogjelda er blitt kraftig redusert. Utenlandsplasseringene har stort sett skjedd i form av investeringer i valuta og obligasjoner. Internasjonale reserver er ved årets utgang (1985) ca 110 milliarder norske kroner, hvilket tilsvarer verdien av norsk import i nesten 7 måneder av året. På fire år har disse svært likvid plasserte reservene økt med hele 75 milliarder kr, dvs. fra en situasjon i 1981 hvor importen i 3,6 måned kunne dekkes av valutareservene til en situasjon ved slutten av 1985 hvor 6,5 måneds import kan dekkes. Spørsmålene en kan reise er om likviditeten er for høy, om plasseringen gir for lav (risiko-korrigert) avkastning, om det har vært foretatt noen bevisst nasjonaløkonomisk analyse ved plassering av midlene, og noen vil kanskje også ønske å vite hvilke politiske regimer i verden som direkte har hatt glede av plasseringene.

Hva vi konkret skal investere i innenlands, krever mer nøyaktig analyse enn hva denne artikkelen kan bidra med. Enkelte mer prinsipielle forhold kan være verdt å nevne. For det første bør en i investeringssammenheng legge vekt på avkastning og risiko. Det at noe er direkte valutasøkende er et irrelevant poeng. I NOU 1983:27, «Perspektivberegninger for norsk økonomi til år 2000» er det bl.a. pekt på behovet for å holde oppe industrisektoren i Norge. Dette krever investeringer i norsk industri og en kostnadspolitik som realiserer dette. Nå vil det

være feil å sette likhetstegn mellom investeringer i norsk økonomi og industri-investeringer. Utviklingen innen datateknologi gjør at investeringer innen tjenesteytende næringer kan kaste mer av seg enn før. På den måten kan arbeidstimer spares til fordel for andre sektors behov for arbeidskraft.

Det er visse investeringer som har en avkastning som vanskelig lar seg måle i markedet, men som likevel etter alt å dømme kaster mye av seg. Jeg tenker her på investeringer i infrastruktur som veger, bruer, flyplasser osv. Et annet interessant investeringsobjekt er forskning og undervisning.

Det er allerede mange nok som har argumentert for sin egen syke mor – mer eller mindre med en viss rett (ingeniørfag, bedriftsøkonomi). Til tross for at «min egen mor» bare er så vidt oppegående, rent bevilgningsmessig, så vil jeg her slå et slag for økt satsing på grunnskolen og den videregående skolen. Økt timetall for elevene, færre elever pr klasse etter hvert som skolene tømmes gjennom lavere ungdomskull, investeringer i undervisningsutstyr som f.eks. datautstyr, styrking av tradisjonelle fag som matematikk, fysikk, norsk, samfunnsfag og fremmedspråk er eksempler på investeringer i menneskekapital som kan kaste mye av seg. Vi har tid til og ressurser til å gjøre menneskemateriellet klart bedre rustet til fremtidige arbeidsoppgaver enn hva norsk skole nå legger opp til.

Kan vi så tillate oss hva som helst, kan alle slags glimrende forslag dekkes av oljeinntektene? Nei, økonomers oppgave har ofte vært å minne om «realøkonomiens ubønnhørlige bokholderi». Vi har begrenset med ressurser. Dette har vært en viktig økonomoppgave, men den kan overdrives. I forbindelse med økt bruk av oljeinntekter er det blitt pekt på faren for eksplosjonsartet inflasjon. Det er blitt skremt med erfaringene i Holland.

6. Hollands syke – er vi smittet?

Betegnelsen Hollands syke ble første gang brukt i en artikkel i *The Economist* i 1977 og er nå av mange brukt som en sykdom olje- og gassprodusenter kan få. Bakgrunnen er den følgende: Nederland har helt siden starten på 1960-tallet vært en stor gassprodusent. Midt på 1970-tallet observerte en at industriproduksjonen i Nederland stagnerte, samtidig steg arbeidsledigheten. Noe ukritisk ble dette betraktet som en konsekvens av bruk av gassinntekter og underskuddsbudsjettering. Utviklingen i Nederland har også vært holdt frem som skrekkenes eksempel for Norge. Her er det nødvendig med visse motforestillinger. En viktig årsak er etterspørselsvridninger som følge av økte inntekter. I Norge er f.eks. sysselsettingen i vareproduserende næringer blitt redusert med nærmere 250 000 siden 1960, samtidig som sysselsettingen i tjenesteytende næringer har gått frem med om lag 500 000. Omstillinger er noe vi må leve med hvis vi vil ha økonomisk vekst. Innpassing av en oljesektor og bruk av oljeinntekter kan fremskynde omstillingene. Dette er velkjent i norsk debatt og jeg lar det derfor ligge her.

For det andre skiller Nederland seg fra Norge på mange måter. Nederland førte en aggressiv energipolitikk på 1960-tallet med vekt på høyt utvinningstempo og subsidierte energipriser innenlands. Logikken i dette var at en fryktet fallende gasspriser. Da oljeprishoppet kom i 1973/74 snudde Nederland om, utvinningstempoet ble

satt ned og energiprisene innenlands ble kraftig økt. Kostnadene økte i de energi-intensive bedriftene etablert på 1960-tallet – og noen av dem har faktisk flyttet ut av Nederland.

Lønningene i Nederland har vært indeksregulert. Prisøkninger på skjermete produkter som kan være nødvendige for å få produsentene i slike bedrifter til å øke produksjonen, blir overvæltet i lønnsvekst. Dette reduserer profittmarginene i konkurranseutsatte sektorer og den indeksregulerte lønnsveksten gir heller ingen stor forbedring av lønnsomheten i skjermete næringer. Konsekvensen kan da bli at mer arbeidskraft frigjøres fra konkurranse-bedrifter enn det som de skjermete bedriftene er villige til å motta. Dette er ikke et argument mot lønnsvekst som sådan, men mot måten å utforme lønns-systemer på.

Umiddelbart etter det første oljeprishoppet i 1973/74 førte Nederland en pengepolitikk hvor pengetilbudet økte i takt med prisøkningene. Etter oljeprishoppet i 1979/80 førte Nederland den stikk motsatte politikken, nemlig en kontraktiv pengepolitikk. Det er også først og fremst fra og med 1979 at ledigheten har økt dramatisk og er nå trolig på Europatoppen. «Gevinsten» har vært en inflasjonsrate som er langt lavere enn i andre OECD-land.

Til tross for at både Nederland og Norge er store energiprodusenter, er det så store forskjeller at en skal være noe forsiktig med å skremme med Hollandsk syke.

Men som nevnt foran, omdanningen av oljeformuen i Norge til realkapital innenlands setter krav til den økonomiske politikken. En må sørge for en kostnadsutvikling som tillater dette. Følgende forhold kan lette omstillings- og innpassingsproblemene. En må føre en lønnspolitikk som gir en lønnsutvikling i samsvar med utviklingen i produksjonstekniske betingelser. Både konsumveksten i 1974-75 og i 1985 har mye av sin bakgrunn i en noe ukontrollert lønnsvekst som det er vanskelig å gjøre noe med senere. Investeringer i arbeidsintensive, tjenesteytende næringer kan ikke bare kaste mye av seg, men vil også kunne dempe omstillinger og kostnadsøkninger. Økt tilgang på kvalifisert arbeidskraft vil også lette kostnads- og omstillingsproblemer.

Det kan derfor være viktig å legge forholdene til rette for økt tilbud av arbeid. Skatteforhold, barnehagedekning, fleksible arbeidstidsbestemmelser er viktige stikkord. I den forbindelse er det viktig å minne om at hvis normalarbeidstiden går ned i Norge og uten at det fører til kraftig oppgang i yrkesfrekvenser blant kvinner og eldre i Norge, får vi mindre tilgang på ressurser fremover. En mindre del av oljeinntektene kan da innpasses i norsk økonomi og en større del må enten plasseres ute eller utvinningstempoet må settes ned. Det er vel mulig at tilhengere av kortere arbeidstid er seg dette valget bevisst, men en får ofte det inntrykk at folk tror de kan få både i pose og sekk.

7. Usikre oljeinntekter – hva gjør vi?

Kildene til usikkerhet er oljepris, valutakurs, oljereservenes størrelse og utvinningskostnadene. For det første ser det ut til at en trenger å understreke det selvfølgelig at oljebransjen er en usikker bransje. Vi må innstille oss på tap, men også på gevinster. For det andre trenger vi beslutningsregler som gjør at vi forholder oss til denne

usikkerheten, derunder et apparat som tolker historisk informasjon om utviklingen i de nevnte størrelsene. En mulig fremgangsmåte er å legge en langsiktig plan basert på den beste informasjon en har om ytre, usikre forhold på planleggingstidspunktet. En handler så ut fra dette, i form av utvinningstempo, investeringsplaner osv. En overvåker og tolker utviklingen i ytre, usikre forhold og korrigerer langsiktige planer fortløpende i lys av dette. En viktig del av denne overvåkingen vil bli å avgjøre hva som er tilfeldige forstyrrelser og hva som er endringer av mer permanent karakter i størrelser som vi ikke har kontroll over som oljepris og valutakurs.

Den langsiktige planen for forvaltning av vår nasjonalformue må som nevnt ta utgangspunkt i de tre nøkkelstørrelsene

- avkastning
- risiko
- absorpsjonsmuligheter (evnen til å øke og ta i bruk kapital innenlands)

Uten at jeg har foretatt grundige nok analyser av ulike investeringsalternativ tror jeg tabell 7 illustrerer de muligheter vi står overfor (tallene 1, 2, 3, 4, 5 er rangnummer, 1 er best, 2 er nest best osv):

Tabell 7. *Rangering av plasseringsalternativer.*

	Investeringer i innenlands realkapital	Investeringer innenlands i forskning og undervisning	Direkte utenlandsetableringer	Investeringer i utenlandsk valuta o.l.	Investering i olje og gass (la være å pumpe)
Forventet avkastning	3	2	1	4	5
Risiko	3	2	4	1	5
Absorpsjon	4	5	1	1	1

Min «gjetning» er altså at «Direkte utenlandsetableringer» kan gi høyest forventet avkastning, «investeringer» i utenlandsk valuta er minst risikofylt og investeringer i naturkapital, ved å la være å pumpe olje og gass, sammen med utenlandsinvesteringer, gir de minste absorpsjonsproblemene. Noen problemer gir også dette alternativet siden poenget er å låne fortløpende ute for å dekke konsumutgift (mot senere betaling i form av fremtidig avkastning på oljeformuen i naturkapital-tilfellet). Dette kan gi omstillings- og absorpsjonsproblemer i forbindelse med overføring av ressurser fra K- til S-næringer.

«Bruk av oljeinntekter» vil i de fem alternativene bety følgende:

1) Investeringer i innenlands realkapital

Overskuddet på utenriksregnskapet, inklusive oljerenten, er lik null. Oljeinntektene konverteres enten direkte over til innenlandsk realkapital gjennom import av kapitalvarer eller indirekte ved at andre innenlandske sluttleveringer dekkes gjennom import. I det siste tilfellet gis det ressursmessig rom for bruk av ressurser innenlands til å bygge opp realkapital.

2) Innenlandske investeringer i utdanning

Som 1).

3) Direkte utenlandsetableringer

Overskuddet på utenriksregnskapet er lik oljerenten, dvs. den del av bruttoproduktet i oljesektoren som er formuesanvendelse. Overskuddet investeres i utenlandske bedrifter.

4) Investeringer i utenlandsk valuta o.l.

Som 3), men investeringene er (som nå) i valuta og obligasjoner.

5) Investering i naturkapital i form av å la være å pumpe olje og gass krever at en låner ute for å dekke konsum nå mot betaling senere i form av realisert avkastning på olje og gass. Så sant det internasjonale kredittmarkedet deler vår oppfatning om fremtidige avkastningsforhold, vil dette bety et underskudd på utenriksregnskapet lik den urealiserte gevinsten på olje- og gassreservene multiplisert med den marginale forbrukstilbøyeligheten.

I forbindelse med valg under usikkerhet er to stikkord viktige:

- forsikring
- strategi

Forsikring er tiltak som tar sikte på å dempe/spre risiko, mens strategi er sekvensiell planlegging under usikkerhet med sikte på å gardere seg mot ekstreme utfall. Ut fra et avkastnings- og forsikringssynspunkt tilsier skjemaet ovenfor at en bør satse på litt av hvert. Hittil har en satset mye på to kort: det mest usikre (naturkapital) og det mest sikre (valuta og obligasjoner). Det er all grunn til å problematisere dette valget, spesielt siden avkastningen i begge alternativene ser ut til å være lavere enn i andre alternativ.

Forsikring er imidlertid ikke tilstrekkelig som svar på usikkerheten. Beslutningene vi foretar er ikke mulig å reversere på alle punkt og etter hvert som tida går får vi ny informasjon. Noe lærer vi også etter hvert som følge av egne handlinger. Et bedre svar på usikkerheten er da sekvensiell planlegging under usikkerhet eller hva en kan kalle et strategiopplegg. Forsikringsresultatet basert på skjemaet over vil en finne igjen i den langsiktige planen for forvaltningen av nasjonalformuen. Strategiopplegget tar imidlertid sikte på å finne en balanse mellom langsiktige mål og ønsket om å utnytte ny informasjon. Den nye informasjonen kan gi opphav til korreksjoner av det langsiktige målet dersom en mener at langsiktige avkastnings- og risikoforhold er endret.

Hovedoppgaven i strategiopplegget er å lage seg en beslutningsregel på det tidspunkt planer utarbeides og

som gir uttrykk for hvordan den økonomiske politikken og prisprognoser bør være, hvis «så og så» skjer.

For å skjerpe den strategiske beredskapen i norsk økonomisk planlegging vil jeg foreslå at det hvert år utarbeides (rulleres) Langtidsprogram, gjerne samtidig med utarbeidingen av revidert nasjonalbudsjett. Dette vil gi departementsøkonomene mer spennende oppgaver, gjøre langtidsprogrammene mer substansielle og gjøre slutt på den uheldige praksis at langtidsprogram presenteres og drøftes hvert 4. år i forbindelse med stortingsvalg.

Ved planlegging under usikkerhet av forhold som ikke kan reverseres, er det en gylden regel at en ikke bør binde seg til beslutninger for tidlig. I utvinning av olje og gass er det imidlertid nødvendig med en lang utviklingsperiode. Dette er bakgrunnen for at jeg nå har argumentert for økt olje- og gassutvinning på 1990-tallet. En annen gylden strategiregel er imidlertid at det er ingen skam å snu. Hvis prisutsiktene endrer seg drastisk, er jeg selv sagt villig til å endre konklusjon m.h.t. utvinningstempo.

Til slutt: Hvordan skal en forholde seg til dagens

svingende oljeinntekter? Mitt syn er at en ikke bør la aktivitetsnivået svinge for mye i takt med svingende oljeinntekter. La det heller svinge ute, enn hjemme. Dette betyr for det første en antakelse om at mye av variasjonene i oljemarkedet nå og fremover er og vil være av forbigående natur. Og for det andre betyr det en aktiv motkonjunkturpolitikk – og ikke det motsatte som vi har sett sporene av i det siste, nemlig aktiv medkonjunkturpolitikk.

LITTERATUR:

- Bjerkholt, O., E. Offerdal og S. Strøm: «Olje og gass i norsk økonomi», Universitetsforlaget 1985.
«Energi-fakta -85», Olje- og energidepartementet 1985.
Kremers, J. J. M.: «The Dutch Disease in the Netherlands», Artikkel presentert på konferanse i «Oxford and Cambridge University Club», 10. og 11. juni 1985.
NOU 1983:27 Petroleumsvirksomhetens framtid.
NOU 1983:27 Perspektivberegninger for norsk økonomi til år 2000.
Skånland, H.: «Tempoutvalget – to år etter», Bergen Bank Kvartalskrift, nr. 3/1985.

VEST-AGDER FYLKESKOMMUNE

FØRSTEKONSULENT SAMFERDSELSAVDELINGEN

Samferdselsavdelingen har i alt 9 stillinger og er sekretariat for fylkeskommunens samferdselsutvalg. Avdelingen arbeider med samferdselsplanleggingen i fylket og med enkeltsaker i tilknytning til bl.a. kollektivtransport, løyve, veg, trafikkisikkerhet og transportberedskap.

FØRSTEKONSULENTSTILLINGEN er ledig fra mars 1986 og vi ønsker en medarbeider som vil få hovedansvaret for samferdselsbudsjettet, herunder takster for tilskudd til rutedriften. Til stillingen er det lagt også andre plan- og utredningsoppgaver.

Vi ønsker søkere med høyere, økonomisk utdanning, fortrinnsvis sosialøkonom, og gjerne med relevant praksis.

Vennligst kontakt samferdselsavdelingen for nærmere opplysninger, tlf. 042-22 600.

For stillingen gjelder:

Lønn etter l.tr. 25/26/27 h.h.v. kr. 169 725,-/kr. 176 635,-/kr. 183 892,- pr. år, avhengig av kvalifikasjoner. Fra lønnen trekkes 2% innskudd til Vest-Agder fylkes pensjonskasse, som kan tilby gunstig boligfinansiering.

Fylkeskommunen har eget reglement for flyttegodtgjøring.

Sentraladministrasjonen har få kvinnelige saksbehandlere, og vi oppfordrer kvinner til å søke.

Tilsetting skjer på de vilkår som til enhver tid går fram av gjeldende lover, reglement og tariffavtale.

Søknad sendes

FYLKESRÅDMANNEN I VEST-AGDER,

Postboks 770, 4600 Kristiansand,

innen 24. januar 1986.

Lønnsstatistikk for sosialøkonomer

Årets innsamlede data viser at gjennomsnittslønnen for sosialøkonomer i september 1985 var kr. 18 737.

Aldersgruppen 45–50 år har høyest gjennomsnittslønn med kr. 21 509 pr. mnd.

Ansatte i privat sektor tjener fortsatt betydelig bedre enn ansatte i offentlig sektor, men forskjellen er blitt noe

redusert siste året. Forskjellen er minst for økonomer med mindre enn 4 praksisår (13%) og størst for økonomer med 19–22 praksisår (74%).

Spredningen i lønningene er størst for privat ansatte. Reallønnen steg med 3,8% siste året.

AV
CATHRINE HAGEM*

1. Undersøkelsens omfang og tema

Norske Sosialøkonomers Forening har siden 1957 regelmessig utarbeidet lønnsstatistikk for sosialøkonomer. Forrige undersøkelse ble foretatt høsten 1984.

Den følgende undersøkelse skal i prinsipp omfatte alle personer med sosialøkonomisk embedseksamen som var sysselsatt som lønsmottakere i september 1985. Statistikken er utarbeidet på grunnlag av en undersøkelse pr. post, uten individuell puring. Årets statistikk omfatter 572 av de vel 1 600 sosialøkonomer som fikk tilsendt skjema. Dette gir en svarprosent på 36.

Utvalget er bestemt ved selvseleksjon, dvs. at hver økonom selv bestemmer om hun/han vil være med i undersøkelsen. P.g.a. denne utvalgsmetoden og den lave svarprosenten kan man ikke utelukke systematiske skjevheter mellom populasjonen og utvalgets fordeling.

Overensstemmelsen mellom utvalgets og populasjonens fordeling på arbeidssted kan vi til en viss grad kontrollere. Eventuelle skjevheter mellom utvalgets og populasjonens fordeling på de forskjellige lønnstrinn kan vi derimot ikke si noe om. Jeg kommer tilbake til disse innvendingene i siste avsnitt.

Siden data er blitt innsamlet på tilsvarende måte i de foregående undersøkelsene kan en sammenligning av de enkelte års statistikker gi et godt bilde på lønsutviklingen over tid.

Undersøkelsen tar utgangspunkt i en forklaringsmodell hvor variablene: alder, antall praksisår og arbeidssted inngår som forklaringsvariabler for lønn. Respondentene blir spurt om å oppgi lønn for hovedstilling (fast lønn pr. måned i september –85, godtgjørelse for overtidarbeide samme måned, naturaltelser pr. måned og eventuelle gratialer og provisjon mottatt i hovedstilling siste år), fødselsår, eksamensår og arbeidssted. Med lønn menes «nettolønn» som her er bruttolønn minus pensjonsinnskudd. Ekstrainntekter som ikke har direkte tilknytning til hovedinntekt er ikke tatt med (f.eks. lønn for politisk arbeid, godtgjørelse for styrearbeid). Deltidsansattes lønn er omregnet til fulltidslønn.

Tabell 1. Gjennomsnittlig netto månedslønn etter alder.

	Antall	Fast månedslønn	Overtid	Natural lønn	Gratiale provisjon etc.	Månedslønn i alt
0–29 ...	40	12 711	664	56	53	13 484
30–34 ...	90	15 858	385	322	148	16 713
35–39 ...	159	17 538	214	458	106	18 316
40–44 ...	121	19 242	167	796	214	20 419
45–49 ...	30	20 430	5	686	388	21 509
50–54 ...	18	18 461	0	1 390	83	19 934
55–99 ...	114	19 546	50	394	71	20 060
I alt ...	572	17 877	212	509	139	18 737

2. Lønn etter alder (Tabell 1)

Gjennomsnittslønnen i september 1985 for alle sosialøkonomer som var med i utvalget var kr. 18 737 mot kr. 17 100 på samme tid 1984. Det har m.a.o. funnet sted en nominell lønnsøkning på 9,6%. Det tilsvarer en reell lønnsøkning på 3,8%.

Medianen – den tallverdi som deler observasjonsmaterialet i to like store deler – lå i lønngruppen 17–17 999. (Tabell 5.) Dette tilsier at fordelingen er noe høyreskjev.

Av den totale gjennomsnittslønnen utgjør den faste månedslønn 95%. De resterende 5% fordeler seg på tilleggene, hvorav naturallønn (f.eks. fri telefon, disponering av bil) utgjorde 59%.

Månedslønnen øker med alderen til et maksimum for aldersgruppen 45–49 som har en total månedslønn på kr. 21 509. Det betyr at denne gruppen tjener 14,8% mer enn gjennomsnittet og 59,9% mer enn den yngste aldersgruppen.

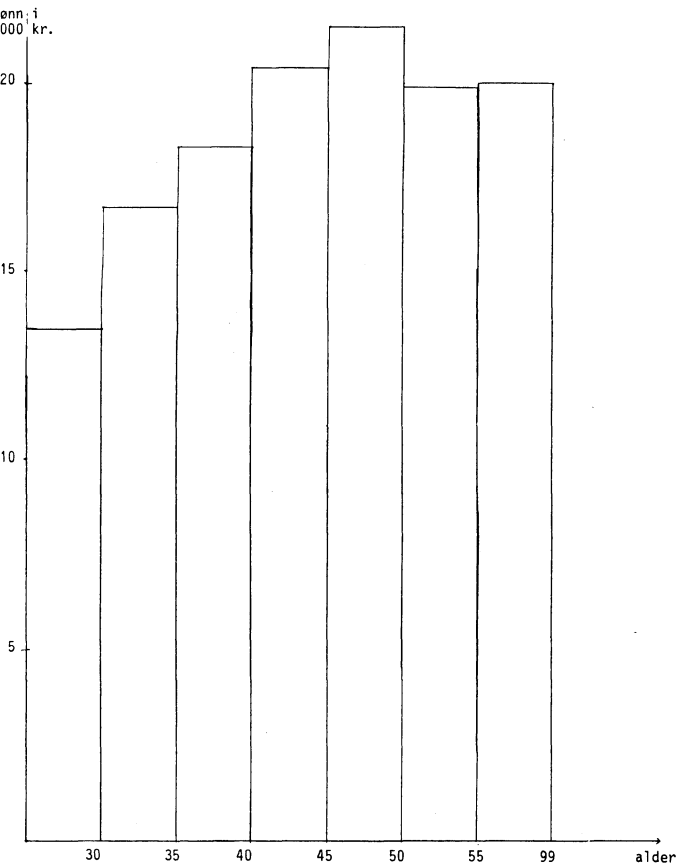
Figur 1 viser hvordan lønnen stiger frem til aldersgruppen 45–49 år, avtar så noe for igjen å stige litt til et nivå 6,7% under toppnivået.

Tverrsnittdata for lønn viser ofte en trend der lønnen øker med alder inntil en viss alder for deretter å avta noe. Dette skyldes at yngre aldersgrupper har raskere lønnsøkning enn eldre.

Tabell 2 viser i hvilken aldersgruppe toplønnen har ligget i de senere årene.

Fra 1971–1979 var det en markert forskyvning mot høyere aldersgrupper. I 1981 var det et klart brudd på

Figur 1. Gjennomsnittlig månedslønn etter alder

Tabell 2. Topplønnsutvikling etter aldersgruppe over tid.

År	1971	1973	1975	1977	1979	1981	1983	1984	1985
Aldersgruppe	40-44	45-49	45-49	50-54	50-54	40-44	45-49	45-49	45-49

denne utviklingen og topplønnene befant seg i samme aldersgruppe som i 71. I de tre siste årene har topplønnen ligget i aldersgruppen 45–49 år.

3. Lønn etter antall praksisår (Tabell 3)

Praksisår er definert som antall år etter avlagt eksamen, uavhengig av om man faktisk har vært i arbeid eller ikke. Antall praksisår er derfor høyt korrelert med alder, og deres respektive fordelinger har sterke felles trekk.

Siden tabellen over lønn etter praksisår er delt opp i snevrere, men flere intervaller, vil denne fordelingen gi et mer nyansert bilde over lønnsfordelingen. Høyeste gjennomsnittslønn i utvalget finner vi i gruppen med 19–22 praksisår. Her er gjennomsnittslønnen kr. 24 706, dette er 90% mer enn for sosialøkonomer med mindre enn 3 praksisår.

Figur 2 viser et histogram over gjennomsnittlig månedslønn etter praksisår. Histogrammet viser en jevn stigning i månedslønn opp til gruppen med 19–22 praksisår, med unntak for gruppen med 11–13 praksisår. Fjorårets statistikk viste også et brudd i lønnsstigningen ved denne praksisår-gruppen.

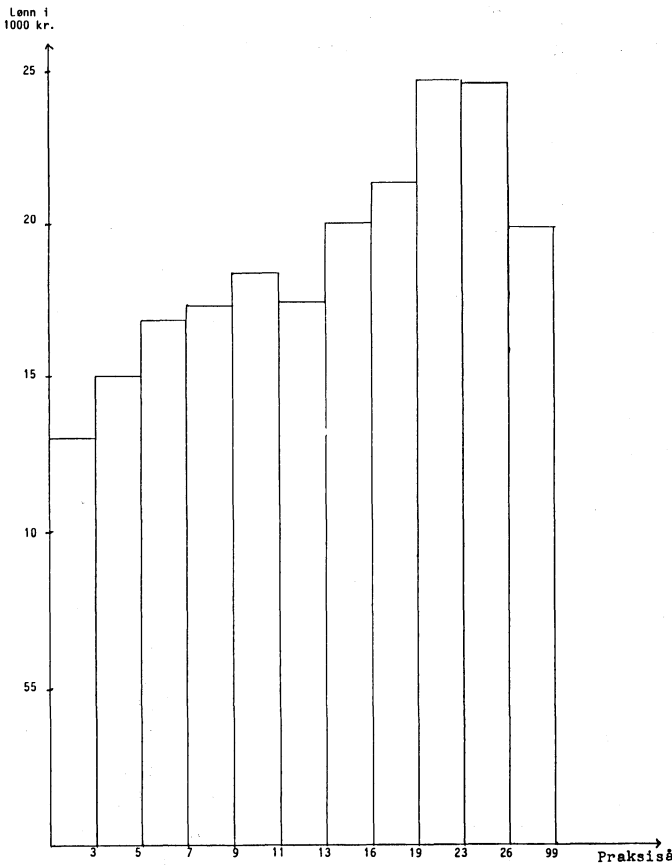
Beregninger gjort på grunnlag av tabell 4 og 5 viser at de 11% av utvalget som tjener minst mottar 7,8% av de samlede inntektene. De 50% av utvalget med lavest inntekt (0–12 praksisår) mottar 45% av inntektene. Gruppen med 19–25 praksisår utgjør 6% av utvalget og mottar 8% av inntektene.

Tabell 5 viser også at 85% av de økonomene med 0–4 praksisår tjener mindre enn kr. 16 000, mens kun 18% av økonomer med mer enn 26 praksisår tjener mindre enn dette beløpet. I utvalget var det ingen økonomer med mindre enn 5 praksisår som tjente mer enn kr. 21 000. Økonomer i alle de andre praksisår-gruppene fordelte seg på alle lønnsgruppene. Disse tallene samt lønns-gjennomsnittene gir et inntrykk av lønnsforskjellene mellom økonomer med få og mange praksisår.

Tabell 3. Gjennomsnittlig netto månedslønn etter praksisår

	Antall	Fast månedslønn	Overtid	Natural lønn	Gratiale provisjon etc.	Månedslønn i alt
0-2	37	12 269	603	55	57	12 984
3-4	24	13 942	976	58	17	14 993
5-6	39	15 549	574	578	99	16 800
7-8	70	16 720	135	287	164	17 312
9-10	59	17 347	311	591	97	18 346
11-12	58	17 029	104	214	86	17 433
13-15	80	19 133	107	713	142	20 095
16-18	53	20 202	15	797	349	21 363
19-22	23	23 068	187	1 252	199	24 706
23-25	10	20 819	0	2 879	927	24 625
26-99	119	19 401	48	343	60	19 852
I alt	572	17 877	212	509	139	18 737

Figur 2. Gjennomsnittlig månedslønn etter praksisår

4. Lønn etter arbeidssted (Tabell 4)

Arbeidssted er inndelt etter institusjonelle grupper og ikke etter næring. I statistikker utarbeidet før 1984 omfattet gruppen statsansatte også personer som arbeidet i Norges Bank, statsbedrifter og statsaksjeselskaper (f.eks. NSB, Statoil, Vinmonopolet). I lønnsstatistikken for 1984 ble dette endret og de blir nå regnet som privatansatte.

47% av utvalget arbeider i staten, disse mottar 41% av den samlede inntekt. Likeledes mottar de 35% som er privatansatt 42% av inntektene, mens de resterende 18% som er ansatt i kommuner eller fylker tjener 16% av totalinntekten.

Innenfor hver gruppe av praksisår gjelder det at gjennomsnittslønnen for de privatansatte er klart høyere enn for kommune/fylkesansatte. Deres gjennomsnittslønn er igjen noe høyere enn gjennomsnittslønnen for statsansatte. Når det gjelder tilleggspostene er disse klart høyest for privatansatte. For denne gruppen utgjør tilleggsposten 6,8% av den totale lønn. For statsansatte og kommune/fylkesansatte utgjør tilleggene h.h.v. 3,5% og 1,7% av tollønnen.

For de privatansatte er det naturallønnen som er den største tilleggsposten, mens for stat og kommune/fylkesansatte er overtidstillegget den største posten.

Tabell 6 viser den relative lønnsforskjell mellom privat- og statsansatt i prosent av lønn for statsansatte, over tid. Tabellen tyder på at lønnsforskjellen ble noe redusert fra -73 til -79 for så å øke frem til 1984. Data'ene fra 1985 viser en reduksjon i lønnsforskjeller for alle økonomer med mindre enn 23 praksisår. Årets data indikerer en mulighet for at trenden med stadig større lønnsforskjeller mellom privat- og statsansatte er brutt.

Som i de to foregående år er det fortsatt i gruppen med 19-22 praksisår at lønnsforskjellen er størst.

Tabell 5 viser sysselsattes fordeling på lønnsgrupper etter praksisår og arbeidssted, og gir et uttrykk for spredningen av materiale.

For de sosialøkonomer med 0-4 praksisår er spredningen på lønnsgruppene ganske lik for privat-, stat- og kommune/fylkesansatte. De aller fleste økonomene tjener mindre enn kr. 17 000. 65% av de statsansatte ligger i den laveste lønnsgruppen, mens privatansatte har en noe mer jevn fordeling mellom de 3 laveste lønnsgruppene.

For økonomer med 5-8 og 8-12 praksisår sees en tydelig større spredning blant privatansatte enn for stats- og kommune/fylkes ansatte. Av de sist nevnte økonomer lønnes mellom 80-90% med under kr. 18 000. Ingen kommune/fylkesansatt tjener mer enn kr. 21 000. Blant de statsansatte er det kun 2% som tjener over kr. 21 000. Lønnen til privtansatte derimot, fordeler seg over alle inntektsgruppene. 34% av de privatansatte tjener mer enn kr. 21 000.

Tygdepunktet i statsansattes inntektsfordeling skyves mot høyere inntektsgrupper ved økende antall praksisår. Men det er først for gruppen over 26 praksisår at det er en viss andel sosialøkonomer i de øverste inntektsgruppene. 21% av sosialøkonomer med over 26 praksisår tjener over kr. 21 000, og kun 4% tjener over kr. 25 000.

Bare 6% av alle kommune/fylkesansatte i utvalget tjente over kr. 21 000 og ingen tjente over kr. 25 000. For de med over 26 praksisår tjente 62% mellom kr. 17-21 000.

Ved økende antall praksisår for privatansatte øker andelen av økonomer med over kr. 25 000 i lønn, og andelen av økonomer i de laveste lønnsgruppene reduseres. Ved å se på rådataene viser disse at spredningen

av lønningene over kr. 25 000 er stor for de privat ansatte. Man kan derfor si at ved økende antall praksisår øker spredningen på lønningene for de privatansatte.

5. Reallønnsutvikling

Figur 3 viser reallønnsutviklingen for enkelte eksamenskohorter, samt for hele utvalget.

For de to eldste eksamenskohortene viser figuren en markert nedgang i reallønnen på slutten av 70-tallet. En mulig forklaring på dette kan være at de fleste økonomer arbeider i den offentlige sektor, der en utjevningstendens gjorde seg gjeldende på slutten av 70-tallet. Eksamenskullene fra 1964-1969 ble dermed berørt av reallønnsnedgangen. Den sterke økningen i reallønnen for 1964-66 kullene i 1985 kan jeg ikke finne noen rimelig forklaring på. Senere statistikker vil vise om dette skyldes at vi har et skjevt utvalg, eller om dette er en vedvarende reallønnsforbedring for disse eksamenskullene.

Tabell 4. «Netto» månedslønn etter arbeidssted og praksisår.

	Gjennomsnittlig månedslønn				
	Fast lønn	Over-tid	Natural lønn	Grat. prov.	Lønn i alt
<i>Statsansatte</i>					
0-4	12 547	792	25	0	13 364
5-8	15 074	429	101	8	15 612
9-12	15 534	308	269	39	16 210
13-18	17 050	36	406	180	17 672
19-22	16 931	0	43	0	16 974
23-25	16 855	0	4 200	167	21 222
26-99	18 147	30	84	0	18 201
I alt	15 959	285	244	46	16 533
<i>Kommune- eller fylkesansatte</i>					
0-4	13 170	668	0	0	13 838
5-8	15 501	135	21	0	15 663
9-12	16 185	50	92	56	16 383
13-18	17 598	175	145	0	17 918
19-22	18 416	0	60	0	18 476
23-25	0	0	0	0	0
26-99	17 875	198	209	44	18 326
I alt	16 757	158	113	22	17 050
<i>Privatansatte</i>					
0-4	14 137	631	181	195	15 144
5-8	18 381	191	976	389	19 937
9-12	19 095	147	670	154	20 066
13-18	23 614	33	1 534	431	25 612
19-22	26 801	307	2 026	326	29 460
23-25	24 783	0	1 559	1 687	28 029
26-99	22 827	0	946	191	23 964
I alt	21 009	143	1 064	323	22 539
<i>Økonomer i alt</i>					
0-4	12 927	750	56	42	13 775
5-8	16 305	292	391	141	17 129
9-12	17 189	208	404	91	17 892
13-18	19 559	70	746	225	20 600
19-22	23 068	187	1 252	199	24 706
23-25	20 819	0	2 879	927	24 625
26-99	19 401	48	343	60	19 852
I alt	17 877	212	509	139	18 737

Eksamenskullene fra 1973–81 har hele tiden hatt en reallønnsøkning. I 1985 var reallønnsøkningen betydelig større for 1979–81 kullene enn den var for eksamenskullene fra 1973–1978.

For alle eksamenskohortene gjelder det at reallønnsøkning skyldes både en reell lønnsøkning innenfor hvert lønnstrinn og økning i lønn p.g.a. opprykk. Spesielt for de yngre eksamenskullene skulle man tro at reallønnsøkningen særlig skyldes at økonomene blir eldre og derfor rykker opp i høyere stillinger.

6. Utvalgets overensstemmelse med populasjonen

Som nevnt innledningsvis kan man til en viss grad undersøke om utvalgets- og populasjonens fordeling på arbeidssted stemmer overens. Vi vet fra NSF's medlemsregistre at ca. 51% av sosialøkonomene er ansatt i staten, ca. 18% i kommuner/fylker og ca. 31% i privat virksomhet.

I årets utvalg arbeidet ca. 35% i privat virksomhet. Dette kan skyldes at flere økonomer har gått over til privat sektor eller at vi har et skjevt utvalg. Dersom utvalget er overrepresentert med privatansatte, er trolig gjennomsnittsinntektene i utvalget høyere enn i populasjonen. Dette fordi vi har sett i tabellene at privatansatte gjennomsnittlig tjener mer enn ansatte i stat og kommune/fylke.

Det er heller ikke usannsynlig at sosialøkonomer som har høy lønn er noe mer ivrige til å delta i undersøkelsen.

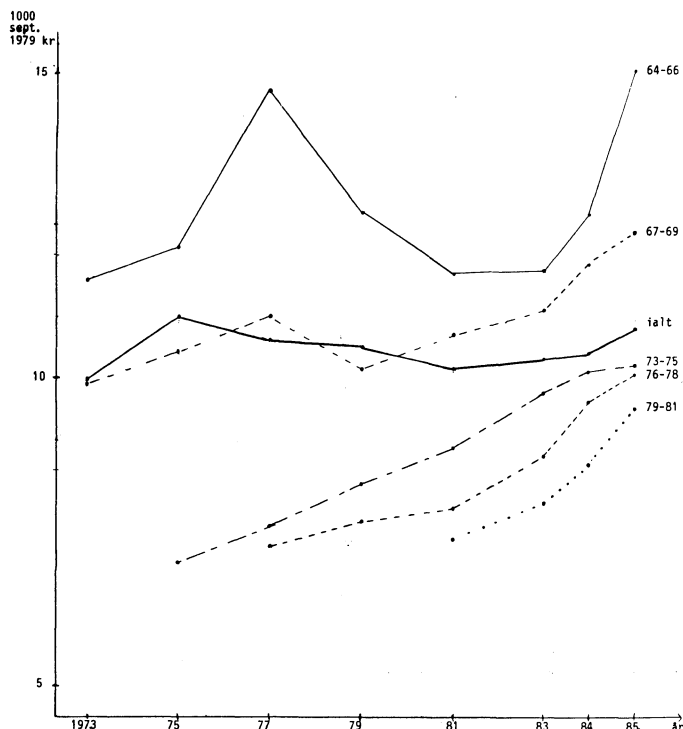
Tabellene har vist at alder er en viktig forklaringsvariabel for lønn. I tabellene har vi funnet tall for gjennomsnittslønn uten å dele opp etter alder. Dersom vårt utvalg har en annen aldersfordeling enn populasjonen, vil disse tallene være dårlige estimater for de faktiske gjennomsnittene i populasjonen.

En får stort sett mindre usikre estimater for gjennomsnittslønnen ved å se på tall for de enkelte aldersgrupper fordelt etter arbeidssted.

Tabell 5. Sysselsattes fordeling på lønnsgrupper etter arbeidssted og praksisår.

	Fordeling på lønnsgrupper													
Praksisår	0– 13999	14000– 14999	15000– 15999	16000– 16999	17000– 17999	18000– 18999	19000– 19999	20000– 20999	21000– 21999	22000– 22999	23000– 23999	24000– 24999	25000– 99999	1 alt
Statsansatte														
0– 4	29	4	6	3	0	1	0	1	0	0	0	0	0	44
5– 8	15	11	3	12	4	1	3	1	0	0	0	1	0	51
9–12	6	7	6	13	7	0	3	0	0	0	1	0	0	43
13–18	4	4	3	10	19	1	3	0	5	0	0	1	1	51
19–22	2	0	1	1	1	0	0	0	2	0	0	0	0	7
23–25	1	2	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	5
26–99	6	4	4	16	9	2	11	1	5	1	2	3	3	67
I alt	63	32	23	56	41	5	20	3	12	1	3	5	4	268
Kommune- eller fylkesansatte														
0– 4	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
5– 8	4	6	2	2	2	2	1	1	0	0	0	0	0	20
9–12	2	3	2	6	8	1	2	0	0	0	0	0	0	24
13–18	2	1	3	3	11	6	2	2	1	1	0	2	0	34
19–22	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	2
23–25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
26–99	0	2	2	1	3	3	3	3	1	1	0	0	0	19
I alt	10	14	9	12	25	12	9	6	2	2	0	2	0	103
Privatansatte														
0– 4	4	3	2	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	13
5– 8	3	3	5	3	4	1	4	2	4	0	4	0	5	38
9–12	1	1	7	3	4	4	8	5	3	4	2	0	8	50
13–18	6	1	0	1	3	2	3	3	3	4	2	1	19	48
19–22	2	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	2	7	14
23–25	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	1	5
26–99	2	1	0	0	0	5	4	2	2	5	0	2	10	33
I alt	19	9	14	8	14	13	19	12	12	16	9	6	50	201
Økonomer i alt														
0– 4	35	9	8	4	2	2	0	1	0	0	0	0	0	61
5– 8	22	20	10	17	10	4	8	4	4	0	4	1	5	109
9–12	9	11	15	22	19	5	13	5	3	4	3	0	8	117
13–18	12	6	6	14	33	9	8	5	9	5	2	4	20	133
19–22	4	0	1	1	3	0	1	0	2	1	1	2	7	23
23–25	2	2	0	1	1	0	0	0	0	2	0	1	1	10
26–99	8	7	6	17	12	10	18	6	8	7	2	5	13	119
I alt	92	55	46	76	80	30	48	21	26	19	12	13	54	572

Figur 3. Gjennomsnittlig reallønnsutvikling 1973–1985 for enkelte eksamenskohorter og totalt (Tallene er deflatert med KPI 1979=100)

Tabell 6. Lønnsforskjeller mellom privatansatte og statsansatte i prosent av lønn for statsansatte etter praksisår.

Praksisår	1973	1975	1977	1979	1981	1983	1984	1985
0- 4	22	7	9	14	23	26	16	13
5- 8	19	13	23	16	24	21	28	28
9-12	26	28	17	26	30	31	27	24
13-18	46	47	39	36	47	56	48	45
19-22	32	17	30	49	25	61	77	74
23 over	27	53	25	>24	37	41	30	33

STJØRDAL KOMMUNE

Stjørdal kommune er et handels- og kommunikasjons-senter i Trøndelag, beliggende 3,5 mil fra Trondheim. Kommunen har ca. 16 700 innbyggere, allsidig næringsliv, variert turtilbud og gode muligheter for friluftsliv. Årlig befolkningstilvekst ca. 1%.

NÆRINGSKONSULENT

Stillingen som næringskonsulent i Stjørdal kommune er ledig for snarlig tiltredelse.

Næringskonsulentens arbeidsområde er bl.a.:

Næringslivssaker i forbindelse med kommuneplanlegging, løpende næringslivssaker, kontakt med offentlige og private organer samt veiledning til næringslivet i kommunen.

Stillingen ønskes besatt av person med god teoretisk og praktisk bakgrunn helst innenfor økonomi.

Stillingen krever også at vedkommende har evne til samarbeid både med næringslivet og myndighetene.

Stillingen lønnes som 1. konsulent l.tr. 26 for tiden kr. 176 635,- pr. år. Kommunal pensjonsordning. Flytteutgifter dekkes iflg. kommunale regler. Ansettelse skjer på de vilkår som fremgår av lover, reglement og gjeldende tariffavtale til enhver tid.

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til ordfører eller rådmann tlf. 07/82 42 11.

**Søknad med kopier av vitnemål og attester sendes
STJØRDAL FORMANNSKAP
7501 Stjørdal,
innen 25. januar 1986.**

AF's gruppelivsforsikring betyr meget rimeligere gjeldsforsikring

I den senere tid har mange av landets banker markedsført et nytt produkt – gjeldsforsikring.

Det er imidlertid mange AF-medlemmer som ikke er klar over at AF's gruppelivsforsikring for de fleste AF-medlemmer totalt sett er en langt bedre og rimeligere gjeldsforsikring enn tilbudene bankene går ut med.

AF's gruppelivsforsikring for kr. 290 000,- koster kr. 492,- dvs. kr. 1,70/kr. 1 000,-

Bankenes gjeldsforsikring er valgfri. Den koster kr. 3,30/kr. 1 000,-.

Tallene gjelder for aldersgruppen 15–50 år.

Tabellen viser altså at AF's gruppelivsforsikring er ca. 50% rimeligere enn sammenlignbare tilbud.

Ektefellen kan medforsikres for kr. 290 000,- til en pris av kr. 281,-.

Forskjellen mellom AF's gruppelivsforsikring og bankenes gjeldsforsikring, er at gjeldsforsikringen nedtrappes i takt med lånets størrelse, mens AF's gruppelivsforsikring er på $8 \times G$ (G = Folketrygdens grunnbeløp). AF's gruppelivsforsikring øker også i takt med økningen av G . (G = kr. 25 900 pr. 1.1.86.)

Forsikringen trappes ned gradvis mellom 50 og 70 år.

Med AF's gruppelivsforsikring får de etterlatte utbetalt hele forsikringssummen som de kan bruke til hva de vil, f.eks. til nedbetaling av gjeld.

Interesserte bes ta kontakt med nærmeste Forenede-kontor, eller ring tlf. (02) 41 46 50 for nærmere opplysninger.

Veiledning for bidragsytere

Sosialekonomen er et frittstående fagtidsskrift som utgis av Norske Sosialøkonomers Forening. Tidsskriftet har som mål å være et forum for den aktuelle økonomiske politiske debatt, å orientere om utviklingen i faget sosialøkonomi og å være et publiseringsorgan for økonomisk forskning. På det siste området har tidsskriftet et særlig ansvar for arbeider som er av anvendt karakter og samtidig har spesiell relevans for norsk økonomi, men også bidrag av mer teoretisk og prinsipiell karakter mottas.

Alle bidrag bør gjøres tilgjengelig for ikke-spesialister. Det må gjøres rede for problemstilling og hovedresultater i verbale innlednings- og avslutningsavsnitt. Der bruk av matematikk er nødvendig, bør leseren kunne følge hovedtrekkene i resonnementene uten å sette seg inn i matematikken. Ofte vil det være mest hensiktsmessig at forfatterne plasserer matematiske utledninger i appendikser.

Manuskript til redaksjonen bør være maskinskrevet med dobbelt linjeavstand og bred marg. Egne ark fåes i sekretariatet. Sammen med manuskriptet bør følge på eget ark opplysning om utdanning, eksamensår, viktigste arbeider/arbeidsfelter, nåværende stilling og arbeidssted. Alle innlegg sendes i to eksemplarer til Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26, Oslo 1.

Aktuelle kommentarer som ønskes inntatt i et bestemt nummer må normalt være redaksjonen i hende senest den 1. i måneden før, men helt korte debattinnlegg o.l. kan tas inn noe senere. Vitenskapelige artikler gjennomgår en grundigere faglig vurdering, og det vil ofte gå noe lengre tid før disse kan trykkes.

Forslag til ingress skal følge med alle manuskripter. Forfatterne anmodes om å legge arbeid ned i å finne fram til en ingress som er kort, poengtert og rett på sak og som kan vekke interesse for artikkelen. Artikkelens hovedkonklusjon må gå klart fram av ingressen. For aktuelle kommentarer bør den ikke være lengre enn på 6 maskinskrevne linjer, mens opptil 12 maskinskrevne linjer godtas for lengre artikler.

Mellomoverskrifter anbefales hyppig brukt.

Figurer og tabeller må være på egne ark og nummereres hver for seg fortløpende. De må ha en slik standard at de egner seg for fotografisk reproduksjon, og ha korte beskrivende titler. Teksten i manuskriptet må henvise til figur/tabell nummer og ikke som «figuren nedenfor viser». Redaksjonen mottar også gjerne andre illustrasjoner eller forslag til illustrasjoner (bilder, tegninger o.l.).

Fotnoter Bruken av fotnoter bør begrenses så mye som mulig. Fotnotene nummereres fortløpende og legges ved på eget ark.

Som referansestil brukes forfatternavn og årstall i teksten: Frisch (1962). På eget ark ordnes referansene alfabetisk. Det oppgis full tittel og tidsskrift volum/nr. eller forlag/utgiversted: Frisch R. (1962): *Innledning til produksjonsteorien*, 9. utgave. Universitetsforlaget, Oslo.

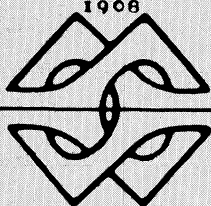
Matematisk tekst medfører meget store trykkekostnader. For å lette settingen, skrives formler mest mulig på samme linje:

$$a/b, \text{ ikke } \frac{a}{b}$$
$$\sum_{i=1}^n \text{ ikke } \sum_{i=1}^n$$

Fot- og toppskrift kan brukes, men det bør også vurderes om ikke formen $a(t)$ er like god som a_t . Der greske bokstaver, sjeldne matematiske symboler o.l. brukes bør dette forklares slik α = gresk alfa.

NSF

1908

Redaktør:

Bent Vale

Redaksjon:

Harald Bøhn

Vidar Knudsen

Halvard Lesteborg

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen

Jarle Berge

Helge Brunborg

Arne Jon Isachsen

Steinar Juel

Harald Thune Larsen

Åmund Lunde

Elisabeth Nygård

Jørn Rattsø

Jon Strand

Steinar Strøm

Arild Sæther

Stein Østre

Utgitt av

Norske Sosialøkonomers

Forening

Formann: Kjell A. Kraakmo

Bladets adresse:

Storgt. 26 IV

0184 OSLO 1

Telefon (02) 41 81 01

Postgiro: 5 16 78 87

Bankgiro: 6001 05 13408

Medlem av Den Norske

Fagpresses Forening

Utkommer med 11 nummer

pr. år, den 15. hver måned

unntatt juli.

Abonnement kr. 230,-

Studentabonnement kr. 115,-

Enkeltnr. kr. 30,- inkl. porto.

ANNONSEPRISER (ekskl. m.v.a.)

1/1 side kr. 2 200,-

3/4 side kr. 1 750,-

1/2 side kr. 1 250,-

1/3 side kr. 950,-

1/4 side kr. 850,-

Trykt i offset

Reklametrykk Grafisk A.s.

Bergen

Nye forskningsrapporter

Rapportene fåes kjøpt ved henvendelse til institusjonen.

Institutt for fiskerifag

Universitetet i Tromsø, p.b. 3083 Guleng, 9001 Tromsø

Notat om sharecropping

av Jan Serck-Hanssen.

Notatet gir en forenklet framstilling av teoriene om leiejordbruk. Hovedspørsmålene som reises er om hvilke typer av leieforhold som fører til effektiv ressursutnytting. Resultatene ifra ulike teorier/modeller sammenlignes.

Notatet anbefales ikke bare for bønder.

Serie C: Fiskeriøkonomi nr. 1/85, 24 sider. Kr. 20,-. JSSN 0332-690X.

Fiskring – en modell for fiskerinæringas ringvirkninger

av Jan Abel Olsen.

Notatet beskriver og anvender en regionaløkonomisk modell som er laget særlig for å analysere ringvirkningene av fiskerinæringa i en kystkommune/region. Anvendte studier er foretatt med data fra to av kyst-Norges perler: Skjervøy og Måsøy.

Notatet anbefales ikke bare for fiskere.

Serie C: Fiskeriøkonomi nr. 2/85, 80 sider. Kr. 20,-. JSSN 0332-690X.

SAMFERDSELSKONTORET

SPESIALKONSULENT

Stillingen vil omfatte planlegging, utredningsarbeid og saksbehandling innen samferdselskontorets arbeidsområde. Samferdselskontoret har bl.a. det administrative ansvar for samferdselsplanlegging, tildeling av tilskudd til kollektivtransport, skoleskyss m.m. og er sekretariat for samferdselsutvalget (politisk hovedutvalg i fylkeskommunen).

Fylkeskommunen står foran store planleggings- og utredningsoppgaver i samferdselssektoren.

Stillingen byr på selvstendige og utfordrende arbeidsoppgaver, og ønskes besatt av sosialøkonom eller siviløkonom med erfaring fra offentlig og/eller privat virksomhet.

Stillingen er avlønnet i lønnstrinn 28 f.t. kr. 191 678,- pr. år. Vanlige fylkeskommunale ansettelsesvilkår.

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til samferdselssjef Harald Heggland, tlf. 041-25 860.

Søknad sendes

AUST-AGDER FYLKESKOMMUNE,

Samferdselskontoret, Fylkeshuset, 4800 Arendal,

innen 31. januar.

**FYLKESARBEIDSKONTORET I NORD-TRØNDELAG
SØKER**

Kontorsjef til Kontoret for statistikk og utredninger

Kontorets arbeidsområde er særlig utredninger, undersøkelser, prognoser og vurderinger vedrørende arbeidskraftsspørsmål i fylket som grunnlag for arbeidsmarkeds-tiltak, etablerings- og lokaliseringssaker, fylkesplaner m.v.

Søkere bør ha høyere utdanning som sosialøkonom, siviløkonom, samfunnsgeograf eller annen samfunnsvitenskaplig utdanning. Praksis fra utredningsarbeid er en fordel.

Kvinner oppfordres til å søke.

Lønnstrinn 26 i statens regulativ.

Nærmere opplysninger ved henvendelse til fylkesarbeidssjef Odd Selset eller kontorsjef Åmund B. Solberg, tlf. 077/63 311.

**Søknad skrives fortrinnsvis på søknadsblankett
som fås ved Arbeidsformidlingens kontorer og sendes
FYLKESARBEIDSKONTORET I NORD- TRØNDELAG,
Postboks 544, 7701 Steinkjer
innen 31. januar 1986.**

AGDERFORSKNING

Agderforskning er en selvstendig forskningsstiftelse som ble opprettet i 1985. Stiftelsen tar på seg forsknings- og utredningsoppdrag fra offentlige organer og private bedrifter. Avdelingen i Kristiansand arbeider intimt sammen med fagpersonell ved Agder Distriktshøgskole på en rekke prosjekter.

**På grunn av flere større prosjekter ønsker en nå å utvide staben
og søker:**

FORSKER/ØKONOMI

Forskerens arbeidsfelt vil i det vesentlige ligge innenfor fagfeltet offentlig økonomi, og må derfor ha utdanning som cand. oecon eller tilsvarende (siviløkonom med høyere avdeling samfunnsøkonomi). Søkeren bør videre ha forskerkompetanse, men også nyutdannede kan søke da veiledning vil bli gitt.

I første omgang vil forskeren arbeide med prosjekter som vedrører økonomiske analyser av skolesektoren og helse- og sosialsektoren.

Lønn etter avtale. For nærmere opplysninger om stillingen, kontakt forskningsleder Bernt Krohn Solvang 042/25 055 eller amanuensis Karl Robertsen 042/27 040.

**Søknaden stilles til:
STYRET FOR AGDERFORSKNING,
Postboks 362, 4600 Kristiansand.
Søknadsfristen er 20. januar 1986.**

FYSISK PLANLEGGING I SAUDI ARABIA

Prosjekt:

REGIONAL UTVIKLINGSPLAN FOR PROVINSEN AL QASSIM

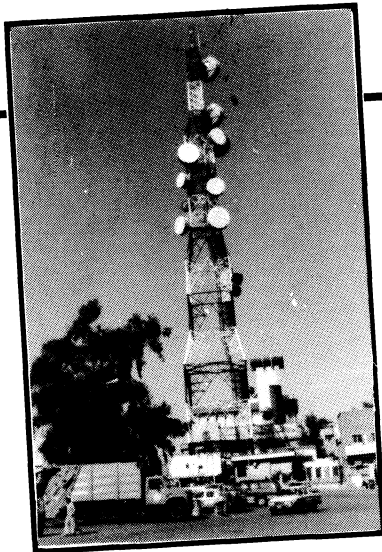
Prosjektleder: Michael Lloyd, arkitekt og planlegger

Prosjektteam: Prosjektet har krevet medvirkning av en lang rekke spesialister: Agronomer, arkitekter og miljøplanleggere, hydrologer, ingeniører, jordbunnsforskere, kartografer, landbruksspesialister, landmålere, sosiologer, økonomer m.fl.

Oppdragsgiver: Departementet for Regional Planlegging og Kommunal Forvaltning,

Riyadh

Tidsrom: 1982-85

Økonomisk Analyseavdeling

ble opprettet i 1974 som et sentralt organ til støtte for arkitekter, ingeniører, planleggere og økonomer som arbeider i tverrfaglige team. Avdelingen har for tiden 22 medarbeidere, hvorav 11 økonomer. Vi utfører oppdrag over hele verden – for det meste i utviklingsland. Temaet for denne og de neste annonsene vil bli en beskrivelse av våre mest interessante og omfattende prosjekter.

Er du interessert i å delta i Norconsults prosjekter?

Kontakt Økonomisk Analyseavdeling

Norconsult

Rådgivende Ingeniører
Arkitekter
Økonomer

Kjørboveien 20, 1300 Sandvika. Tlf. (02) 47 10 00, Telefax (02) 54 70 19 Tlx. 72075 norco n

Oppdrag:

En sammenfattende utviklingsplan for provinsen Al Qassim, beregnet for en 22-års periode. Prosjektet omfatter strategisk planlegging for regionen samt generalplaner og handlingsplaner for 19 tettsteder – fra små landkommuner med ca. 1000 innbyggere til større byer – som Buraidah med vel 100 000 innbyggere.

Al Qassim omfatter et areal på ca. 64 000 km² og har et innbyggerantall på vel 400 000 som forventes å øke til 700 000 frem mot århundreskiftet. Befolkningen er fordelt på 480 bosteder som innbyrdes er adskilt ved store ørkenområder.

På grunn av betydelige grunnvannsressurser er Al Qassim i ferd med å bli det viktigste jordbruksområdet i Saudi Arabia, og moderne irrigasjonsanlegg har bl.a. gjort dyrking av hvete til en viktig inntektskilde. På grunn av Saudi Arabias sterke satsing på utbygging av infrastruktur, helse- og skolevesen, spiller også bygg- og anleggsindustrien en dominerende rolle i regionens økonomi.

Overgangen fra nomadisk til fast bosetning har representert en særlig utfordring for planleggerne, forsterket ved nødvendigheten av å forene den fundamentale Saudiarabiske konstitusjon som er basert på muslimsk lovgivning med nyere tanker om fysisk planlegging slik de er utviklet i moderne industrisamfunn. Prosjektet er nå i sin avsluttende fase. Det har omfattet en grundig kartlegging av følgende områder:

- Sosio-økonomiske aspekter samt infrastruktur
- Nærings- og boligområder i 19 byer og tettsteder
- Regionale og kommunale trafikk- og kommunikasjonsforhold
- Naturressurser og landbruksvirksomhet

Økonomene har i hovedsak arbeidet med å skaffe til veie datagrunnlaget for regionen – demografiske såvel som økonomiske data om næringsutviklingen. Det har vært nødvendig å estimere befolkningen både på regionalt og lokalt nivå. Dette ble gjort gjennom husholdsundersøkelser i form av intervjuer som omfattet vel 5% av husholdene. Dette har vært en særdeles komplisert oppgave. Pålitelige kilder er vanskelige å finne, og forholdene tilsier at all informasjon måtte komme gjennom husholdets mannlige overhode.